А. Аҳмаҳ,
С. Раҳимов,
С. Исломов

9

ТЕХНОЛОГИЯ

(Таълими маҳнат барои писарон)

А. Азизов, С. Рахимов, С. Исломов

ТЕХНОЛОГИЯ

(Таълими мехнат барои писарон)

Китоби дарсӣ барои синфи 9-ум

Вазорати маориф ва илми Чумҳурии Тоҷикистон
тавсия кардааст

Нашри дуюм

Душанбе
2016

УДК 658.6523
ББК 30.6Я7
А 37

Азизов А. Рахимов С. Исломов С. Технология (таълими меҳнат барои писарон). Китоби дарсӣ барои синфи 9-ум муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ. Душанбе - 2016. – 176 сах.

Китоби мазкур дар доираи лоиҳаи «Тоҷикиҷ ва ислоҳоти сохтмони мактабҳои миёна» (марҳилаи III) ва ҳисоби маблағҳои Бонки Исломии Рушд нашр шудааст.

ҶАДВАЛИ ИСТИФОДАИ КИТОБИ ДАРСӢ

№	Ному насаби шогирд	Синф	Соли таҳсил	Ҳолати китоб (баҳои китобҳо)	
				Аввали сол	Охири сол
1.					
2.					
3.					
4.					
5.					

ISBN 978-99947-144-3-8

Дар китоб аломатҳои зерин истифода шудаанд:

- Саволҳо барои синфиён
- Ҷумлаҳои бехатарӣ
- Корҳои амалӣ
- Корҳо мустақилона
- Супоришҳо
- Ин ҷиҳат аст

© Азизов А. Рахимов С. Исломов С.

Молиякати давлат

МУҚАДДИМА

Дар китоби технология (таълими меҳнат) барои синфи 9-ум шумо бо фаслҳои асосҳои истеҳсолот, интихоби касб, иқтисодиёти оила, маданияти корҳои таъмиру сохтмон, касбу ҳунари лиёқат шинос шуда, мустақилона ниҳоҳои эҷодии диҳҳоҳатонро мувофиқи фаслҳои барнома интихоб ва иҷро карда метавонед.

Дар фасли «Асосҳои истеҳсолот» оид ба равандҳои технологӣ дар соҳаҳои мухталифи саноати муосир, техника, мошинаҳо, маҳмӯи таҷҳизоти технологӣ, иқтисодиёту ташкили истеҳсолот ва роҳҳои таҳлилиҳои пешрафти илмию техникӣ маълумоти муфассал меҳиред.

Дар фасли «Интихоби касб» дар ҳусуси майлу рағбат ба касб, оид ба ҳобилиятҳо ва қудрати корӣ, саломатӣ ва интихоби касб, роҳҳои сохиб шудан ба касб, иқтиҳоҳо ҳаётӣ ва касбӣ маълумот пайдо хоҳед кард. Дар фасли «Иқтисодиёти оила» бори аввал оид ба буҷаи оила, ҳаҷоҷоти оила, маркетинг, менеҷмент, сохибкорӣ дар оила ва иқтисодиёти замини пардохтанӣ шинос меҳардед ва корҳои амалиро оид ба мавзӯъҳо иҷро хоҳед кард.

Дар фасли "Маданияти корҳои таъмиру сохтмон" бо асбобҳо ва корҳои кошинкорӣ ва технологияи кошинкории devor шинос меҳиҳед. Дар фасли "Касбу ҳунари миллӣ" кӯшишҳоро пешниҳод карда меҳиҳад, ки он ҳеҷ аз ҳунарҳои мардумӣ будаҳ, ҳоҳиҳа бо маҳсулот ва ҳусусиятҳои оиҳо шинос меҳардад.

Эҷодкорӣ дар ҳамаи соҳаҳои фаъолияти инсон ҳарӯр мебошад. Маҳз аз ҳисоби эҷодкори ҳамҷиҳ ба сӯйи тараҳҳиёт ҳаракат меҳунад, яъне техника ва технологиҳои нав эҷод меҳардаҳ. Эҷодкорӣ мушом ба ҳаёт ва тафаккури мо таҳйироти ворид ҳамуда, барои таҳмили доиҷаи дониш кӯмак меҳунад. Натиҷаҳои иҷрои ниҳоҳои эҷодӣ бояд аз маҳсулоти нодир бошад, то ки талаботи ҷузоитҳоро ҳонаҳ гардонад. Мо умедворем, ки шумо ҳонандагони азиз аз ҳудаҳ иҷрои ин ҳор мебаҳед.

Ҳаҷиҳҳоро ҳонед! Мо дар таҷҳиҳоти ҳеҷ аз ҳисоҳҳо [illegible] ба номи "Технология [illegible]" ба шумо [illegible] ҳоҳем.

Муаллифон

БОБИ I.
АСОСХОИ ИСТЕХСОЛОТ

1. Маълумот дар бораи равандхои технологї дар сохаи саноати филизгудозї (металлургия)

Саноати филизгудозї (металлургї) ду панъ аст:

А) металлургияи сиёх - истехсоли охан ва хулахои он;

Б) металлургияи рангї - хамаи металлхои рангї.

Ба саноати металлургияи сиёх чунин муассисахо дохил мешавад.

1) Муассисахои коркарди маъдан, ки ба истехсоли маъданхои охан, марганец ва дигар ханганихои фероалиаж машгуланд;

2) Фабрикахои маъданпозакунї ё агломератсиони, ки ба тоза кардани ,рудохтан ва гайёр намудани маъдани охан машгуланд;

Маъдани оханро дар баробари аз гашхо, чиркхои бегона тоза кардан, боз бо як қисм сўзишворї ва флюс омехта карда, ба шакли пухта меорад, ки онро агломерат менамоад.

3) Комбинатхои металлургї бо кўрахои домна, ки дар онхо чуян истехсол карда мешавад. Барои дар ин тура кўрахо хосил кардани чуян агломерат, кокс (сўзишворї), флюс (оҳаксангхо), ашё ва оксиген тоза лозим аст. Барои сохтани кўраи домна, мисоли чуяни ошпазхонаї лозим аст. Бо сифати маҳсулоти ошпазхонаї доиаг, марганец, хроммарганец, шамот ва дигар маҳсулот истифода мешаванд.

Дар кўрахои домна, дар натичаи таъсири харорати баланд, баркарорсазии оксидхои охан ва дигар элементхо ба амал омада, бо карбон пайвастагихои гуногунро хосил мекунанд ва дар натича чуян ба вуҷуд меояд.

4) Бо ёрии мошинахои рехтагарї ба шакл оварданї чуян;

5) Комбинатхои металлургї бо маҷмуи кўрахо, ки барои истехсоли пўлод истифодї шуланд: кўрахои конвекторї, мартенї ва баркї.

Дар кўрахои конвекторї аз чуяни моеъ бо истифодаи реакцияхои экзотермикї пўлод хосил карда мешавад.

Дар кўрахои мартенї бошад, аз металлпорахо, чуяни сахт ё чуяни моеъ, бо ёрии сўзишвории газнаки ё моеъ, пўлод хосил мекунанд.

Дар кўрахои баркї пўлоди маҳсус (занглногир, ҳарорати,

хосияти магнитиданиста, тебҳур ва г.) истеҳсол карда метавад. Дар ин кӯрахо ба сифати малбан гармӣ аз чараёни барқ истифода мебаранд.

б) Истеҳсоли пӯлод бо ба шакл овардани он ҳоҳиш меёбад. Барои ба ин ё он шакл овардани рехтани пӯлоди, онро бо ёрии дастгоҳҳои махсус прокат мекунанд, ҳатто аз байни навардҳои давраҳанда гаҳо карда метавонанд. Агар навардҳо ҳамвор бошанд, рехтани пӯлодӣ дар шакли варақаҳо ва агар навардҳо ягон ҳел буррида доштаа бошад, тарҳҳои гуногун ҳосил мешавад.

7) Ба саноати металлургияи сиёҳ, ҳамчунин ба саноати химия кокс ва аз саноати маҳсулоти бивокори маҳсулоти ашёбардор дастрас мешавад.

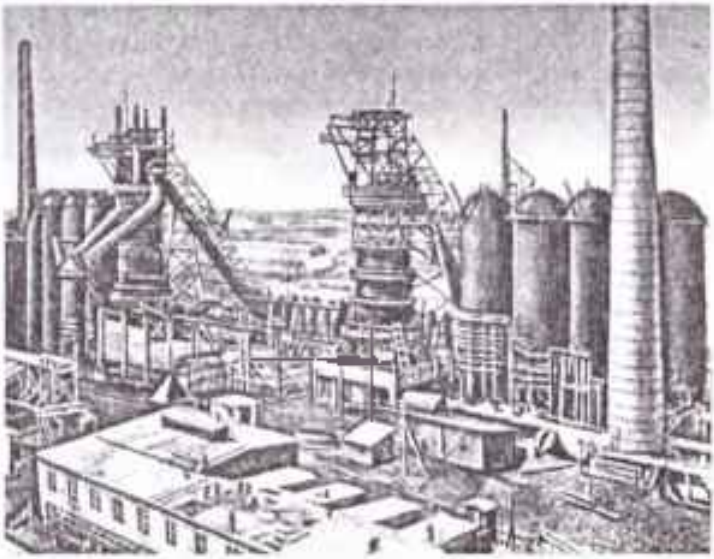

Расми 1. Кӯраи домна

Дар навбати худ саноати металлургияи рангаи низ аз саноати маданӣ, ки бо истеҳсоли маданҳои металлҳои рангаи машғуланд, фабрикаҳои маданҳозакунӣ, ки маданҳоро бо ин ё он рох тоза мекунанд, ҳатто онҳоро аз ҳиссаҳои ёгонаи пок мекунанд ва аз комбинат ё заводҳое, ки бевосита ин ё он металлҳои рангаро истеҳсол менамоянд, иборат мебошад. Металлҳои рангаи, аксарашон бо роҳи электролиз, гудохта баркароркунӣ ва бо истифодаи реакциҳои кимиёвӣ аз маҳсулоҳо ҳосил карда мешавад. Металлҳои рангаи ҳам дар шакли тоза ва ҳам дар шакли хулаҳо ҳосил истифода карда мешавад.

Саволҳо барои санҷиш

1. Сохтори металлургияи сиёҳ ҳалом муассисаҳоро дар бар мегирад?
2. Агломерат гуфта, чиро меноманд?
3. Дар кадом кӯраҳо чуҳ истеҳсол карда мешавад?
4. Истеҳсоли пӯлод бо чӣ ҳотима меёбад?
5. Дар кадом кӯраҳо пӯлоди маҳсус истеҳсол мегардад?
6. Оид ба металлургияи рангї маълумот диҳед?

2. Маълумот дар бораи рушди саноати сабук ва саноати сабук

Сохтори саноати сабук муассисаҳои зеринро дар бар мегирад: фабрикаҳои ресандагї, бофандагї, трикотажї, дузандагї, комбинатҳои пойафзолдӯзї, заводҳои пахтатозакунї, комбинати абреший, заводи истеҳсоли чарм ва ғайра.

Амалиёти ҳӯлшавандаи дар саноати сабук: аз пахта, пашм, абреший ва ғайра замина барои маҳсулоти тайёр омода карда мешавад, ки аз ҳаҷо матоъҳои гуногун - ҷомаҳо, маснуоти трикотажї бофта мешавад. Чарм барои пойафзол ва дигар навъи маҳсулот низ истеҳсол мешавад. Истеҳсоли маснуоти чарминаворї (галантерия) низ ба ин соҳа мансуб аст.

Саноати сабук одатан дар маҳалҳо ҷойгир карда шуда, он саноати маҳаллї номида мешавад ва аксаран барои истеҳсоли моли ниёзи мардум хизмат мекунад.

Равандҳои технологии ин соҳа хеле гуногун буда, аз дастгоҳҳои маҳсуси ба ин ё он соҳаи саноат мувофиқшуда иборат аст.

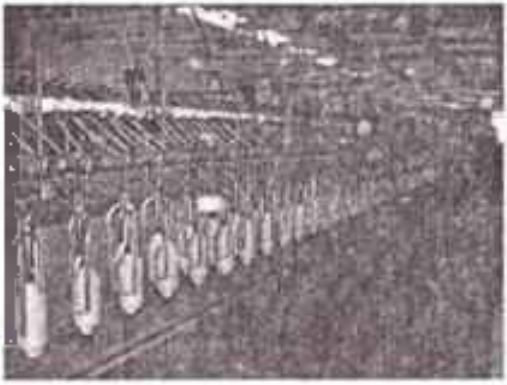

Расми 2. Дастгоҳҳои бемоку дар соҳи бофандагї

Саволҳо барои санҷиш.

1. Сохтори саноати сабук кадом муассисаҳоро дар бар мегирад?
2. Дар ин соҳторҳо бо кадом маҳсулот кор мекунанд?
3. Саноати маданӣ-рӯзгор, чиро меномад?
4. Оид ба равандҳои истеҳсоли ин саноат маълумот диҳед?

3. Маълумот дар борҳои равандҳои технологии дар саноати маҳсулоти биологӣ

Ин соҳаи саноат, асосан барои соҳтмон маҳсулоти лозимиро истеҳсол мекунад. Сохтори ин соҳаро заводҳои семент, комбинатҳои истеҳсоли маҳсулоти асбесту семент, ба монанди сифер, лӯлаҳо, заводҳои ҳишт, сайҳали бомпӯшӣ, коҳиҳои рӯйкашкунӣ, заводи конструксияҳои оҳану бетонӣ, комбинатҳои ҳоҷагии, қуҳҳои бетонӣ ва дигар эмехтаҳоро тайёркунанда, заводҳои истеҳсоли оҳаксанг, гач, комбинатҳои маҳсулоти гайримаданӣ, заводҳои истеҳсоли коғазҳои рӯйхаш, ба монанди тол, пергамент, рубероид ва ғайра ташкил медиҳад.

Саноати биологиро соҳаҳои саноати чӯбу ҳашак бо маҳсулоти чӯб, муассисаҳои дигар бо конструксияҳои чӯбӣ, ба мисли дару тирезаҳо, фаршҳои гайёр ва ғайра, соҳаи саноати химия бо маҳсулоти рангу ороишӣ, заводҳои соҳаи мошинсозӣ бо маснуоти металлӣ-тулӯсӣ, ба монанди сиймех, куҳӣ, оҳиҳ-маҳкуҳ, дигар маҳсулоти ҳарбӣ мебеҳ, комбинати пиҷҷа бо шиҷаҳо тирезаҳо ва дигар маснуоти шишагӣ таъмин мекунанд.

Корҳои соҳтмон, бевосита аз тарафи муассисаҳои соҳтмонӣ ичро карда мешиванд, ки ба онҳо арзиши ёвҳокорӣ, заводҳои биҳокорӣ, колонҳои механикӣ ва ҳатҳаҳо биҳокорӣ мансубанд.

Истеҳсоли баъзе аз маҳсулоти биҳокорӣ :

Истеҳсоли семент. Семент аз эмехтаи як ҳисса ҳоки маҳсус, ки мартел номида мешавад ва се ҳисса оҳаксанг, дар ҳаҷми пухтан дар хӯрҳои гардбӣ ҳаврмиҳанда, дар ҳарорати то 1400-1500° С ҳосил карда шуда, дар ҳотиман эмаҳнат ин осиёб карда мешавад.

Истеҳсоли ҳишти пухта. Аз ҳоки ҷӯй, ки пешаи аз ҳиҷ гузаронида шудаанд, лой тайёр карда, ба шаҳҳои маҳсус, ки ашҳоҳаҳои ҳоҳиҳро доранд, равона карда мешавад. Аз ин лой бо ёрии корди сиймӣ ҳишти тайёрӣ зарурӣ бурида мешавад. Баъ

аз хушконидан хиштро ба таҳмонҳои махсус гузошта, ба кӯраҳои халқӣ ҷойгир мекунанд. Дар ин кӯраҳо хишт дар давоми 48 соат аз ҳарорати паст сар карда, мунтазам то нуқтаҳои ҳарорати баланд (900-1000°С) кӯрак мекунад ва то ин нуқта бо ҷойҳои ҳарорати паст рафта, хушк мешавад ва аз кӯра бо тиҷоратӣ бериҳ оварда мешавад.

Истеҳсоли оҳаксанг. Аз санги махсус дар кӯраҳо дар ҳарорати то 1000°С мунтазам то 10-12 соат оҳаксанг пухта мешавад.

Истеҳсоли шифер. Барои истеҳсоли шифер аз омехтаи асбест ва сементи ҳой тайёр карда, ва он бо ҳарорати ҳолибухӣ ҳаракатӣ шифер ба шакли зарурӣ оварда мешавад. Ин ҳама ин варақаҳо хушконида мешаванд.

Истеҳсоли бетон. Барои истеҳсоли бетон санги майда-кардашуда ва сементи бо об омехта карда мешавад. Барои ин омехтакунандаҳо механизмро истифода мекунанд.

Истеҳсоли ҷойҳои биноҳо. Онро аз кумҳои гуногунтарӣ бо оби оҳак ва сементи б бо сементи тайёр карда шуда, вобаста ба ҳаҷмбаҳои тамғаҳои гуногун дорад. Ҳамин тавр ҷойҳои биноҳоро бо техникаҳои гуногун тайёр карда мешавад.

Саноати сохтмон. Ҳамаи корҳои сохтмонӣ, ба монанди сохтани сарбандҳо, ҳоҷатхонаҳо, роҳи оҳан, бандарҳо, обанборҳо, каналҳо, роҳҳои мошингард, пулҳо, хатҳои метрополитен, шахтаҳо, комбинатҳо, заводу фабрикаҳо, биноҳои маъмурӣ ва истиқоматӣ, кӯпрукҳо, хатҳои газ, нафт, ҷараёни барқ ва ғайра аз ҷониби саноати сохтмон ба ҳаракат меоянд. Дар соҳаи сохтмон вобаста бо корҳои ҳаракатнамоянда аз техника ва технологияҳои гуногун истифода мебаранд. Масалан, барои сохтани роҳҳо, каналҳо, обанборҳо экскаватор, буллдозер ва дигар мошинҳои махсус истифода мекунанд.

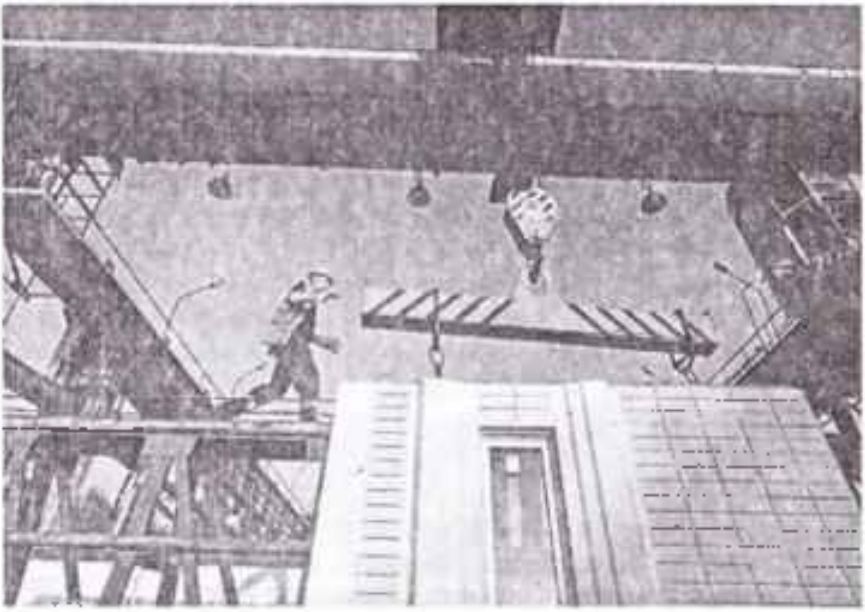

Расми 3. Дар заводи хонасозӣ

Барои ҳарои сохтмони биноҳои маъмурию истеҳсоӣ ва истиқоматӣ бошад, аз кранҳои борбардор ва дигар механизмҳо васеъ истифода карда мешавад. Ҳама гуна амалиёт ояд ба таъмини биноҳо бо ҳарорати барқ, пуктаҳои об, канализатсия, газ, пуктаҳои телефон, радио, корҳои рангубор, ороиш, системаҳои ҳавогардонӣ ва ғайра аз ҷониби мутахассисони гуногун бо сомон расонида мешаванд.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Сохтори саноати маҳсулоти биноҳоро кадом мутахассиҳоро дар бар мегирад?
2. Саноати маҳсулоти биноҳоро хоҷагии ҳаҷро бо чӣ таъмин мекунад?
3. Ҳиссаи пуктаро чи тавр истеҳсол мекунанд?
4. Барои истеҳсоли бетон чиҳо лозиманд?
5. Ояд ба саноати сохтмон маълумот диҳед?
6. Дар ин соҳа аз чӣ газ технологиҳо ва технологияҳо истифода мебаранд?

4. Маълумот дар бораи рушдиҳои технологии дар соҳаи киноварзӣ

Бо ташкилоти ин соҳа колхозҳо, совхозҳо хоҷагиҳои давлатӣ, коллективӣ, деҳқонӣ, иттиҳодиячиҳои тулгун, фабрикаҳои мурғпарварӣ, хоҷагиҳои моҳидорӣ, фермаҳои гӯсфанд, муассисаҳои зотпарварӣ, тухмипарварӣ, пойгоҳҳои гаҷрибавӣ, парваришгоҳҳои занбӯри асал, чарогоҳҳо, ҷангалҳо ва ғайра доҳил мешаванд.

Инчунин ин соҳа ҳамчун комплекси агросаноатӣ дорои заводҳои коркарди шир, чарм, ғӯшт, комбинатҳои ордкашӣ, консервабарорӣ, фабрикаҳои истеҳсоли тамоку, заводи пуҳаҳо ва як қатор муассисаҳои дигари истеҳсоли мебошад. Ин соҳа имконият фароҳам меорад, ки аҳёи ҳом дар ҷояш ва сари вақт коркард шуда, ба ҳосилнокии эмиш дохил шавад.

Дар шароити ҷумҳурии мо муассисаҳои киноварзӣ серсоҳа буда, ҳиссаи асосиро техникӣ пахта ба ҳисоб мераванд. Ғайр аз пахта дар ҷумҳурӣ галладонаҳо, картошка, тамоку, меваҳо сабзавот, ангур, меваҳои ситрусӣ ва дигар ҳосилҳо кишт карда шуда, чорводорӣ, мурғпарварӣ, моҳипарварӣ, занбӯрпарварӣ, пиллапарварӣ ба роҳ монда шудаанд.

Дар шароити ҳозира дар ин соҳаи муҳими иқтисоди ҷумҳурӣ ба истеҳсоли маҳсулоти киноварзӣ ҷиддӣ аз 140 239 нафар хоҷагиҳои халқ, миёна ва хурди деҳқонӣ (фермерӣ) фаъолиятҳо доранд.

Киноварзӣ - яке аз соҳаҳои асосии иқтисоди ҷумҳурӣ буда, истеҳсолоти аграрӣ ҷойи асосиро ишғол мекунад. Киноварзӣ саноатро бо аҳёи ҳом ва аҳолиро бо маҳсулоти хӯрокӣ таъмин менамояд. Киноварзии ҷаҳон ҳамаги 3 %-и заҳҳи хушкиро ишғол кардааст. Масоҳати замини киштии ҷаҳон 4.6 млрд. гектарро ташкил медиҳад, ки аз он 1,5 млрд. га заминҳои шудгоршуда мебошад. Ин ҷунин маъно дорад, ки бо ҳар як шаҳрванд ба ҳисоби миёна 0,3 га заминҳои корам мувофиқ меояд. Масалан, дар Чин ба ҳар як сари аҳолӣ 0,09 га, дар ИМА 0,64 га, дар Русия 0,8 га ва дар Тоҷикистон ҳамаги 3 % заминҳои корам рост меояд.

Дар истеҳсолоти киноварзӣ воситаи асосии истеҳсолот захирахои замин ба ҳисоб мераванд. Дар суръати ба таври екстенсивӣ истифода бурдани замин маҳсулоти киноварзӣ, ҳосилнокии зиреҳтҳо ва самаранокии истеҳсолоти соҳаи киноварзӣ меафзояд.

Дар соли 2015 масоҳати заминҳои корам 830,6 ҳазор га-ро ташкил додааст. Барои пурра намудани маълумот оид ба таркиби майдонҳои корам диаграммаҳои зерин оварда шудаанд.

Чуноне, ки аз диаграмма соли 1991 маълум аст, ҳаҷми асосии заминҳои корам ба ғалладонаю лубиёї (37%), зироати хўроки чорпо (36%) ва боғҳомолдаи ҳосилдиҳанда ба заминҳои мева ва бутамева (13%), токзори гунгунсол (6%) ва картошкаю зироатҳои сабзавотгу ҳосилдиҳанда (8%) рост меояд. Лекин ин ҳолат то ҳол тағйир ёфта, ҳиссаи заминҳоро ғалладонаю лубиёї (51%),

ламиши пахтахои меваи бутамена (17%) за бокимонда онҳоро зироатҳои хӯроки чорво (12%), тоҳзори гулгулсоф (5%) ва картошкаю зироати сабзавоту лавлаҳо ташкил медиҳад. Аз ин чунин хулоса бароварда мумкин аст, ки солҳои охир диққати асосӣ ба таъмини аҳолӣ бо маҳсулоти ғалла ва пахтакорӣ равона шудааст.

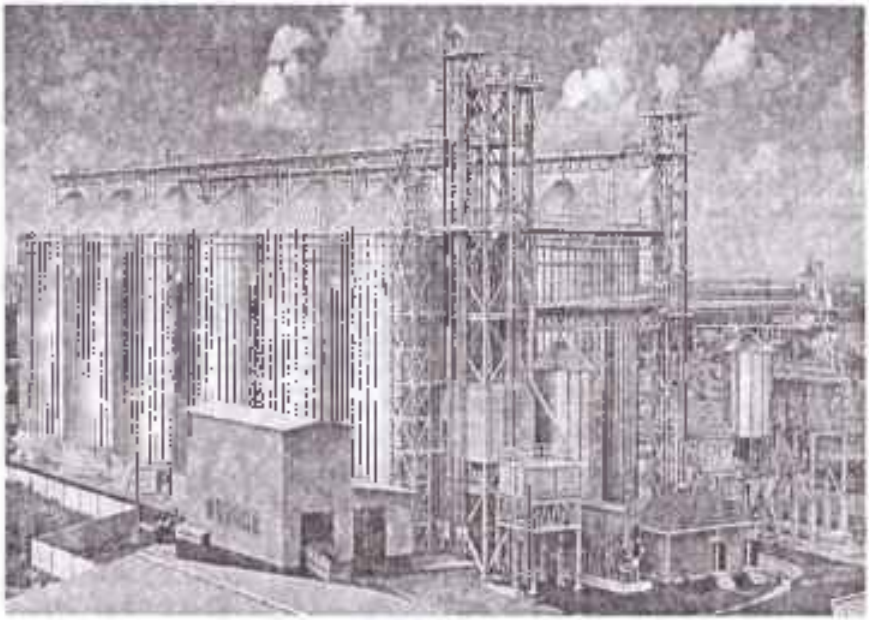

Расми 4. Элеватор

Кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи муҳими истеҳсолоти моликиет. Дар солҳои истиқлолияти ҷумҳурӣ ва гузариш ба иқтисодиёти бозорӣ, дар натиҷаи таҷдиди ислоҳоту соҳиҳо ва дар заминаи онҳо ташкили ҳаҷмҳои нав ҳосил шудаанд, ба монанди ҳоҷагиҳои коллективии деҳқонӣ, корхонаҳои шаҳрвандӣ, ҳоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) ва ғайра дарҳаҷмҳои истеҳсолоти соҳаи кишоварзиро таъмин намудаанд.

Ҳаҷми маҳсулоти умумии кишоварзӣ дар соли 2015 21 577 млн сомониро ташкил намуд (аз он ҷумла дар соҳаи рустаниҳопарвари 14 623.7 млн сомонӣ ва чорводорӣ 6 954.1 млн. сомонӣ).

Кишоварзиро бо техникаи лоиҳа ва корҳои таъмир соҳаи махсус -"техникаи кишоварзӣ", бо порҳои маъданӣ ва дигар моддаҳои химиявӣ соҳаи "химияи кишоварзӣ", бо тухмиҳои гуногун-пойгоҳҳои интихобӣ, ба об-хоҷагии об ва дигар соҳаҳо, ба мисли маҷлубот, хоҷагии автомобилӣ, базаҳои маҳсулоти нафт ва ғайра бо маҳсулоти гуногун таъмин мекунад.

Сохтмон дар соҳаи кишоварзӣ аз ҷониби муассисаҳои сохтмонии ноҳиявӣ хоҷагии -"Сохтмони деҳот" ба сомон расонида мешавад.

Дар кишоварзии замонӣ аксар корҳо бо ёрии техника ва механизмҳои гуногун иҷро гардида, ҳиссаи меҳнати дастӣ хеле кам шуда истодааст. Корҳои шудгор, кишт, дарав, ҷуғучин, обёрӣ, коркарди ҷ.а корҳо, порудиҳӣ ва ғайра бо истифодаи васеи техникаи замонавӣ иҷро карда мешаванд.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Сохтори кишоварзӣ кадом муассисаҳоро дар бар мегирад?
2. Кишоварзи саноатро бо чи таъмин мекунад?
3. Барои истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ чанд намуд хоҷагиҳо мавҷуданд?
4. Дар шароити имрӯза чи гуна хоҷагиҳо фаъолиятҳо доранд?
5. Русиёниро аҳолии кишвариро пӯшидан кунад?
6. Техникаи кишоварзӣ чӣ гуна вазифаро иҷро мекунад?
7. Химиёи кишоварзӣ чи гуна вазифаро бар дӯш дорад?
8. Мутахассиси диаграммаҳои сӯрдиҳӣ дар бораи зиёдшавии кишт маълумот диҳад?

5. Маълумот дар бораи равандҳои технологии дар саноати мошинсозӣ

Саноати мошинсозӣ аз соҳаҳои асосии хоҷагии халқ буда, таъминоти халқро бо маснуот ва молиҳои гуногун конеъ мегардонад.

Мошин ин механизм ё маҷмуи механизмҳои харакатнок буда, як намуди энергияро ба дигар намуди энергия табдил дода, ва ё кори фоиданоко иҷро мекунад.

Ба таркиби саноати мошинсозӣ ҳамаи муассисаҳое, ки ба истеҳсоли мошинҳои гуногун, қисмҳои онҳо, асбобу абзор, дастгоҳҳо, рельсҳо ва дигар моҳиҳои истифодаи умум машғуланд, дохил мешавад.

Мошинҳо ба ду гурӯҳ ҷудо карда шудаанд :

1) Мошинҳои ибтидоӣ, ки ҳаракатро аз манбаъҳои табиӣ (сӯзишворӣ, об, шамол) мегиранд.

2) Мошинҳои дуюмин, ки ҳаракатро аз мошинаҳои ибтидоӣ мегиранд.

Ин ҷуфти мошинаҳо ба энергетикӣ ва технологӣ ҷудо мешаванд.

Нобаста ба соҳаҳо мошинҳо ба чунин наҳъҳо ҷудо мешаванд: мошинҳои хишоварӣ, мошинҳои нақлиётӣ, мошинҳо барои соҳаи сохтмон, мошинҳои соҳаи алоқа, мошинҳои соҳаи компьютер, мошинҳои дастгоҳсозӣ, мошинҳои асбобсозӣ, мошинҳои нақлкунанда, мошинҳои истифодаи умум (барои тиб, рӯзгор, саноати сабук, хӯрокворӣ, ва ғайраҳо), мошинҳо барои саноати маъдан, мошинҳо барои саноати химия.

Дар соҳаи мошинсозӣ барои хишоварӣ аз меҳи оддӣ сар карда то ҳиштҳои кайҳонӣ, аз белу каланд то афзорҳои гуногун, аз асбобҳои оддӣ то асбобҳои электрикии гуногун, аз рехтаҳо то ҷузъиёти гуногуншакл, аз амалиёти сохтан то амалиёти васлкуни, ороишӣ ва санҷишӣ иҷро карда мешаванд.

Дар мошинсозӣ амалиёти зерин истифода мешаванд:

а) истеҳсоли рехтаҳо;

б) коркарди тазйиқӣ (пресс);

в) кафшер ва пайвандкунӣ;

г) буридан;

д) коркарди ҳарорати;

е) коркарди электрохимиявӣ;

ё) коркарди электрофизикавӣ,

ж) коркарди электромеханикӣ;

з) васл ва таъмир кардан;

и) ороишӣ;

к) санҷиш ва ҳо ба ҳо кардан.

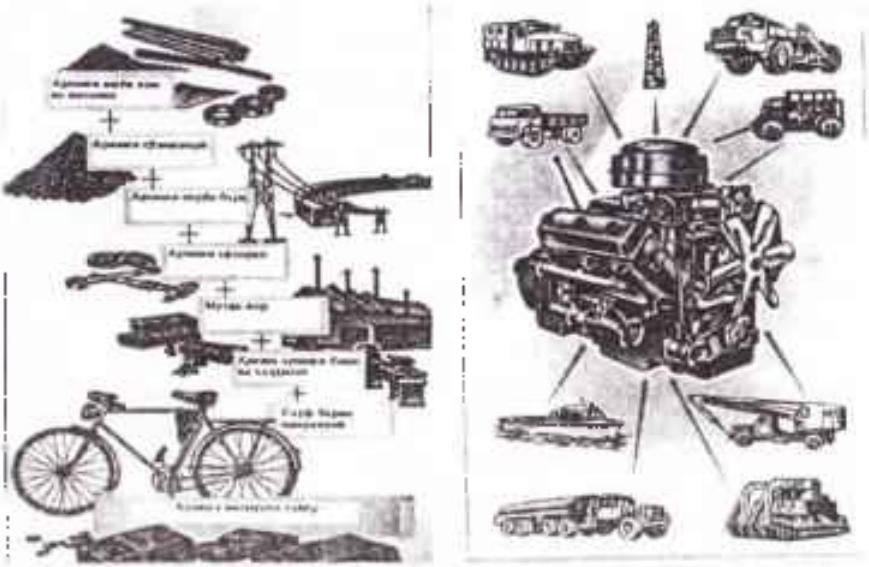

Расми 5. Равоҷи технологӣ

Барои соҳаҳои мошинҳои гуногун аз ҳамаи ин амалиёт ба таври ҳосил истифода карда мешавад.

Саволҳо барои санҷиш

1. Сохтори мошинсозӣ кадом муассисаҳоро дар бар мегирад?
2. Мошинҳоро ба чанд гурӯҳ тақсим мекунанд?
3. Мошинҳои энергетикӣ гуфта, чиро меномӣ?
4. Мошинҳои технологӣ гуфта, чиро меномӣ?
5. Оид ба соҳаи истифодаи мошинҳо маълумот диҳед?
6. Дар борааи амалиёти асосие, ки дар мошинсозӣ истифода мешаванд, маълумот диҳед!

6. Маълумот дар бораи равандҳои технологӣ дар соҳаи саноати сӯзишворӣ

Саноати сӯзишворӣ қисми муҳими хоҷагии халқро ташкил дода, онро бо сӯзишворӣ таъмин мекунад. Ба таркиби саноати сӯзишворӣ соҳаҳои нафт, ангишт, газ ва ҳезум дохил мешаванд, ки инҳо асосан дар қаъри замин ҷойгир шудаанд. ***Таъми истеҳсол***

нафт: Нафт худ моеи рангаинин сиёҳтоби кализ буда, дар ҷойҳои мусоиби кишри замин дар чукурихои гуногун ҷойгир аст, ки онро конои нафт меномаанд. Барои берун овардани нафт чоҳҳо парма карда мешавад, сипас нафт бо фишори худаш ё бо ёрии насосҳо ё ки бо фишори сузиш, ки бо ёрии чоҳи иловагӣ ба нафт ҳосил мешавад, берун меояд. Нафти хоркашуда бо ёрии лӯлаҳо ба ҷойҳои коркард ё то наклиёти нафткашон интиқол ёфта, дар муассисахои нафтқоркунанда тавассути коркарди ҳароратӣ ба навъҳо (бензин, керосин, равғани дизелӣ ва ғайраҳо) ҷудо карда мешавад.

Ангишт ҳам аз каъри замин бо ду роҳ: бо тарзи кофтани ҳандаҳо (шахтаҳо) ё бо буриданҳо кушодани рӯйи замин то қабати ангишт дар буриданҳо (разрезҳо) берун оварда мешаванд. Тибқи ки ё он роҳи истихроҷ ба захираи ангишт ва чукурии ҷойгиршавии он вобаста мебошад. Агар захирахои ангишт ба солҳои тулонӣ кифоятӣ кунад (ҳаҷаш дахсолаҳо) ё ангишт чукуртар ҷойгир шуда бошад, он гоҳ ҳандаҳо, ки иншоотҳо хеле мураккаб мебошанд, кофта мешаванд. Дар дигар ҳолатҳои ба сатҳи замин наздик будани конҳо ангишт рӯйи он кушода истихроҷ карда мешавад.

Дар дараҷаи пухта расидан ангишт се хел мешавад: 1) антрасит-ангишти хеле пухтарасида; 2) ангишти санги мультадиҳ; 3) ангишти хокистарӣ-шиббати ҳол.

Газ дар кишри замин дар зери фишори баланди то 300ам ва зиёда атмосфера ҷамъ мешавад. Барои берун овардани он чоҳҳо парма карда мешавад ва газ аз онҳо бо фишори худаш берун меояд. Пас аз ҷоя шудан газ ба истеъмолкунандагон ба воситаи лӯлаҳои махсус фиристода мешавад. Барои ба лӯлаҳо равон кардани миқдори зиёди газ онро ба моеъ мубаддал менамоанд. Ғайр аз ин, ба сифати сузишвори торф ва варақсангҳои сузанда, сӯзишвории сунӣ-кокс низ истифода мешавад.

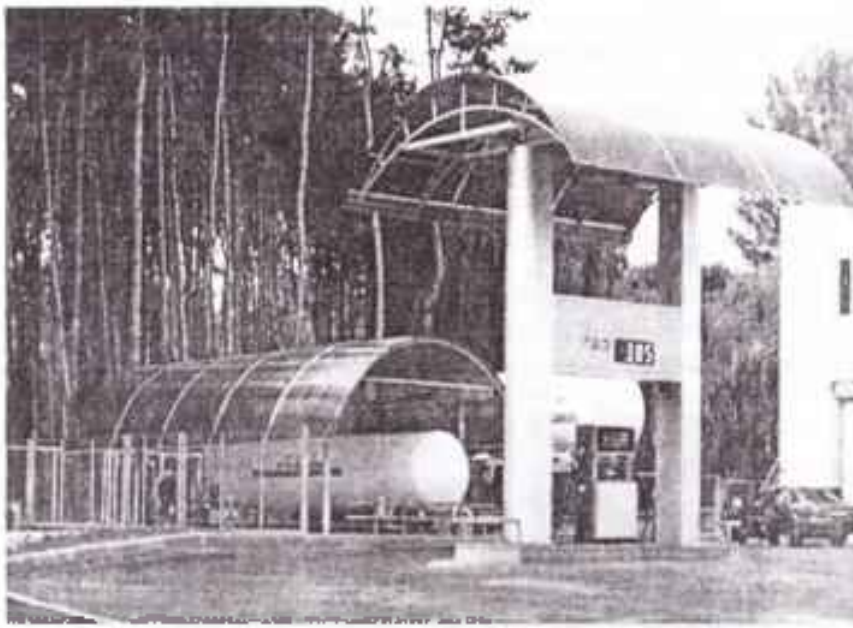

Расми 6. Истгоҳи таъмини газ

Саволҳо барои санҷиш:

1. Сохтори ҳаҷми сӯзишворӣ кадом муассисаҳоро дар бар мегирад?
2. Нафти ҳом ба ҳисоб истеҳсол мекунанд?
3. Ашиҳиро бо кадом роҳҳо истеҳсол мекунанд?
4. Газро бо кадом роҳҳо истеҳсол мекунанд?
5. Шумо бо кадом намуди сӯзишворӣҳоро медонед?

7. Маълумот дар борҳо равандҳо технологӣ дар саноати энергетика

Ба таркиби энергетика соҳаҳое дохил мешаванд, ки онҳо бо истеҳсоли ҷараёни барқ ва нақли он машғуланд. Ба онҳо нерӯгоҳҳои барқӣ, электростоҳҳо трансформаторҳо, балансиддат, хорҳои пахшкунии ҷараёни ва электростоҳҳо паҳкунандаи шиддат дохил мешаванд. Якчанд нерӯгоҳҳои барқии минтақаҳо мамлакат ба як халқаи умумӣ пайваст шуда, системаи ягонаи энергетикиро ташкил медиҳанд.

Нерӯгоҳҳои барқ дар навбати худ якчанд намуд буда, барои истеҳсоли ҷараёни барқ хизмат мекунанд. Онҳо ба нерӯгоҳҳои

бо гармӣ, бо об, бо шамол ва ғайра коркунанда чудо мешаванд. Нерутоҳҳои бо гармӣ коркунанда дар навбати худ бугӣ, гаҷӣ, ҳуҷгобӣ, атомӣ ва бо обҳои зеризаминӣ коркунанда мешаванд.

Равандҳои истеҳсол ва истифодаи чараёни барқ ягона буда, захира кардани миқдори зиёди он ғайримумкин мебошад. Аз ин рӯ, нерое, ки истеҳсол мешавад, бо хатҳои пахкунанда то истеъмолкунанда фиристода мешавад.

Барои истеҳсоли чараёни барқ дар нерутоҳҳо зоҳиста ба намуди онҳо молинаҳои энергетикӣ, ба мисли трубинаҳо ва генераторҳоро истифода мебаранд. Трубинаҳо бо ёрии об, буғ, газ ба ҳаракат оварда шуда, дар навбати худ генераторро, ки бо трубина дар як тир васл карда мешавад, ба ҳаракат меоранд.

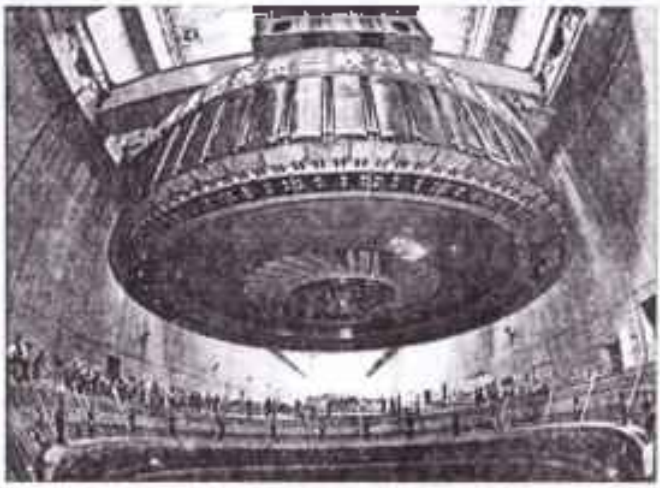

Расми 7. Генераторҳои нерутоҳи барқӣ

Зеристгоҳҳои трансформаторӣ барои баланд кардани шиддати чараёни ва кам кардани гумшавии он, пешгирии гармшавии пойлиҳо ва дигар қисматҳои чараёнгузар хизмат мекунанд. Дар навбати худ барои то истеъмолкунанда расонидани чараёни ҳаҷ бо ёрии зеристгоҳҳои трансформаторӣ пастгузандаи шиддат то бузургиҳои муътадил паст карда мешавад.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Сохтори энергетикиро кадом муассисаҳоро дар бар мегирад?
2. Ҳалқаи (системаи ягона)-и энергетикиро шарҳ диҳед.
3. Нерутоҳҳои барқӣ чанд хел мешаванд?

4. Барои истеҳсоли барк аз кадом мошинҳо истифода мебаранд?
5. Зеристгоҳҳои трансформаторӣ чӣ гуна ҷойгиро ёфта мекунанд?
6. Оид ба нерӯгоҳҳои барқии мамлакатамон маълумот диҳед.

3. Ҳуҷҷати технологӣ ва тайёр кардани истеҳсолот

Номгӯй ва мазмуни ҳуҷҷати технологӣ бо стандарти давлатии ***Системаи ягонаи ҳуҷҷати технологӣ*** муқаррар карда мешавад.

Намудҳои асосии ҳуҷҷати технологӣ харитаи маршрутӣ, харитаи амалиёт, харитаи эскизҳо, дастурамали технологӣ, феҳристи асбобу анҷом мебошанд. Ду намуди аввал дар тамоми истеҳсолот, охирӣ аксаран танҳо дар истеҳсолоти алоҳида ва хурд истифода бурда мешаванд. Мазмуни харитаҳои маршрутӣ ва амалиётиро муфассал дида мебароем.

Дар ***харитаҳои маршрутӣ*** сарфи назар аз хусусияти маҳсулоти истеҳсолшаванда тамоми роҳе, ки маҳсулоти нимтайёр гузашта, ба маҳсулоти тайёр табдил меёбад, акс ёфтаст. Харитаи маршрутӣ тасвири равандҳои технологии тайёр кардани маснуотро аз рӯйи тамоми амалиёт, маълумот доир ба ҷиҳозот, асбобу анҷом, маҳсулоти истифодашаванда, инчунин баъзе маълумоти характери меъёриро дорӣ мебошад.

Дар ***харитаи амалиёт*** нисбат ба харитаҳои маршрутӣ, иҷрои ҳар як амалиёти ҷудогона, мувофиқи гузаришҳо тасвир карда мешавад. Дар онҳо инчунин тартиби дурусти корӣ ҷиҳозот, асбобу абзори назоратиро ҷойгиркунии истифодашаванда нишон дода мешаванд.

Риояи дақиқи пайдарпаии корҳои дар ҳуҷҷатҳо мукарраршуда, қоидаҳои истифода ва реҷаи кори техника-интизоми технологӣ шарти ҳатмӣ ба амал бароварданӣ равандҳои истеҳсолӣ мебошад.

Шумо аз машғулиятҳои фанни технология дар синфҳои 5-9 фаҳмидед, ки равандҳои технологӣ, одатан се давраро дар бар мегиранд: ҳосил кардани маҳсулот, сохтани ҷузъҳои тайёр, васл кардани маснуот. Ин давраҳо: ҳосил кардани маҳсулот ба шакли даровардан ва васл кардан дар равандҳои технологии корхонаҳои бисёр сохиҳои ҳоҷатии халқ ҷой доранд. Масалан, равандҳои технологӣ дар корхонаи мошинсозӣ ин тавр мегузарад:

Давраи тайёр кардани маҳсулот дар сехи маҳсулоттайёркунӣ (рехтагарӣ, қолибрезӣ ва г.) ба амал меояд. Дар ин ҷо аз

маҳсулоти аввала ва ашёи хом маҳсулоти ҷузъҳои оянда тайёр карда мешаванд. Сифати кори коргарони ин сеҳҳо (рехтагарҳо, моделсозҳо, калибгарҳо, пресскорҳо ва г.) ва таҷҳизоти техникии истеҳсолоти маҳсулоттайёркунӣ аз бисёр ҷиҳат ба хароҷоти ашёи хом дар корхона зоҳиста аст. Маҳсулот ҳар қадар дурӯст тайёр шуда бошад, дар вақти коркарди он ба миқдори кам партоҳ мебарояд ва истеҳсолот ҳамон қадар сарфакорона анҷом дода мешавад.

Ҷузъҳо *дворан шаклгирӣро* дар сехи механикӣ мегузаронанд. Маҳсулоти ҳосилшударо дар дастгоҳҳои мухталиф бо ислӣҳҳои ҳаҷмӣ ва анҷоми гуногун коркард мекунанд. Дар ин кор коргарони пиҳоят гуногункасб; харрот, фрезерӣ, чилонгар, суфтагар ва дигарон иштирок мекунанд. Баъдан ҷузъҳои тайёр мувофиқи талаботи техникӣ дар сеҳҳои мувофиқ аз коркарди термикӣ, химиявӣ гузаронида мешаванд. Ин фарсудашавандагӣ ва эътимоднокии онҳоро зиёд мекунад. Барои мухофизат аз таъсири муҳити беруна ба сатҳи баъзе аз ҷузъҳо моддаҳои гуногун молонда мешаванд. Ҷузъҳо аз сеҳҳои коркарди ба сеҳҳои васлкунӣ доҳил карда мешаванд.

Дар *дворан васлкунӣ* ду марҳиларо фарқ кардан мумкин аст: васлкунии қисм ба қисм, ки дар натиҷа қисми таркиби маснуоти оянда ҳосил мешавад (воҳиди васлкунӣ) ва васлкунии умумии маснуот. Масалан, дар як сехи заводи автомобилсозӣ мухаррик ва дар сехи дигар кузови автомобили оянда сохта мешавад, ки ин васлкунӣ қисм ба қисм аст ва васлкунии умумӣ (комил) дар конвейери асосӣ ба амал меояд: дар ин ҷо аз воҳиди васлкунӣ ва ҷузъҳо автомобил сохта мешавад.

Мо рафти равандҳо технологии тайёр кардани маҳсулоти серистеҳсоро дида баромадем. Пеш аз ҳама аз худ кардани ҷузъиётҳои саноатии ҳар маснуоти навро, ки тайёрии конструктори, технологи ва ташкилию истеҳсолиро истеҳсолотро дар бар мегирад, донистан лозим аст.

Тайёрии конструкторӣ аз коркарди *супориши техникӣ (СТ) оғоз меёбад.* Супориши техникӣ ҳуҷҷатест, ки дорои асосҳои кулли техникию иқтисодӣ ва талаботи техникӣ буда, нисбат ба маснуот пешниҳод дода мешавад. Натиҷаи пиҳоӣ-ҳуҷҷатии корӣ, ин нақшаҳои корӣ аст, ки ҳамоми маълумоти барои тайёр ва назорат кардани маснуот заруриро доранд. Ба ин ҳо нақшаҳои васлкунӣ, нақшаи ҷузъҳо, таснифи ҷузъҳо ва ғайра доҳил мешаванд.

Дар асоси ин хусусиятҳо ***тайёрии технологии истеҳсолот*** ба амал бароварда мешавад. Вай корбарди равандҳои технологии тайёр кардани маҳсулотро дар бар мегирад, ки он дар хусусиятҳои технологӣ, аз қабили харитаи технологии маршрутӣ, амалиёт ва ғайра акс меёбад. Тайёрии технологии истеҳсолот мувофиқи системаи ягонаи тайёрии технологии истеҳсолот-стандартҳо ба амал бароварда мешавад, ки онҳо бояд дар корхонаи ҳар як соҳаи хоҷагии халқ риоя карда шаванд.

Дар вақти ба роҳи гирифтани равандҳои технологӣ аз як тараф, талаботи техникӣ, ки маснуот онро қонеъ гардонад ва аз тарафи дигар, имкониятҳои истеҳсолот бо дастгоҳҳои зарурӣ, абзор ва кадрҳои коргар таъмин будани онро ба ҳисоб мегиранд.

Тайёрии ташкилию истеҳсолии истеҳсолот бо тайёрии технологии истеҳсолот ҳиҷ алоқаманд аст. Вай аз ташкили конкретии хоҷагиҳо на қитъаҳо, аниқ кардани масъалаҳои таъминот, ҷойгиронии таҷҳизот, тайёр кардани намунаҳои таҷрибавии маснуот ва ғайра иборат аст.

Барои тезонидани ҳаҷми саноатии маҳсулот бояд равандҳои тайёрии истеҳсолотро аксаран якҷоя мекунанд.

Саволҳо барои сӯҳбат:

1. Тасвиротҳо харитаи маршрутӣ ва амалиётӣ кадомҳоянд?
2. Харитаи маршрутӣ аз харитаи амалиётӣ чӣ фарқ дорад?
3. Аҳамиятнокии саноатии маҳсулоти ин ё он тавр ба амал мояд?

- *Нақшаи тайёр кардани истеҳсолотро ба истеҳсоли маҳсулоти нав дар ҷамъиятҳои маҳаллӣ ташкил диҳед ва маҳсулотро ба ҷойҳои тоза ҷудо кунед (масалан, хоҷагиҳои, технологӣ ва ташкилию истеҳсолӣ).*
- *Равандҳои технологиро (тайёр кардани маҳсулот, ташкилӣ ва ғ.) дар он корхонаҳое, ки дар вақти экскурсия ҷуҳудро кардед, ҷо ба ҷо диҳед.*
- *Нақшаи истеҳсоли корхонаро, ки дар он равандҳо ҷараёнанд, тартиб диҳед. Мазмуни меҳнати онҳоро кадом амалиёти технологи ташкил медиҳанд?*

СИСТЕМАИ МОШИНҲО ВА КОМПЛЕКСИ ТАҲҲИЗОТИ ТЕХНОЛОГӢ

1. Асосҳои техникаи

Асосҳои техникаи ҳозираро мошинҳо ташкил медиҳанд. Мошинҳо вобаста ба он ки кадом корро ичро мекунанд, ба мошинҳои энергетикӣ (трубина, муҳаррики дарунсӯз, муҳаррики баркӣ, генераторҳои баркӣ ва з.), мошинҳои корӣ, аз ҷумла технологӣ (ластгоҳ, тухмпошак ва г.), нақлиётӣ (тайёра, автомобил, чарҳбол, велосипед ва г.), мошинҳои иттилоотӣ (ариѳмометри одӣ, компютер) ҷудо мешаванд. Дар истеҳсолоти ҳозира ҳамоми намудҳои мошинҳои номбаршуда истиѳода мешаванд.

Барои он ки мошин функсияи худро ичро карда тавонад, ҳаёт узвҳои кории ичрокунанда дорад. Сохти он ба таъйиноти мошин ва шароити кори он вобаста аст. Масалан, узви кории вентилятор парраҳои даврзананда, узви кории экскаватор бел, автомобил чарх аст ва ғайра. Бо узви кории мошин кори фоидаоке, ки барои он ин мошин сохта шудааст, ичро мегардад.

Узви кории мошинро муҳаррик ба кор медарорад. Ҳаракат аз муҳаррик ба узви корӣ ба воситаи механизми ҳаракатгузарон дода мешавад. Бо ин мақсад дар мошинҳои технологӣ ва нақлиётӣ бештар ҳаракатгузаронихои механикӣ, аз қабили тасмагӣ, занҷирӣ, ҷанҷопадор, муфташакл, фрикционӣ истифода мешаванд. Агар дар тағйир додани ҳаракат моеъ ва газҳо иштирок кунанд, механизмҳои ҳаракатгузаронро гидравликӣ ё пневматикӣ меноманд.

Одатан механизми ҳаракатгузарон аз қисми даромад, ки бо муҳаррик ба ҳаракат дароварда мешавад ва аз қисми баромад, ки бо узви кори мошин ё пиҷонҳиҳандаи асбоб алоқаманд аст, иборат мебошад. Агар узви кории мошини технологӣ, масалан, ғиҷиҷ ластгоҳ ҳаракати бозгашту пешравӣ, наварди муҳаррик ҳаракати даврзанандаро ба амал орад, онгоҳ сохти механизми ҳаракатгузарон бояд на танҳо гузаронидани ҳаракат ва тағйир додани суръати онро таъмин кунад, балки ҳаракати даврзанандаи наварди муҳаррикро ба ҳаракати бозгардандаи пешрафтаи ғиҷиҷ тағйир диҳад.

Кори мошинро идора кардан лозим аст. Пеш мошинро танҳо шахси идора мекард. Ҳоло дар истеҳсолот торафт

бештар дастгоҳҳои автоматӣ истифода мешаванд, ки вазифаи идоракунандаро иҷро мекунанд. Онҳо аз рӯйи барномаи пешакӣ тақиятнуда амал мекунанд, коргар танҳо рафти истеҳсолотро назорат мекунад.

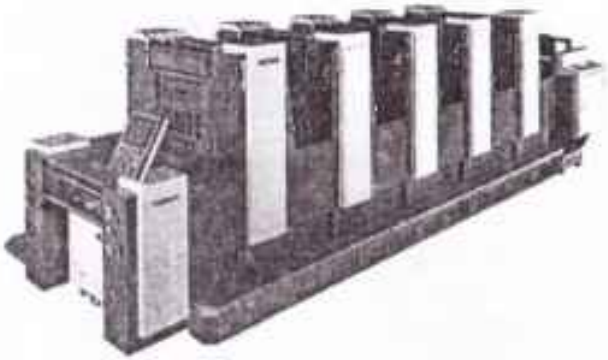

Расми 8. Техникаи матер, ки бо ёрии он дар соҳаи полиграфии қолибҳои чопро тайёр мекунанд.

Тамоми машинҳое, ки аз ҷиҳати таъйинот, сохт ва шакл мухталанданд, як хусусияти умумӣ доранд. Онҳо кори фондаҳоро иҷро мекунанд. Бар ҳилофи машинҳо ҷуфти воситаҳои техника, ҳаваҷуп асбобҳои корӣ, худ кор карда наметавонанд. Асбоб олоти меҳнати инсон (масалан, сӯзан, бел, мурватобак ва ҳоказо) ё ҳаракат иҷрокунандаи машин (парма, ранда ва г.) аст. Гайр аз асбобҳои корӣ боз асбобҳои ченкунӣ маҷмӯанд, ки шумо бо онҳо ҳангоми омӯхтани масъалаҳои назорати сифати маҳсулот шинос шудаед.

Аксарияти шумо ҳангоми кор дар устохонаи таълимӣ дар синфҳои 5-9 дар дастгоҳҳои парма кунӣ, харроти ва фрезерӣ кор кардаед ва бо ҷуфти асбоби техникӣ, монанди кондуктор ва ҳ. ҳ. асбоб имкон медиҳад, ки ҷузъ бо шиддатгузории пешакӣ сӯрох карда шавад. Барои ҳар як намуди ҷузъ кондуктори маҳсус ва тайёркардашуда зарур аст. Маҷмӯи ҷуфти асбоб, абзори маҳсус ва асбобҳои дигар таҷҳизоти дастгоҳи парма кунӣро ташкил медиҳад. Таҷҳизоти ҷуфта, маҷмӯи асбобҳои техникиро меҳвонад, ки таҷҳизоти технологиро пурра мекунад ва барои иҷрои қисми муайяни раванди технологӣ - маҳкам кардан ва назорати маҳсулот ва ҷузъҳо лозиманд.

Гурӯҳи калони воситаҳои техникиро, ки дар ҳар соҳаи истеҳсолот истифода мебаранд, асбобҳои назоратию ченкунии ташкил медиҳанд. Онҳо аз рӯйи як қатор нишонаҳо: таъйинот, принсипи амал ва ғайра тасниф карда мешаванд.

Вобаста ба намуди бузургии ченшаванда асбобҳои зеринро фарқ мекунанд: асбобҳо барои чен кардани масса, модда, ҳарорат, фишор ва ғайра.

Асбобҳо мувофиқи принсипи амал- механикӣ, барқӣ, гидравликӣ, оптикӣ ва ионӣ ва муштарак (электромеханикӣ ва г.) мешаванд.

Дар шароити истеҳсолот аксаран зарурати чен кардани ин ё он бузургиҳои равандҳое, ки аз ҳисоби мушоҳидакунанда пинҳонанд, масалан ҳарорати қурраҳо, ҳолати реактори атомӣ ва г. пайдо мешавад. Дар ин маврид датчики асбобҳо (ченкунандаи бузургиҳо) бевосита дар объект ва индикатор (нишондиҳандаи бузургии ченшаванда) дар пулти махсуси оператор мавҷуд мебошад. Ҷуфти асбобҳоро асбобҳои дистанционӣ (аз масофаи дур идорашаванда) меноманд.

Аксари асбобҳо қимати бузургии ченшавандаро, ки ба ҳаҷми ченкуни мувофиқат мекунанд, нишон медиҳанд. Ин асбобҳоро асбобҳои нишондиҳанда меноманд. Онҳо эҳтимол аст акрабакдор, масалан, амперметр, вольтметр, тарозу ва г. ё индикатсияи рақамдор (монанди соати электронӣ) бошанд.

Агар дар шедагии ҳаррӯза асбобҳои нишондиҳанда хеле кулай бошанд, дар истеҳсолот аксар вақт зиддиятҳо ба вуҷуд меояд, ки онҳо на танҳо қимати мутлақи бузургии ченшаванда, балки инчунин зарурати донистани характери тағйирёбии он дар давоми фосилаи муайяни вақт пайдо мешавад.

Бо ин мақсад асбобҳои қайдкунандаро, ба мисли ҳуҷҷатгузорӣ ё ченкунанда истифода мебаранд.

Тамоми асбобҳои техникии дар боғи омӯхтанӣ-мошинҳо, таҷҳизот, абзор воситаҳои таҷҳизоти техникии истеҳсолот мебошанд. Онҳо барои ба амал баровардани равандҳои технологӣ заруранд. Технологияи нав техникаи принсипан навро талаб мекунад, ки бе он мақсади олимони технолог ба амал баровардан наметавонад.

Расми 9. Сехи коркарди маҳсулоти ширӣ, ки бо дастгоҳҳои мураккаб таҷҳизонида шудааст.

Дараҷаи баланди пешиҳоди донишҳои илмӣ ба мунтазам такмил ёфтани воситаҳои техникии истеҳсолот мусоидат мекунад. Муҳаннисони замонаи ҷорӣ кардани онҳо ҳаҷми тезонидаро меафзоянд. Агар ҳаҷми ҷорӣ кардани аввали асри XX давраш аз таҳкиқоти илмии бунёдӣ то амалиётҳои онҳо карӣ 20 солро ташкил диҳад, он ҳоҳ дар солҳои охир дар баъёр маврадҳо ҳатто 5-6 маротиба кӯтоҳ шудааст.

Комёбиҳои техника дар навбати худ суръати таҳкиқоти илмиро тезонида, имконияти онро ҳосил мекунанд, таъсири мутақобилаи ҳамачонибаи илм, техника ва истеҳсолоти шарти муҳими тезонидани прогресси илмию техникӣ мебошад.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Мошинҳо аз дигар воситаҳои техникие, ки дар истеҳсолот ва рӯзгор истифода мешаванд, бо чи фарқ мекунанд?
2. Мошинҳоро вобаста ба таъиноташ онҳо чӣ тавр тасниф кардан мумкин аст?

3. Мошинҳоеро, ки дар рӯзгор истифода мешаванд, ба кадом гурӯҳҳо мансуб кардан мумкин аст?
4. Оид ба мошинҳое, ки барои гачхиҳонидани равандҳои технологӣ дар корхонаи базавӣ истифода мешаванд, мисолҳо биёред.
5. Қисмҳои асосии ягон мошинро номбар кунед ва таъйиноти онро фаҳмонед.
6. Барои назорат кардани бузургиҳои технологии маҳсулоти истеҳсошаванда дар корхонаи базавӣ кадом воситаҳои техникӣ ёрӣ мерасонанд? Мисолҳо биёред.

Дар корхонаи базавӣ бо роҳи такмил додани мошинҳои техникӣ (бефоидатар, коркарди меҳнат, ҷуб ё воситаҳои дигар) шинос шавед.

III. Механизмҳо ва технологияҳо

Мошинҳо ва механизмҳо меҳнати дастиро иваз карда, инсонро аз иҷрои амалиёти вазнину хастакунанда озод намуда, хосиятҳои меҳнат ва сифати маҳсулотро баланд мебардоранд. **Истифодаи мошин ва механизмҳо дар раванди истеҳсолот механикоиҳои истеҳсолот номида мешавад.**

Механикоиҳо мумкин аст ҷузъи бошад, ки дар ин сурат амалиёти ҷудогонаи технологӣ механикоиҳо мешавад ва ҳиссаи зиёди меҳнати дастӣ боқӣ мемонад. Чунончи, меҳнати коргар, ки баъзе аз тайёр кардани ҷузъи мошин ё механизм дар дастгоҳи харроти (мошин) онро ба анбор месупорад, ҷузъаи механикоиҳо шуморида мешаванд.

Воситаи самарабахш такмил додани истеҳсолот *механикоиҳои комплексӣ* мебошад. Дар ин маврид меҳнати дастӣ дар давоми тамоми раванди истеҳсолӣ бо меҳнати мошинӣ иваз мешавад.

Дар вакти механикоиҳои комплексии равандҳои технологӣ (масалан, бо болға кӯфтан ва пресс) корҳои мошин ва механизмҳо бо маҳсулоти маҳсулот, бо ёрии мошину механизмҳои борбардорӣ ва ҳаракатӣ (конвейер, автокарҳо, кранҳо, борбардорҳо ва ғайра) пайваста мешавад. Коргар танҳо корҳои воситаҳои механикиро идора ва назорат мекунад.

Барои механикоиҳои истеҳсолот мошину механизмҳои технологиро ва ҳаракатӣ ҳамчунин ба истифода бурда мешаванд.

Мошинҳои технологӣ вобаста ба намуди равандҳои конкретии технологӣ, ки барои ба амал баровардани онҳо истифода мешаванд, фарқ мекунанд. Масалан, барои коркарди маҳсулот ва

чуҳҳои металлӣ дар мошинсозӣ (дар як қатор соҳаҳои дигар низ) бо роҳи буридан тӯлӣ мошинҳои технологии нимҳаҷ маъмул, монанди дастгоҳҳои металлбурӣ истифода бурда мешаванд. Ба онҳо дастгоҳҳои харроти, пармакунӣ, рандакунанда, тарошанда, суфтакунанда ва ғайра мансубанд. Дар доҳили ҳар як гурӯҳи дастгоҳҳо дастгоҳҳои универсали-барои корҳарди масъуоти гуногуншакл ва гуногунандоза ва дастгоҳҳои махсус, барои корҳарди масъуоти яккела ва якандоза фарқ мекунанд.

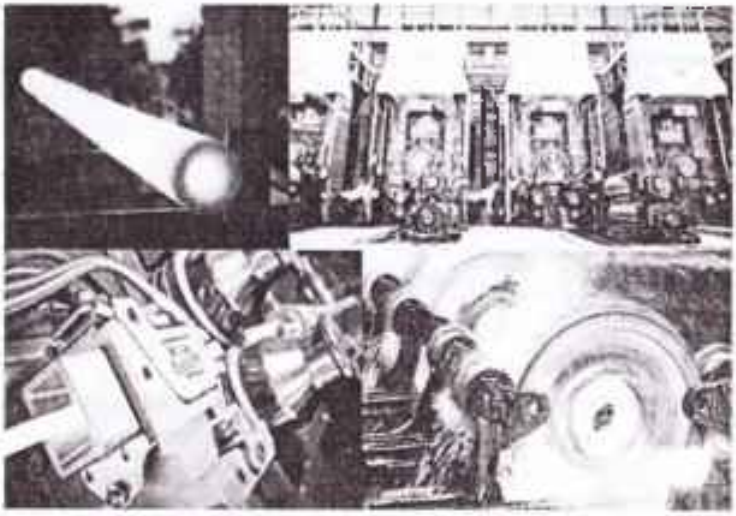

Расми 10. Мошинҳои технологӣ

Дар солҳои охир дастгоҳҳои фрезбурӣ (металлбурӣ) васеъ истифода мешаванд, ки барои ҳирои ячаҳо амалиётҳои мухталифи технологи таъйин шудаанд. Ин дастгоҳҳо ячаҳо агрегатҳо нисбаванда, аз қабили харроти, пармакунӣ, рандакунӣ, сайкалдиҳӣ доранд. Ивазкарлаи агрегат имкон мелиҳад, ки дастгоҳро бо зуд ивазе дурост карда, вақти ғайрӣ барои сохтани чуҳҳои нав кӯтоҳ карда шавад, ки ин аз ҷиҳати иқтисодӣ хеле фоидабахш аст. Тамоми мошинҳои дар боло номбаршуда ва бисёр мошинҳои дигар барои механикони: истехсолоти мошинсозӣ истифода бурда мешаванд.

Дар саноати маъдан мошинҳои пармакунӣ, маъданкашӣ ва дигар мошинҳои технологи истифода мешаванд, ки барои истихроҷи ҷинсҳои кӯҳӣ таъйин шудаанд. Дар ин соҳа корҳо таъмир намудҳои кор механиконида шудаанд.

Истеҳсолоти бофандагӣ бо дастгоҳҳои бофандагӣ, мокудӯр, ресандагӣ ва ғайра тиҳизонида шудаанд, ки барои механиконидани равандҳои ҳосил кардани матоъ имкон медиҳанд.

Мошинҳо барои механиконидани истеҳсолоти кишоварзӣ ҳамчунин истифода бурда мешаванд. Масалан, барои чамъоварии ғалла комплекси мошинҳои технологиро истифода мебаранд, ки мошинаҳои даравҳ, ҳаракчин, комбайнҳои ғаллагирӣ, мошинаҳо барои ба пахъҳо ҷудо кардан ва хушконидани ғалла ва ғайраро дар бар мегиранд. Дар чорводорӣ ва истеҳсоли хӯроки чорво комплекси мошинҳое ҷорӣ карда шудаанд, ки ба механикониданӣ тамоми равандҳои технологӣ аз кабиди захира ва тайёр кардан, додани хӯрок, парвариши чорво ва шӯҳкубиии онҳо имкон медиҳад.

Бар ҳисоби мошинҳои технологӣ воситаҳои борбардорро нақлиёти дар соҳаҳои мухталифи истеҳсолот ҳамон як таъйинотро ба ҷо меоранд. Онҳо ганҳо аз ҷиҳати сохт фарқ мекунанд.

Ҳамоми мошинҳои борбардорию нақлиётиро вобаста бо ҳаҷми кор ба воситаҳои фосилавӣ ва муттасил амалкунанда тақсим кардан мумкин аст.

Мошинаҳои муттасил амалкунанда конвейерҳо мебошанд, ки суръати онҳо бо тартиби равандҳои технологӣ муайян карда мешавад. Конвейерҳои тасмаги бешар паҳн шудаанд, ки дар онҳо лентаи резинӣ ё пӯлодӣ дар болои ғилдирак ҳаракат мекунад ва бо ёрии тасма бор ба масофаи зиёд бурда мешавад. Чунин намуди конвейерҳо дар саноати соҳтасозӣ, асбобсозӣ, радиоэлектронӣ, хӯрокворӣ, пойафзол, дӯзандагӣ ва як катор соҳаҳои дигари саноат истифода мешавад.

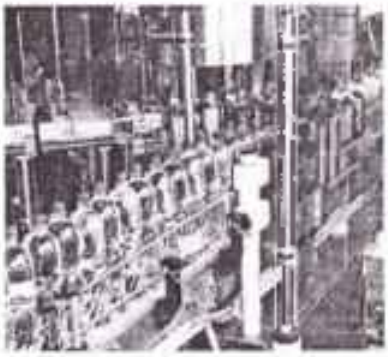

Расми 11. Мошинаҳои муттасил амалкунанда

Конвейерҳои овезон-равонакҳое, ки ба занҷири ҳаракаткунанда маҳкам карда шудаанд, низ ҳиссаҳоро истифода менаванд. Масалан, дар заводи «ВАЗ» барои васл кардани автомобилҳо чунин се хати конвейерӣ якбора амал мекунанд, ки паронис конвейери асосӣ ба ду километр мерасад.

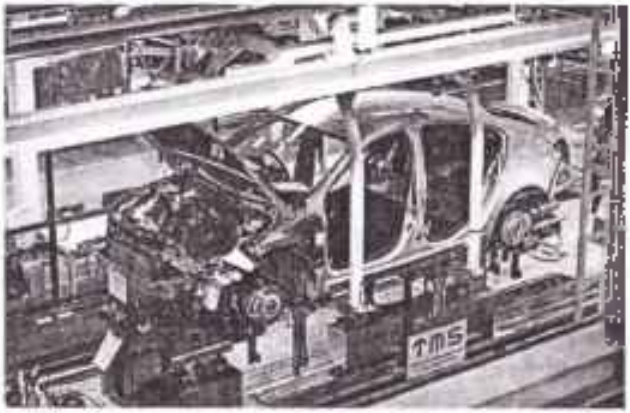

Расми 12. Хати конвейерии овеза дар сехи кулонӣ автомобилҳо

Барои ташкилдиҳии борҳои пошхурандаи моеъ, инчунин борҳои вазнин конвейерҳои махсус мавҷуданд.

Машину механизмҳои фосилавӣ амалкунанда кори бардоштану ва як ҷо ба ҷойи дигар гузаронидани борҳоро дар рафти истеҳсолот иҷро мекунанд. Ба чунин воситаҳои механикии ҳаракати борбардорӣ кранҳои борбардорӣ, лифтҳо, ҳаракати борбардорӣ (лифт), ҳаракати ҳаракатии барои бардоштани бор (галтак, ҳаргарах борбардорӣ), инчунин мошинҳои барои бор кардан ва як ҷо ба ҷойи дигар гузаронидани борҳо дар ҳудуди корхонаи электрокар, автокар ва ғайра таъаллуқ дорад.

Дар баъзе соҳаҳои саноат ва кишоварзӣ нақлиёти дорои аробачаи овезон, ки дар он равонак ба ҳаракатҳо ва ҳаргарах борбардорӣ насб шудааст, истифода мешавад, ки бо роҳи якрезка ҳаракат мекунад.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Механизмҳо ва механизмҳо ба ҷӣ ибораанд?
2. Механизмҳо чуз аз механизмҳо ва комплексҳо чӣ фарқ доранд?
3. Дар корхонаи базавии шумо кадом машинҳо ва технологияҳо истифода мешаванд?
4. Машину механизмҳои борбардорро нақлиётро, ки механизмҳо ва технологиро дар корхонаи базавӣ таъмин мекунанд, номбар кунед.

Дар ҳолати экскурсиятҳои истеҳсолӣ ба корхонаҳои соҳаҳои гуногуни саноат ва кишоварзӣ, ҳангоми таъйиноти машинаҳои мухталиф (технологӣ ва коллеҷӣ) ва ҳаракат додо дар механизмҳои равандҳо истеҳсолот диққат диҳед.

11. Маълумот оиди дастгоҳҳои автоматӣ

Автомат дастгоҳ ё маҷмуи дастгоҳест, ки аз рӯйи барномаи муайян, бе иштироки инсон дар раванди хосил кардан, тағйир додан, интиқол ва тақсим (истифода) кардани энергия, маҳсулот ва ахбор тамоми амалиётро ичро мекунад. Ба автомат барнома мумкин аст мувофиқи сохти он муайян карда шавад (соат, автоматҳои саноӣ) ё аз муҳити берун ба намуди перфокарта, перфолента ва г. (дастгоҳҳо бо идоракунии барномаҳои рақамӣ), машинаҳои ҳисоб) дохил шавад.

Дар солҳои охир системаҳои автоматӣ дар тамоми соҳаҳои хоҷагии халқ ҳамачониба истифода мешаванд. Барои он ки тринсипи амали онҳоро фаҳмем, таъйиноти элементҳои алоҳидаи бо ҳам алоқаманд ва функсияҳои муайяни ичрокунандаро, ки ин системаҳо аз онҳо иборатанд, дида мебаромем

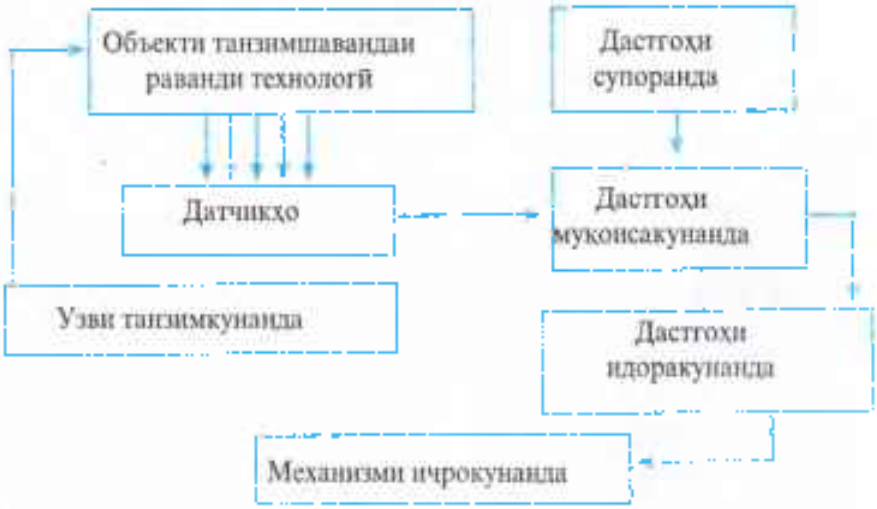

Расми 13. Нақшаи танзими автоматии параметрҳои раванди технологӣ

Онҳо ушкурҳои автоматикиро номида мешаванд. Барои он ки системаҳои автомати имкоятро муайян кардани тағйири қимати бузургиҳои мухталифи физикиро мухит (харорат, намӣ) ё объект (суръати давраҳо ва ғайра)-ро дошта бошанд, ба онҳо элементҳои чешкунӣ (датчикҳо) насб карда шудааст. Дар автоматикаи датчикҳои сохтиҳои хеле мухталиф истифода бурда мешаванд.

Терморезистор датчики одитарини харорат мебошад. Вай аз резисторе мукаррарӣ бо он фарқ мекунад, ки бо тағйир ёфтани харорат муқовиматаш электрикиро он тағйир меёбад. Аз ин рӯ, кувваи ҷараёни дар занҷири берунӣ тағйир меёбад. Чунин датчикҳо дар он ҷое насб карда мешаванд, ки хароратро муттазам мушоҳида кардан зарур аст; чуноҳо, терморезисторҳо барои дар гармхонаҳо, фабрикаҳои мурғпарварӣ ва ғайра ниҳоҳ доштани микроклиматро ёрӣ мерасонанд.

Датчикҳо ҳаматаи бузургиҳои танзимшавандаро қабул мекунанд (хароратро дар кӯраи харорати, фишорро дар пӯлоҳои газ, кувваи ҷараёнро дар занҷири электрик ва г.) ва онро ба сигналҳо табдил медиҳанд, ки барои ҳаракати минбаъда кулаӣ мебошанд. Онҳо электрикӣ, пневматикӣ ё гидравликӣ мешаванд.

Иктиҳоре сигналҳое, ки аз датчикҳо ҳосил мешаванд, аксар вақт чуноҳ кам аст, ки он барои корҳо элементҳои дигари системаҳои автоматӣ нокифоя аст. Аз ҳамин сабаб барои пурзур кардани сигнал зарурат пайдо мешавад. Ба ин мақсад кувватфеҳҳои электрикӣ, магнитӣ, гидравликӣ ва ғайраро истифода мебаранд.

Дар системаҳои автоматикӣ, ки бузургиҳои равандҳои технологиро танзим мекунанд ё онҳоро ҳифз мекунанд, *механизмҳои ичрокунанда* ҷойгир карда мешаванд. Онҳо бо сигнали датчик узвҳои танзимкунандаро ба ҳаракат меоранд. Аксар вақт ҳамчунин механизми ичрокунандаи мухаррикҳоро, ки гардиши шаванда онҳо бонси ҳаракати узвҳо танзимкунандаро меҳарданд, истифода мебаранд. Узвҳои танзимкунанда ба бузургиҳо аз меъёр қурмуда таъсир мерасонанд, чуноҳ, сарфи моеъ ё газро тағйир медиҳанд.

Механизми ичрокунанда (мухаррик ва г.) чуноҳи дар болоҳ таъкид шуд, бо сигнали датчик ба кор медарояд, вале ин амал бо ёрии дастгоҳи ҳаракунанда ба ҷо оварда мешавад ва ба сифати он дар автоматикаи *релеҳо* мухтасифра истифода мебаранд. Реле аз каламаи ҳаракатдиҳандаи гирифта шуда маҳдудиятро ивоз кардан мебошад.

Дар системаҳои автоматикӣ релеҳои электронӣ, фотоэлектрикӣ, электромагнитӣ ва дигар ҳилҳо ҳо истифода мешаванд. Онҳо

вобаста ба дараҷаи сигнал дар даромадгоҳ системаро ба режими дигари кор ба таври автоматӣ тағйир медиҳанд. Дар ин ҳол дар системаи автоматӣ ба кор ворид шудан е ҳомӣ кардани мухиррик (механизми иҷрокунанда) ба амал омада, таъсир ба бузургии ченшаванда оғоз меёбад ё анҷом меёбад.

Автомат бояд донад, ки кадом бузургии равандҳои технологиро назорат карда шавад ва бузургии онро дар ҳотир дорад. Бо ин мақсад ба таркиби дастгоҳи автоматӣ *элементи супоранда* дохил шуда, бо ёрии он барномаи кор муқаррар карда мешавад.

Қисми таркиби зарурии системаҳои автоматии идоракунӣ ва танзимкунии бузургиҳо *элементи муқоисакунанда* мебошад, ки сигнатҳои элементҳои супоранда ва ченкунандаро муқоиса мекунад, азмеъёр дур шудани бузургии танзимшаванда(ё шиддат ва қимати) муайян мекунад ва муҳофиза ин сигнали таъсирро ба равоиш ташаккул медиҳад. Ин функсияро дар системаҳои ҳозира аксаран техникаи электронии ҳисоб иҷро мекунад.

Инак, шумо бо элементҳои асосии дастгоҳҳои автоматӣ ва таъсири мутақобилаи онҳо шиносе шудед. Акнун бояд соҳаҳои татбиқи онҳоро дида мебароем. Аз рӯйи функсияҳое, ки дастгоҳҳои автоматӣ иҷро мекунанд, чор соҳаи асосии истифодаи автоматизаро дар истеҳсолот қайд кардан мумкин аст: ***назорати автоматӣ, муҳофизати автоматӣ, танзими автоматӣ ва идоракунии автоматӣ.***

Муҳофизати автоматӣ дар даврахои мухталифи равандҳои истеҳсоли ҳарҷонибаи истифода мешавад. Чунонче, дар рафти равандҳои технологӣ мумкин аст ҳолатҳо ба вуҷуд оянд, ки дар натиҷа аз меъёри муқарраршуда дур шудани бузургиҳои мухталифи он рӯй диҳанд. Масалан, агар суръати навроҳии лентаи аз ҷоиз зиёд бошад, тамоми равандро ёри ҳалқ бандешидан муҳим аст. Маҳз ҳамин вақт муҳофизати автоматӣ, ки додани энергияро қатъ мекунад, ёрӣ мерасонад.

Автоматҳое, ки ҳаёт ва саломатии одамонро ҳифз мекунанд, дар истеҳсолот нақши муҳим доранд. Масалан коркуне, ки ба пресси қолибрезӣ хизмат мерасонад, ҳар қадар таҷрибанок бошад ҳам, мумкин аст ҳаракати ноҷо кунад ва дасти ӯ дар минтақаи хатар қарор гирад. Дар ин маврид дастгоҳи автоматикӣ дар як муддати кӯтоҳ пресро бозмедорад.

Танзими автоматии бузургиҳо дар ваҳди муайяни вақт доштани қимати муқаррарии ягон бузургии танзимшаванда мебошад, ки равандҳо технологиро таъмин мекунад.

Танзими ҳар бузургӣ, масалан, суръати буридан дар дастгоҳ ё ҳарорат дар камераи инкубатор дар ду марҳила ба амал меояд:

ченкунии мунтазами ин бузурги ва дар лаҳзаи даркорӣ ранонидан ба равандҳо технологӣ. Агар ин равандҳо шиддатан охиста гузарад, он гоҳ инсон метавонад онҳоро мустақиман идора карда, бузургиҳои гуногунро мушоҳида, назорат ва танзим намояд. Дар шароити равандҳои зудгузар бошад бо ёрии дастгоҳҳои автоматӣ амалиёт имконнозир аст.

Тамоми дастгоҳҳои дар боло омӯхтаамонро ки а он бузургии равандҳо технологиро танзимкарда, моҳияти функсияи идоракуниро ошкоро мефаҳмонад. Аз ҳамин сабаб ҷаҳиши автоматиро ҳамчун намуди идоракунии автоматӣ донистан мумкин аст.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Истифодаи дастгоҳҳои автоматии муҳофизатиро дар зиндагӣ ва корхонаҳое, ки дар вақти экскурсия бо онҳо ошно шуда буданд, мисол биёред.
2. Аз рӯйи лавҳаи ҳисобии амали танзимкунандаҳои автоматиро шарҳ диҳед. Таъйиноти функсионалии элементҳои ҷудогонаи он аз чӣ иборат аст?

- *Дар борааи технологияи (технологиявӣ)-и 2-3 ихтиоии технологии корхонаи ҳозирӣ ҳисобот диҳед.*

ИҚТИСОДИЁТ ВА ТАШКИЛИ ИСТЕҲСОЛОТ

§2. Маълумоти умумӣ дар бораи иқтисодиёти истеҳсолот

Ҳалли масъалаҳои тезонидани тараққиёти иҷтимоиро иқтисоди мамлакат, иҷрошии некуҳолии одамон ҳамачониба баланд бардоштани самарабахшии истеҳсолотро тақозо мекунад. Баланд бардоштани самарабахшии истеҳсолот, яъне бо ҳаҷми камтарин ба даст овардани натиҷаҳои баландтарини ҳочагӣ мебошад. Ин дар ҷанбати худ чунин маъно дорад, ки ҳочагиро бояд чунон пеш бурд, ки ҳар як сомонии ба истеҳсолот гузошташуда, яъне маблағи барои ашёи хом сарфшуда натиҷаи бештар диҳад.

Ду роҳи тараққиёти истеҳсолот мавҷуд аст: экстенсивӣ ва интенсивӣ. Роҳи аввал аз ҳисоби зиёд кардани миқдори корхонаҳо, сеҳҳо ва ҚТҲҳои онҳо, заминҳои кишт, ҷалб кардани кувваи навъи корӣ маҳсулот ва ғайра васеъ кардани истеҳсолот мебошад. Роҳи дуюм ба даст овардани ҳамон натиҷа аз ҳисоби истифодаи технология, техникаи мукаммалтар, ташкили беҳтари истеҳсолот, мустаҳкам кардани интизом, истифодаи сарфаю сарриштакоронаи ашёҳои мавҷуда мебошад.

Дар баробари тараққиёти пешинаи хоҷагии халқи мамлакат, барои интенсивонии ҳамаҷонибаи истеҳлолот заминаҳои зарурии объективӣ барпо карда шуда буданд, ки иқтидори афзудаи иқтисодӣ, вусъати таҳқиқоти илмӣ, тайёр кардани кадрҳои баландихтисоси коргарӣ, мутахассисон, олимон, рохбарони хоҷагӣ аз чумлаи онҳост.

Дар интенсивонии истеҳлолот амалӣ гардонидани қарорҳои прогрессивии хоҷагӣ, банақшагирӣ мавқеи муҳим дорад. Банақшагирӣ дар шароити ҳозира қисмати асосии рохбарӣ дар хоҷагии халқ мебошад. Якчанд намуди нақшаҳои хоҷагии халқ мавҷуд аст: дарозмуддат, панҷсола ва солона.

Нақша асоси фаъолияти ҳар корхона аст. Ташкилотҳои болоӣ (вазоратҳо, идораҳо) барои корхона танҳо нишондодҳои аз ҳама зарурии нақша, аз қабили ҳаҷм ва муҳлати истеҳлоли маҳсулот, намудҳои маснуоти асосӣ ва баъзе маҳсулоти дигарро таъсиқ мекунанд. Корхона дар соҳаҳои дигар кори худро мустақилона ба нақша мегирад. Дар нақша дар баробари қисми муҳимтарини истеҳлоли маҳсулот, инчунин муҳлатҳои ҷорӣ кардани техника ва технологияи нав, вазифаҳо нисбат ба афзоиши ҳосилнокии меҳнат, беҳтар кардани шароити меҳнат ва маишати коркунон, баланд бардоштани ихтисоси онҳо ва ғайра муайян гардидааст.

Ба корхонаҳои кишоварзӣ - совхозҳо, инчунин колхозҳо нақшаи қатъии давлатии хариди маҳсулоти кишоварзӣ муқаррар карда мешавад. Андозаи заминҳои кишти ғиё ё он зироат, саршумори чорво, муҳлатҳои ҷиҳози корҳои мухталифро колхозу совхозҳо мустақилона ба нақша мегиранд.

Давлат дар вакти ташкили ҳар корхона ба вай барои кор, бино, техника ва маҳсулот пул мешиҳад. Корхона онҳоро истифода бурда, кабули кувваи коргаркро ташкил мекунад, маҳсулотро таҳвилот мехарад, маҳсулоти худро мефурӯшад, бо корхонаҳои дигар шартнома мебандад ва корхои молиявии худро пеш мебарад.

Истеҳлоли ҳар як маснуот ба корхона чанд пул меафтад?

Вай бояд барои бинохо, иншоот, мошин, дастгоҳҳо қисм ба қисм бо давлат ҳисобу китоб кунад. Инҳо ба ном ҳаҷмоти аморгизатсия (пардохти арзиш) мебошанд. Як қисми пул ба таъмири техника, пардохти иҷроиш барк ва барои мақсадҳои технологӣ сарф мешавад. Ҳамаи ин ҳаҷмоти барои нигаҳ доштан на, истифода бурдани таҳвилот нигаранданд шудааст. Ғайр аз ин барои ашёи хом ва маҳсулоти нимтайёр, ки барои истеҳлоли маснуот зарур аст, инчунин сӯзишворию равғанҳои молиданӣ пул додан лозим аст. Барои кашиданӣ маҳсулоти тайёр ва

фурӯхтани он низ харочоти муайян талаб карда мешавад. Барои мехнати тамоми коргарон ба онҳо пул додан зарур аст. Як қисми харочот бо пардохти кувваи барқ, гармӣ, нигоҳ доштани биноҳо алоқаманд аст.

Агар тамоми ин харочот, ки ба шакли пул ифода шудаанд, дар маҷмӯъ, ба миқдори маснуоти баровардашуда таксим карда шавад, он гоҳ ҷамъи харочоти корхона ба истеҳсол ва фурӯши ҳар як маснуот, яъне *арзиши асли* он ҳосил мешавад.

Дуруст ба нақша гирифтан ва ба амал баровардани равандҳои истеҳсолӣ дар корхона роҳи даромадноқ гардонидани он буда, на танҳо харочоти тайёр кардан ва фурӯхтани маҳсулотро мебарорад, балки даромад ҳам ба даст меоҳад..

Оё корхона ба зиёд кардани даромад ҳавасманд аст? Вай ба чӣ сарф мешавад? Қисми бисёри даромад ба ихтиёри давлат дохил мешавад (маблаг ҷудо кардан ба буҷа). Онҳо ба сохтмони заводҳо, фабрикаҳо, хонаҳои истиқоматӣ, мактабҳо, беморхонаҳо, роҳҳои нав, таъмини мактаббачатон, лоиҳаҳо, мудофиа, корхуноли дастгоҳи идоракунӣ, хизмати тиббии тамоми одамон, мустаҳкам кардани қобилияти мудофиавии ватанамон харч мешаванд. Қисми боқимондаи даромадро худи корхона сарф мекунад. Вай барои хариди мошину дастгоҳҳои нав ва хеле ҳозиразамон, сохтмон ва таъмири хонаҳои истиқоматӣ барои кормандони худ, базаҳои истироҳат, иншоотҳо варзишӣ, боғчаҳои кӯдакон, ба мукофот сарфароз гардонидани кормандони бехтарин, пули роҳхатҳо ба хонаҳои истироҳат ва санаторияҳо сарф карда мешавад. Бинобар ин, ҳам давлат ва ҳам корхона ва тамоми коркунонро он ба зиёд кардани даромад ҳавасманд мебошанд.

Мунтазам зиёд шудани даромад бар харочот моҳияти ҳисоби хоҷагӣ-усулро аз рӯйи нақша пеш бурдани хоҷагиро ташкил медиҳад. Ҳатман пур кардани харочоти истеҳсолот корхонаҳои ҳисоби хоҷагиро аз муассисаҳое, ки дар таъмини давлат мебошанд фарқ мекунонад. Ҳисоби хоҷагӣ масъулияти коллективҳои меҳнатиро барои натиҷаи нихоии кордбаланд бардоштани сифати маҳсулот, ба ҳам пайвастани манфиати ҷамъият ва ҳар як коргарро таъмин менамояд. Принсипи муҳимтарини фаъолияти корхонаҳои истеҳсолӣ мебошад таъминшавӣ ва худмаблағдиҳӣ мегардад.

Барои он ки корхона дар шароити ҳисоби хоҷаги бомуваффақият кор карда тавонад, ташкили хуби меҳнат, сариштакорӣ, тартиби қатъитарини сарфаҷӯйӣ зарур аст. Вазифа аз он иборат аст, ки миқдори ками ашёи хом, маҳсулот, гӯзишворӣ, нерӯйи барқ, заминро истифода бурда, бо миқдори

ками коргарон махсулоти зиёд гирифта шавад. Маъноаш режими сарфачўйй дар истеҳсолот ҳамин аст. Вай дар назари аввал аз чизҳои одӣ ба ҳуҷуд меояд. Чунончи, вақтеки лампаҳо бисёр зарурат фурӯзон шаванд; мошинҳо бекуҷо кор кунанд, сари вақт таъмирҳои ҳифзиёнаи таҷҳизот гуларонида шаванд; асбоб, дастгоҳҳо муддати кӯтоҳ тозаанд, ҳиҷунин кахла, аррамайдаҳо ва партовҳои дигар бояд ба маҳсулоти фондбахшу зарурӣ аз нав коркард шаванд.

Сарфи маҳсулот дар истеҳсолот аз ҳисоби кам кардани маҳсулотталабиш маснуот, бо масолеҳи сунъӣ ивазкардани масолеҳи табиӣ гаронбаҳо, кам кардани фарсудашавии маснуот, ҷорӣ кардани технологияҳои камнарҳ, зиҳрасунанда ба даст оварда мешавад. Яке аз шарти асосии сурзур кардани равиш сарфакорӣ дар истеҳсолот аз тарафи ҳар коргар дурӯст ва пурра истифода бурдани вақти корӣ мебошад. Ин имкон медиҳад, ки дар сарфи ҳамон як вақт миқдори зиёди маҳсулот баровардаи шуда, арзиши он кам ва даромади корхона зиёд карда шавад.

Вақти корӣ ченаки муҳимтарини сарфи меҳнат мебошад. Самарабахшии сарфи меҳнат *ҳосилнокии меҳнат* мебошад. Вай бо миқдори маҳсулот, ки дар воҳиди вақт истеҳсол шудааст, ифода меёбад.

Ҳосилнокии меҳнат ба омилҳои зиёде, ба монанди ҷорӣ кардани техникаи нав ва технологияи пешқадам, кам кардани талафи вақти кор аз ҳисоби таъмини бехатарии кор, мустаҳкам кардани интизоми меҳнат, баланд бардоштани ихтисоси коркунандон ва ғайра вобаста аст.

Баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат омили асосии афзоиши иқтисоди ва боло рафтани некуаҳволии халқ мебошад.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Фарқи ба таври интенсивӣ ва экстенсивӣ пеш бурдани ҳоҷагиро аз чӣ иборат? Барои чӣ дар замонаи мо роҳи интенсивиро истеҳсолот пеш гирифта шудааст?
2. Арзиши аслии маҳсулот аз чӣ таркиб меёбад? Инро дар мисоли маснуоти мушаххас шарҳ диҳед. Усулҳои имконпазири кам кардани арзиши аслии маснуотро номбар кунед.
3. Дар марҳалаи таҳлилии истеҳсолӣ равиши сарфакорӣ чи тавр ба амал баровардаи мешавад?

- *Ҳосилнокии меҳнатро худро дар марҳалаи таҳлилии истеҳсолӣ (ченаки таҳлили мактаби) ҳисоб кунед.*

4.3. Ташкили меҳнат дар корхона

Барои он, ки истеҳсоли муттазами маҳсулот ба чунин миқдор ва сифате, ки барои ҷамъият зарур аст, таъмин шавад, равандҳои истеҳсолот дар корхона бояд дуруст ташкил гардад.

Қисми муҳимтарини таркиби истеҳсолиро ***ташкили илмии меҳнат*** мебошад. Дар доираи корхонаи ҷудогона вай корхонаро зерпирро пешбинӣ мекунад: ҷойгир кардани шаклҳои ихтисосӣ ва кооперативонии меҳнат, бехтар кардани ташкил ва хизматрасонии ҷойи кор, омӯхтан ва паҳн кардани тарзу усулҳои пешқадами меҳнат, бехтар кардани тайёрӣ ва баланд бардоштани ихтисоси кадрҳо, таъмин ва бамеъёрдароии ва муҷиби меҳнат, бехтар кардани шароити меҳнат, мустаҳкам кардани интизом ва тарбияи муносибати бонуфӯлӣ ва эҷодӣ ба меҳнат.

Ташкили меҳнат ***инфиродӣ*** ва ***коллективӣ*** ҷуда мешавад. Барои истеҳсолоти пеш аз ҳама шаклҳои коллективии ташкили меҳнат хос аст. Аз ин ҳо шакли бригадавии ташкили меҳнат аз ҳама самарабахш мебошад. Дар сурати ташкили бригадавии меҳнат ихтиёр шудани бригадаро ба кор меёфтанд. Коллективи барои иҷрои корҳои муайяни мукаммал дар муддати мукарраршуда масъулиятро пурра ба ӯҳда мегирад. Корҳои бригада аз рӯйхати ниҳол, ба мавҷуди миқдор ва сифати маҳсулот, ҳаҷми борҳои кашондашуда, ҳосили эҳроати кишоварзӣ, ширдӯшӣ, фарбех кардани чорво ва ғайра баҳо дода мешавад. Ин ҳамаи ҳар як узви бригадаро ба натиҷаи меҳнати коллективонаи ҳаҷм карда, бо афзудани ёрии тарафайни рафиқонро ҳамкор, мустаҳкам шудани интизоми мусоиат мекунад.

Барои он ки ба иҷрои ин ё он кор чӣ қадар сарф шудани меҳнатро фаҳмиданд, меҳнатро ба меъёр мадорадан. Якчанд ҳисобдиҳандаҳо ба меъёрдаҳои меҳнат мавҷуд аст.

Меъёри вақти – ин ки ба ғайёр кардани воҳиди маҳсулоти ё иҷрои як амалиёт мукаррар карда шудааст. Меъёри вақт ба ҳисоби соат, ҳаҷмҳо, соҳиб муайян карда мешаванд.

Меъёри коркард - миқдори маҳсулот (ба ҳисоби тонна, метр, дона ва ғайра) ё амалиёте, ки бояд коргар дар воҳиди вақт ба ҷо оварад. Ин меъёр мумкин аст ба фоизҳои мухталифи вақт (соат, баст, моҳ) мукаррар карда шавад.

Баъзе меъёри вақт ё коркардро на ҳамаи вақт ҳисоб кардан мумкин аст. Бахусус ҳангоми хизматрасонӣ, таъмир, таҷриби техника ҳамаи ҳеҷ шуда меҳисобад. Он ҳоҳ меъёри хизматрасонӣ мукаррар мекунад, ки коргар дар вақти муайян ба чанд воҳиди таҷҳизот ё бо кадом қисмаи истеҳсолӣ бояд хизмат расонад.

Меъёри меҳнатро дар корхонаҳо аз рӯйи вақти сарфшуда ва ҳаҷм дида мебароянд. Масалан, агар маҳсулот дар дастгоҳҳои универсалӣ ё дар дастгоҳҳои дорои идоракунии барномавӣ рақамӣ сохта шавад, албатта, меъёри муқаррарнуҷаи меҳнат мухталлиф мешавад. Ҳангоми баҳо меъёр даровардани меҳнат усулҳои илмии мухталлифро, аз қабили, хронометраж, фотографияи рӯзи кор ва ғайра истифода мебаранд.

Ҳангоми ба меъёр даровардани меҳнат миқдори коркунонии корхона ба назар гирифта шуда, музди меҳнати онҳо мувофиқи миқдор ва сифати меҳнати сарфкардаи онҳо ҳисоб карда мешавад.

Барои дуруст додани музди кори коргарон системаи давлатии тарифӣ мавҷуд аст, ки вай додани музди коргаронро вобаста ба даҳаҳои ихтисоси онҳо, намуд ва мураккабии кор, шароити меҳнат соҳаи истеҳсолот ба тартиб медарорад.

Дар мамлакати мо ду шакли асосии пардохти музди меҳнат- музди *корбайҳ* ва *вақтбайҳ* вуҷуд дорад. Андозаи музди меҳнат ҳангоми шакли корбайҳ ба миқдори маҳсулоти истеҳсолшуда ва нарҳномаи барои воҳиди маҳсулот муқарраршуда муайян карда мешавад. Коргар ҳар қадар маҳсулоти зиёд тайёр карда бошад, музди меҳнати у ҳамон қадар баланд мешавад. Музди вақтбайҳ шакли пардохти музди меҳнат аст, ки дар он андозаи музди коргар ба даҳаҳои тарифии он ва миқдори ба меҳнат сарфкардаи вақт вобаста аст. Масалан, вай дар корҳои таъмир, хизматрасонӣ ва ҳимоя ва ҳ. ҳ. ба тариқи ҳаҷмӣ ва ҳ. ҳ. ба тариқи ҳаҷмӣ ва ҳ. ҳ. ба тариқи ҳаҷмӣ

Қисми муҳими ташкили илмии меҳнат ташкили дурусти ҷойи кор мебошад. Ҷойи кор бо дастгоҳ, таҷҳизот, асбоб, олот, дастгоҳҳои ёриграсон ҷиҳозонида мешавад. Шумо дар машғулиятҳои технология бо ҳамин чиз шиносе шудаед, ки якчанд қоидаҳои умумии ҷойгир кардани тамоми ашёи меҳнат дар ҷойи корӣ вуҷуд дорад. Узви идоракунии мошин ва асбобҳо бояд дар ҷойи расидани дастҳо ҷойгир шаванд. Баландии ҷойи корӣ бояд танзимшаванда бошад. Ҳамаи ин имкон медиҳад, ки ҳаракати зиёдатие, ки одамро зуд хаста мекунад, истисно карда шавад. Шакл ва андозаи дастаи асбобҳо бояд дар вакти истифода қулай бошад. Инчунин дастаи асбобҳои нақлиётию ченкунии истифодашаванда бояд ба осонӣ, бехалал аз тарафи коркун ҳонда шаванд.

Дастовардҳои илм, махсус эргономикаро истифода бурда, воситаи меҳнатро барои одамон қулайтар карда, бо бехтарин рох техника ва одамонро бо якдигар мувофиқ кардан зарур аст. Дар вакти кор карда баромадани техникаи нав талаботи эргономикиро ҳатмӣ ба назар мегиранд. Дар мамлакати мо стандартҳои давлатии эргономӣ ба сифати маҳсулоти истеҳсолшаванда мукаррар карда шудаанд. Чунончи, кабинаи автомобил ё экскаватор бояд эргономи бошад, яъне барои рондани доираи хуби назарро таъмин кунад, бо дастгоҳи идоракунии қулай муҷаҳҳаз бошад, инчунин дастаи асбобҳо ба осонӣ ҳонда шавад, аз чанг, газ, галоғула ҳифз шуда бошад, нишастгоҳ дошта бошад, ки рондандаро аз таъсири зараровари лаҳзаҳо муҳофизат кунад ва ғайра.

Ташкили дурусти ҷойи корӣ ба вуҷуд овардани шароити хеле мусоидро барои кор дар назар дорад. Ҳавои тоза, ҳарорати мувофиқ, рӯшноии дурусту ранги ашёи атроф, набудани шовкун, решаи оқилонаи кор барои руҳияи хуби одам, кам кардани монотонӣ ва зиёд кардани ҳосилнокии меҳнат заруранд.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Ташкили илмии меҳнат чист? Нуктаҳои асосии онро дар мисоли асоси таълимӣ, корхонаи базаи шарҳ диҳед.
2. Меҳнати шаклҳои коллективонаи ташкили меҳнат аз чӣ иборат аст?

Дар корхонаи базавии мактаби шумо, дар комбинати таълимии истеҳсолӣ, ёки таълимии истеҳсолӣ кадом технологияҳо кор мекунанд?

7. Фарқи байни шаклҳои музди меҳнати корбаҳо ва вактбаҳо ба чӣ иборат аст? Барои пардохти музди меҳнати шумо дар ёки таълимӣ ва корхона кадом шакли музди меҳнат кор фармуда мешавад? Ба коэффитсиенти кайтароки меҳнат дар ёки, корхонаи шумо ба чӣ фоида мешавад?

- *Хулосаи ҳаёти корро ба ҳу ба ҳадаф кунед.*

ТАРАҚҚИЁТИ ИЛМИЮ ТЕХНИКӢ ДАР ИСТЕҲСОЛОТ

14. Роҳҳои асосии технологиаи тараккиёти илмию техникӣ

Технологиаи тараккиёт (прогресс)-и илмию техникӣ ифодаи асосии сифати истеҳсолиро ҳукумат мебошад. Вазифаи муҳимтарин бо суръат ва миқёси зиёд ба корандохтани технологияи пешкадам ва сифатан дигаргун сохтани қувваҳои истеҳсолкунанда мебошад. Бо ҳамин маҳсад ҳаҷми сармояи захирахо дар чуфти сохаҳои ҳаёти муҳими прогресси илмию техникӣ, чуфтгаҳо, тараккиёти электроника, энергетикаи атомӣ, автоматонии комплексӣ, технологияи истеҳсолоти ва коркарди маҳсулоти нав пешбинӣ шудааст.

Дар саноати тарҳи нави технологиаи пешкадам, ба металлик, плазмагӣ, лазерӣ, импулсӣ, радиатсионӣ, мембраногӣ ва ғайра мақоми намоёнро ишғол мекунанд. Онҳо барои хосилноки меҳнатро ҳаҷми бардоранда, сарфаҷӯиҳои ашёи захирахоро зиёд кунанд, ҳарҷи зиёди энергия ва маҳсулотро дар истеҳсолот кам кунанд. Дар кишоварзӣ, рустаниҳарварӣ ва чорводорӣ гузариш ба технологияи индустриалӣ ва интенсивӣ, тағйири усулҳои биотехнология ба амалӣ баровардан меҳанад.

Ба сохаҳои мухтасифи фаъолиятҳо ва дар чаҳбатҳо ба ҳаҷмҳои, шоҳаҳои, шоҳаҳо ва тачҳизот ва равандҳои технологиаи системаҳои автоматонидаро ҷорӣ кардан лозим аст. Барои кардани истеҳсолоти бо тарзи комплексӣ автоматонида бояд ба ҳудӣ на

сарфакорона барои истеҳсол намудани маҳсулоти зарурӣ имкон медиҳад. Тезонидани коркард, ҷорӣ кардани намудҳои нави техникаи пурсамар, гузаштан ба истеҳсоли системаи маснӣҳо ва комплексҳои тачҳизоти технологӣ вазифаи аввалиндараҷа аст.

Бо вуҷуд ёфтани комплексҳои ҳочагии халқ тамоми соҳаҳои истеҳсолотро бо воситаҳои мукаммалтари техника таъмин кардан зарур аст, то ки болоиҳои кулли ба даст оварда техника дастгирӣ ва дорои кӯшиҳо ва ҷуҳдҳо гардонида шавад.

Яке аз самтҳои тараққиёт (прогресс)-и илмию техникӣ ба вуҷуд овардани маҳсулоти хосиятҳои нешакл, ҳуҷҷат, хусусан прогрессивии конструксионӣ, аз ҷумла синтетикӣ, таркибӣ, ҳоҷа ва ғайра мебошад. Ба истеҳсолот ҷорӣ кардани оҳҳо металлӣ, ҳӯла ва маҳсулоти пурбаҳои тайёро ба миқдори зиёд сарфа мекунад.

Сиёсати сарфаи энергия ва истифодаи сарчашмаҳои нави он дар истеҳсолот мавқеи муҳим доранд. Гарчанде ҳамаҷонибаи энергетикаи атомӣ ба сифатаи нав кардани ҳочагии энергетикӣ мавлакат ва кам кардани харҷи намудҳои ҳеле камёби сӯзишворӣ ва ҳаётӣ имкон медиҳад.

Ҳеҷ зиёд кардани истеҳсолоти маҳсулоти саноатии категорияи сифати олӣ, баланд бардоштани истиҳсоноҳо ва зиёд кардани истифодаи техника нешбинӣ шудааст. Бо ҳамин мақсад системаи комплексии идора кардани сифат ҷорӣ карда мешавад. Дар асоси комёбиҳои ояндадори илмию техникӣ унификатсия (ягона кардан) соҳаи зиёд, ҳаҷмҳо ва технологияи ҳаҷмиро ҳосил мешавад.

Тадбиқи бомуваффақиятаи самтҳои пешрафт (прогресс)-и илмию техникӣ дар ҳолоти омӯхтаиҳои ба ниҳоят ҳаҷдиқ кардани илм ба истеҳсолот, ҳамчунин прогрессии "идеяи илмӣ-кор кардан-баромадан-ҷорӣ кардан" мусоидат мекунад. Бо ҳамин мақсад иттиҳодиҳои илмию истеҳсолӣ зиёд карда шуда, комплексҳои байнисоҳавии илмию техникӣ (КБИТ)-ҳои усулаи нави муттаҳид кардани илм бо истеҳсолот барпо карда мешаванд. Масалан, ҳоло КБИТ-и ротор амал мекунад, ки маҳсулоти он (ҳаҷҳои ротори ва роторию конвейери) имкон медиҳад, мехъниконии комплексии равандҳои технологиро таъмин гардида, хосиятҳоии меҳнат ҳаҷанд бор зиёд карда шавад. КБИТ-и комплексҳои шахсӣ имкон медиҳад, ки дар он ҷо мушкилоти комплексии тамоми соҳаҳои ҳочагии халқ бартараф карда мешавад ва ғайра.

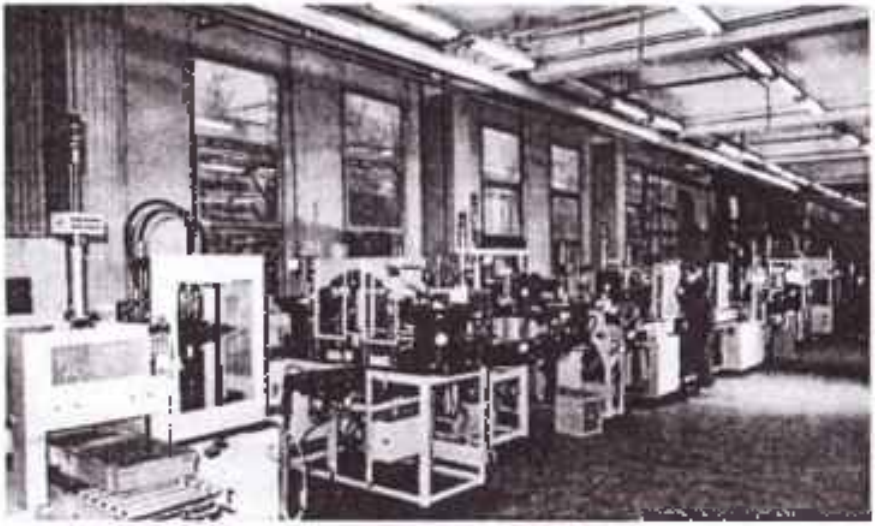

Расми 14. КБИТ-и Ротор-1

Бидуни ихтиёрсозии механизми хоҷагӣ, бе фаъол гардонидани омили шиддати прогресси илмию техникӣ ғайриимкон аст. Имрӯз ҳаҷми софдиҳии меҳнат кардан лозим аст. Мунасибати эҷодӣ, ҳиссамандӣ ба кор, кӯшиш барои ноил шудан ба натиҷаҳои нисбат зиёд бо ҳаҷмҳои камтарин ва сифати баланди маҳсулот-гарои пешрасӣ, баланд шудани некӯаҳволии халқ ва иқтидори истеҳсолии мамлакатамон мебошад.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Роҳҳои асосии тараққиёт (прогресс)-и илмию техникиро номбар кунед. Оиҳо дар корхонаи базавии мактаби шумо чӣ тавр амалӣ мешаванд?
2. Ҳар як меҳнаткаши мамлакати мо дар кори тезонидани тараққиёт (прогресс)-и илмию техникӣ чӣ нақш мебозад?
3. Тараққиёт (прогресс)-и илмию техникӣ ба такмил додани ҷамъияти мо ва ҳаёти ҳар як аъзои он чӣ тавр таъсир мерасонад?

15. Маҳсулоти нав ва технологияи ҳозира

Барои техникаи ҳозира бисёр маҳсулоти мухтаниф талаб карда мешаванд, ки хосиятҳо пешакӣ муайяншуда доранд. Масалан, ин маҳсулот бояд ба бори хеле зиёд ё тағйироти зиёди ҳарорат тоб оварда тавонад, хосиятҳои муайяни физикию химиявӣ

дошта бошад, устувор будан ба таъсири мухити гуногуни кор, қобилияти гузаронандагии чараёни электрикй, аз қабили хеле баланд ё баръакс, хеле паст ва ғайра дошта бошад. Зарурати он бо шароити мураккаби истифодаи техника, ки бояд эътимоднокии баланд ва қобилияти корро нигох порад, шарх дода мешавад. Масалан, кишти кайҳонй дар вакти парвоз паранш ва бори вазнин, тағйири якборак харорат аз сар мегузаронад, ба таъсири радиасияи офтоб дучор мешавад ва ғайра. Аз ин рӯ, барои чунин дастгоҳҳо махсулоти сахт ва баргарми зиёд тобовар лозим аст. Ин гуна маҳсулот дар табиат амалан вучуд надорад. Элементҳои мухталифи химиявиро ба ҳам пайваста, маҳсулоти нав ҳосил кардан мумкин аст, ки хосияти пешакй муайяншуда доранд.

Маҳсулоти нав на танҳо дар қайҳон лозим аст. Шароити истифодаи техникаи саноат ва кишоварзй аксар вакт чунин аст, ки махсулоте, ки аз онҳо ин техника сохта шудааст, бояд дорои маҷмӯи хосиятҳои муайян, масалан, ба ларзиш тобовар, эътимоднокии баланд дошта бошад ва ба осонй бо он кор карда шавад. Вале на танҳо шароити мураккаби истифода зарурати тайёр кардани маҳсулоти навро водор мекунад. Сабабаш дар он аст, ки баъзе хўлаҳои анъанавии мураккаб хеле қимат ва захирахои табиии онҳо низ маҳдуданд.

Шумо, шояд дар бораи махсулоти мураккаб маълумоти бишёре шунида ва ё хондаед. Инҳо масолеҳи синтезиранд, ки аз пайвастагиҳои гуногуни моддаҳо (композитсия) иборатанд. Албатта, онҳоро ҳамчун мувофиқати одии компонентҳои чудогона дошталан лозим нест. Хосиятҳои фарқкунандаи композитҳо инҳоянд: мустаҳкамй, устувории баланд, гармибардори, зангназанандагй. Ин навъи махсулот дар ғайёрахои фазокулсадо, техникаи бахрй, хочагии кишлок, саноати сабук ва ғайра истифода бурда мешаванд. Дар оянда зиёд кардани истеҳсоли композитҳо пешбинй карда шудааст.

Дар вакти ба вучуд овардани махсулоти нав имкониятҳо коркарди онро низ ба назар мегиранд. Масалан, барои буридани махсулот ва хўлахое, ки нихоят сахт аст, лазеҳо лозиманд, ки аз махсулоти боз ҳам сахттар тайёр карда шудаанд.

Маҳсулоти нав (пластмасса, каучуки синтезй, зифт, алмосҳои сунъй ва ғайра) технологияи нави ба вучуд меоранд. Чунончи, истифодаи алмосҳои синтезй дар мошинсозии имконият дод, ки сайқалдиҳии чўзъҳо якбора баъд аз варақа кардан ё колибрезии гарм бе коркарди харроти гузаронида шаванд. На танҳо маҳсулоти нав, балки намудҳои нави энергия ҳам ба пайдо

шудани технологияи нав мусоидат мекунанд. Технологияи лазерӣ, электронию нурӣ, плазмагӣ ва ғайра ба диққат мебошанд.

Рохи мухими тезонидани прогресси илмию техникӣ ҳамчунин ба ҷорӣ кардани технологияи кампартов ва бепартов мебошад. Шумо бо дастгоҳҳои металлбур кор карда, дидаед, ки металлро бисёр ба ҳаҷм (резиторҳо) мебаранд. Парторҳо дар баъзе маврдҳо 70-80%-и маҳсулотро ташкил медиҳанд. Маҳз аз ҳисоби сабаб усулҳои технологии бепартов ва кампартовро коркарди металлҳо дар мошинаҳои мавҷеи маҳсулро ҷорӣ мекунанд.

Яке аз чунин усулҳо сохтани ҷузъҳо аз ҳолати металлӣ, яъне металлургияи ҳоҳ мебошад. Ин усул имкон медиҳад, ки дар ҳарфи ҷаҳ солиҳ ҷузъи шакл ва андозаш хеле ҳиҷ вақт шавад, ки барои коркарди он нисбатан ҳаҷмҳо ва ҳатто соатҳо сарф мешуд.

Моҳияти ин усул чунин аст: ҳолати металлро (ё ҳолати омехтаро) ба пресс-қолиб пӯлодӣ меҷаҳонад ва таҳти фишори калон пресс мекунанд. Заррачаҳои металл ба ҳамдигар зич пайвасти мешаванд ва дар натиҷа маҳсулотро бо дақиқ меоад, ки аз ҷиҳати бузургиҳои геометрӣ ба ҷузъ: ғайр мувофиқат дорад. Баъдан маҳсулотро дар кӯрҳои махсус дар ҳарорати хеле баланд гарм карда, мегудозанд, ки заррачаҳои металл пайвасти шуда, маснаи ягонаи хосил мекунанд. Дар натиҷа ҷузъи тарҳаш хеле мураккаб ғайр меншавад. Тиҷоратҳо барои сохтани ҷузъҳо бо ин усул бисёр одӣ ва аз дастгоҳҳои мукаррарии металлбур арзонтар аст. Металлургияи ҳамаро барои хосил кардани маҳсулоти нав-маҳсулоти гармабардор ва ба ҳаҷм ҳосилнок истифода мебаранд. Ин ҳамчунин яке аз мисолҳои он аст, ки чи тавр технологияи нав ба хосил кардани маҳсулоти нав мусоидат мекунад. Маълум аст, ки коркарди металлҳо таҳти фишор аз коркарди ҷузъҳо бо роҳи буриданд дар дастгоҳи металлбур хеле арзон меафтад. Колибгарии механикиро таҳриҳан колибгарии бо гидроарба, майдони магнитӣ ва ҳаркиш ивз мекунанд.

Чунин технологияҳо, монанди колибгарии ҳаҷмии сард ва гарм, ресҳагарии дақиқ, колибгарии ҷузъҳо аз маҳсулоти мавҷи гудохта ва ғайра ва ғайра ном доранд.

Дар солҳои охир нитаҳиҳоии равандҳои ҳиҳозиии технологи, хусусан аз ҳисоби ҳаҷм кардани суръати буриданд металлҳо, тезонидани реаксияҳои химиявӣ ва ғайра ҳамчунин истифода бурда меншавад.

Татбиқи равандҳои мутаҳассиси технологие, ки бисёр ҳаҷмҳоро мутаҳаҳд мекунанд, самараи калон медиҳад. Технологияҳои

мутаҳаҳҳ бо роҳи ҳаҷмҳояшуда амалҳои технологиї имкон медиҳад, ки аз як ҷой ба ҷойи дигари кор кашонидани маҳсулотро ҷудоҳо ва як қатор амалҳои дигаро ёриранда иҷро карда метавонад. Масалан, ҳангоми бо усули металлургияи хока сохтани ҷузъҳо аксар равандҳои пресскунї ва гулохтаро якҷоя мекунанд: хокаҳои металлро дар як вақт пресс мекунанд ва меҷусбонанд.

Баъзе технологияҳо ҳозиранд ҷорї кардани маҳсулоти нав, равандҳои технологии прогрессивї, зуд ҷорї кардани технологияи анъанавї роҳи асосии ёфтанї бардоштани самаранокии истеҳсолот дар соҳаи мухталифи ҳоҷагии ҳалқ мебошад.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Зарурати ҳосил кардани маҳсулоти принсипиї нав аз чї иборат аст?
2. Технологияи истеҳсолотро бо кадом роҳҳо такмил дода метавонад?
3. Технологияи бешартов ва камартов чист? Мувофиқи мақсад будани татбиқи онҳоро асосноқ кунед.
4. Дар устоҳонаҳои мактаби шумо ҷартовҳои металл ва чўбро чї тавр ҳосил кардан мумкин аст?

- *2-2 рисолаи истеҳсолотї (3 амалї)-ро дар корхонаи базавии ҷамъиятї корбаста ва, агар ин дар ҷараёни ҳосилкунї ба онҳо рафтор бурдї, ниҳоятї кунед ва натиҷаҳояшро оиҳоро аз асосҳои назорати сифати маҳсулот, маҳсулоти, ҳаҷм кардани миқдори партовҳо ҷудо кунед.*

16. Автоматонидани равандҳои истеҳсолї

Автоматонидани яке аз самтҳои асосии такмил додани истеҳсолот мебошад. Автоматонидан васеъ бо ҷорї кардани дастгоҳҳои мухталифи автоматї, ки фаъолияти инсонро дар кори назорати рафти амалҳои ҷудогонаи технологї ва идораи онҳо (дастгоҳҳои нимавтомат, автомат ва ғайра) иваз мекунанд, оғоз ёфта буд.

Дар солҳои охир миқдори зиёди дастгоҳҳо ихтиромъ гардида ва дар амал ҷорї карда шудаанд, ки идоракунии онҳо ба таври автоматї аз рўйи барномаи муайян ба амал бароварда мешавад. Дастгоҳҳои дорои идоракунии барномавї дар соҳаҳои мухталифи ҳоҷагии ҳалқ (мошинсозї, асбобсозї ва ғ.) ба таври васеъ истифода бурда мешаванд. Онҳо як ё якчанд амали технологиро иҷро карда, ба ҷуфтї аз як ресаи кор ба дигараш гузаштанро метавонанд.

Ба таҷрибаи тезиҳидаи равандҳои истеҳсолот дастгоҳҳои металлобурї серамал (ба номи марказҳои коркардбаровар) ба дараҷаи зиёдтар ҷавоб дода метавонанд. Дастгоҳи серамал

мошини мураккаби идоракунии барномавиаш рақамдор мебошад. Вай маҳсулотро қабул мекунад ва ба речаи автоматикии пешакӣ аз тарафи оператор муайяншуда коркарди тамоми сатҳи чузъро хеле дақиқ анҷом медиҳад. Дар сохти чунин мошинҳо ивазкунии автоматикии чузъҳо, асбоб, назорати автоматикии сатҳи коркардшаванда ва дигар амалҳо пешбинӣ шудаанд. Дастгоҳи серамал якчанд дастгоҳҳои металлбурро ивиз мекунад ва дар натича ҳосилнокии меҳнатро 3-8 марта ба афзун менамояд.

Татбиқи дастгоҳҳои автоматӣ дар ҷойҳои алоҳидаи корӣ зинаи аввали автоматони-*автоматонии чузъӣ* равандҳои истеҳсолот мебошад. Зинаи минбаъда дар роҳи автоматонии комили (комплексӣ) истеҳсолот сохтан ва ҷорӣ кардани конвейерҳои автоматӣ дар соҳаи ҳиҳоят мухталифи хоҷагии халқ мебошад.

Конвейерҳои автоматӣ маҷмуи мошинҳои автомат мебошанд, ки бо пайдарҳамии муайян ба таври автоматӣ, бе иштироки инсон амалҳои технологиро ба ҷо ба тайёр кардани маҳсулот ичро мекунанд. Ҳар як дастгоҳ амали худро ичро карда, бо ёрии дастгоҳи автоматӣ ё абзор, чузъ ё воҳиди васлшавандаро бо дастгоҳи шафат медиҳад. Ин амал то комилан анҷом ёфтани равандҳо истеҳсолӣ давом мекунад. Идора кардани конвейерҳои автоматӣ, инчунин назорати корҳо тамоми унсурҳои он аз лаҳзи (пулсӣ) идоракунӣ ба амал баровардда мешавад.

Дар конвейерҳои автоматӣ на танҳо амалҳои технологӣ, балки амалҳои ёрирасон ҳам аз кашондан то борпечонӣ ва то ба анбор расонидани маҳсулоти тайёр автоматӣ гардонида мешаванд. Автоматонии корҳои кашондан, дар анбор ҷойгиркунӣ ва бор кардану фаровардан ба туфайли ба вуҷуд овардани техникаи ҳисоббаркории хеле ҳуруд, манипуляторҳои саноатӣ ва роботҳо имконпазир гардид.

Масалан анбори автоматонидаро ҳозира аз чӣ иборат аст? Ин рафҳо мебошанд, ки дар ҳоначаҳои он бо тартиби муайян маснуоти тайёр гузошта шуданд. Ахбор дар бораи ҷойгиршавӣ, инчунин маълумот дар бораи он ки аз анбор ба ҷойи корӣ чӣ, аз кадом ҳонача дохил шудааст, маҳсулоти дохилшаванда (маҳсулоти ниҳтайёр ва маснуот)-ро дар кучо ҷой додан мумкин аст дар ҳотираи компютер нигоҳ дошта мешавад. Компютер роботи наклиётиро, ки вазифа байни анбор ва ҷойи корро ба амал меорад, идора мекунад. Мувофиқи фармоиш компютер роботи наклиётӣ маҳсулоти аз сех овардашударо ба мизи гузаронидаи анбори автоматонида мегузорад. Роботи сарчинкунандаи маҳсулот онро мегирад ва ба ҳоначаҳои раф ҷойгир мекунад. Роботи сарчинкунанда бо микропротсессорҳо идора карда мешавад.

Адади конвейерҳои автоматие, ки дар тамоми соҳаҳои хоҷагии халқ истифода меёванд, сол аз сол меафзояд. ***Конвейерҳои роторӣ*** аз ҳама бештар паҳн шудаанд.

Дар автомати роторӣ ҷузъ ва асбоби онро коркунанда дар қисми барабан-ротор ҷой гирифтаанд ва ҳамроҳи он давр мезанад. Ҳамин ки ротор ҳариф пурра давр зад, амали технологӣ анҷом меёбад. Гиреҳҳои махсус, ки дар ротори шафати ба ном пақлиттӣ гузошта шудаанд, ҷузъро қабул мекунанд ва онро ба ротори дигари корӣ, ки дар он амали дигар анҷом дода мешавад, медиҳанд. Ҷузъ аз як ротори давраҳанда ба дигараш то ҳамон вакте ҳаракат мекунад, ки равандҳо технологӣ комилан ба анҷом расад.

Дар истеҳсолот конвейерҳои автоматии бо робот мучаҳҳизгардида низ ба кор бурда мешаванд. Дар онҳо махсулот ва масъуотро дар равандҳо технологӣ ***роботҳо, робокара, машинулитторҳои саноатӣ*** ва ғайра аз як ҷо ба ҷойи дигар меҷуворонанд.

Конвейерҳои автоматӣ воситаи муҳими автоматонидаи комплексии сехҳо ва корхонаҳо мебошанд. Алҳол дар мамлакати мо корхонаҳои пурра автоматонидаи бетон, истгоҳҳои баркиш оби, заводҳои нонпазӣ, заводҳои истеҳсолкунандаи шоҳии сутӣ ва як катор дигар корхонаҳо мавҷуданд.

Дар заводи автоматонида операторҳо аз давҳи дискретӣ, ки бо воситаҳои мухталифи сигнализатсия, назорат, бахисобгирӣ ва идоракунӣ мучаҳҳаз шудаанд, ба тамоми истеҳсолот назорат мебаранд.

Онҳо ахбори ҳосилшударо таҳлил карда, карор қабул намуда, ба рафти равандҳо технологӣ даҳолат мекунанд. Натиҷа ба таҷриба ва қобилияти оператор барои бисёрӣ таҳлил карда тавонистани вазъияти баамаломада вобаста аст.

Зиёд пайдоиши сифатан нави автоматонии комплексии равандҳои истеҳсолӣ истифодаи ***машинҳои идоракунанда ва системаҳои идоракунӣ*** мебошад. Машинҳои идоракунанда кодирои дар зарфи ҷиҳ соҳиб маълумоти саҳҳо датчикҳои мухталиф ва дастгоҳҳои ченкунирро гирифта, онҳоро таҳлил ва бо қимматҳои муайян муқоиса карда, аз вариантҳои мухталифи ҳалли ин ё он масъала беҳтаринашро интихоб наманд. Дар ин маврид, вакте ки машинҳои идоракунанда дар идоракунии равандҳо истеҳсолот пурра интиҳоро ивоз мекунанд, дар баъзе ***системаи идоракунии автоматӣ*** (СИА) сухан меравад.

Машини идоракунии ҳисоб дастгоҳи хеле мураккаб на ҳанӯз хеле гарон аст. Аз ҳамин сабаб онро танҳо дар системаҳои идоракунии равандҳои мураккаби технологӣ ё объектҳои калони

саноатї истифода мебаранд. Системахои идоракунии автоматї, ки бо иштироки бевосита имкон ба мекунанд, ба таври васеъ паҳн шудаанд. Ин системаҳо шомили мехонаҳо, ки равандҳои истеҳсолї аз рўйи принсипи ба ҳам тобеъ идора карда шаванд: ҷойи кори (дастгоҳҳои автомат бо дастгоҳи дорои идоракунии барномаавї рақами), конвейер (гурухи дастгоҳҳои автомат ва дигар воситаҳои автоматї), сех, завод.

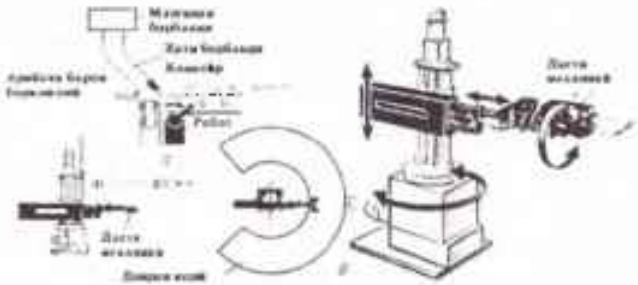

Расми 15. Системаи автоматї

Автоматонии комплексї на танҳо равандҳои истеҳсолии саноат, балки равандҳои истеҳсолии соҳаи кишоварзиро низ дар бар мегирад. Ҳоло фабрикаҳои мурғпарварии пурра бо дастгоҳи автоматї мучаҳҳазонида амал мекунанд. Конвейерҳои автомати оид ба коркарди тухм на танҳо онро ҷамъ мекунанд, балки ба навъҳо ҷудо карда, тамга мезананд ва борбаандї мекунанд. Дар комплексҳои чорводорї дўшидани говҳо ва коркарди аввалини шир бо таври автоматї баръаҳ монда шудааст.

Такмили системаҳои мухталифи автоматї, барпо кардани системаҳои автоматонидаи идоракунї ва татбиқи онҳо дар тамомии соҳаҳо ҳоҷатии ҳатмї ба ҳисоб рафтанї барои ташкили самаранокии истеҳсолот мегардад.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Таҳти автоматонии ҷузъї ва пурраи истеҳсолот ва фаҳмиданї мешавад? Мисолҳо биёред.
2. Шарҳ диҳед, ки кори анбори автоматонидаи чї тавр ташкил карда шудаст.

* *Ҳангоми ба экскурсия рафтан дар корхона кўшиш кунед, ки ба саволи зерин ҷавоб ёбед. Чорї кардани дастгоҳи истеҳсолотї чї ҳел сиҳату ҳифзи ҳифзи ҳифзи, ҳосилнокии меҳнати баланд менамояд ва ғайра)?*

17. Мафҳуми системаҳои зудбадали истеҳсол

Намудҳои автоматонӣ, аз ҷумла дастгоҳҳои ҷорӣ идоракунии барномавии шуморавӣ ва конвейерҳои автоматӣ танҳо дар истеҳсолоти оммавӣ ва серсиҷиҳо аз ҷиҳати иқтисодӣ ба маврид мувофиқанд. Ҳангоми истеҳсоли маҳсулоти нав автоматонии намуди аввал, корҳарбии барномаҳои нав ба ник. ганҷиҳ кардани ҳаҷҳиҳо ва автоматонии намуди дуюм аз нав сохтани таҳҳои конвейерро талаб мекунанд. Ин маҷмӯи ҳаросоти иловагии меҳнат, вақт ва маблағро дорад. Албатта, дар сурати истеҳсолоти оммавӣ тамоми ин харосот ба пулӣ барҳарда мешаванд. Вале ба ҳисоби он ҳолӣ 20%-и маҳсулот рост меояд. Иловаи бор ин дар оянда ҳисоби истеҳсолоти оммавиро кам хоҳад шуд. Сабаби ин, неш аз ҳама суръати тараққиёти ҳамиша техникӣ мебошад. Дар замони мо машину асбобҳои ҳанӯз ҳиҷрӯ ба назар мукаммал ба чуди кӯҳна мешаванд. Маҳз барои ҳамин масъалаи зерин бо ҷиддияти ҳам ба миён омад, яъне чӣ таҳр бо харҷи камтар маҳсулоти нав ба наҳро истеҳсол бояд кард?

Барои ҳиҳати ҳуби истеҳсолоти оммавӣ-мутаҳаммӣ, суръати баланди истеҳсоли маҳсулот усулҳории ривоҷдиҳии технологиро бо таҳаботи истеҳсоли маҳсулоти миқдораш кам, ҳатто ҳоҳ-ҳоҳ бояд пайваст. Бо ибораи дигар, шаклҳои нави истеҳсолотро бо вуҷуд овардан лозим шуд, ки дар он дараҷаи баланди автоматонии истеҳсолоти оммавӣ ва ҳартиҳафаҳӣ (имкониятҳо ба пулӣ аз нав танзим кардан)-и истеҳсолоти каммиқдор бо ҳам омезиш ёфта бошанд. Ба шарофати фаъолияти олимон ва муҳандисон дар ин самт комплексҳои автоматонида бо ҳаҷҳиҳоти печонӣ ва нав сохтаванда ё системаҳои зудбадали истеҳсолӣ (СЗИ) ба вуҷуд омаданд.

Асоси системаҳои зудбадали истеҳсолӣ дастгоҳ бо идоракунии барномавии шуморавӣ, роботҳои саноатӣ ва машинаҳои ҳисоббарорӣ ҳурди электронӣ мебошанд. Чунин таҳҳизоти системаи зудбадали истеҳсолӣ имкон медиҳад, ки тамоми амалиёти технологӣ, ки дараҷаи баландтаринро ҳосилнокии меҳнатро таъмин мекунанд, автоматӣ карда шаванд.

Хусусияти фарқкунандаи системаи зудбадали истеҳсолӣ нисбат ба системаҳои анъанавии автономии комплексӣ ва конвейерҳои автоматии истеҳсолоти оммавӣ, гузариши фаврӣ ба корҳарбии маҳсулоти дилҳоҳ дар ҳадди имкониятҳои техникӣ

тақдиям мебошад. Албатта, наҳбояд чунин фикр кард, ки системахои зудбадали истехсоли кодиранд, ки имрӯз масалан трактор созанд ва фардо бо чидду чаҳд махсус ба истехсоли аучархахои бачагона гузаранд. Хеч кас дар назди онхо чунин вазифаро намегузорад. Вале дар хар маснуот гурухи чузъхоро чудо кардан мумкин аст, ки аз чихати шакл, андоза, тарзи коркард монанданд. Дар дохили гурӯхи чузъхо бошад, мумкин аст, хазорхо чузъи андоза ва таъйиноташон мухталиф мавчуд бошанд. Чудо кардани гурӯхи чузъхои монанд (вулка, болт ва г.), ки минбаъд мумкин аст дар мошинхои таъйиноташон мухталиф истифода шаванд, асоси принсипи технологияи гурӯхиро ташкил медиханд. Системахои зудбадали истехсоли аввалин маҳз бо хамин принсип сохта шуда буданд.

Ташкили ухдабароёнаи равандхои истехсолиро дар хатти технологии кисъаи алохидаи корй ва дар сех корй кардан мумкин аст.

Кисми асосии системаи зудбадали истехсолй модулхои зудбадали истехсолй (МЗИ) мебошанд, ки онхоро хамчун воситаи автоматонй дар чойи алохидаи корй ё кисъа мустакилона истифода бурдан мумкин аст. Дар хакикат модули зудбадали истехсолй воҳиди тачхизоти технологии дорои ҳдоракунии барномавии рахамй мебошад, ки онро ба гаври автоматй барои истехсоли махсулоти нав мувофиқ тарҳонида, бо воситахои иловагии автоматонии равандхои технологй тачхизонидан мумкин аст. Масалан барои ивазкардани барномахои корй, лентаи, абзор, махсулоте, ки бояд кор карда шавад ва гайра. Модули зудбадали истехсолй мушкилоти дарозмуддатро бе иштироки инсон кор карда метавонад. Кисми чуконопазири системаи зудбадали истехсолй нитхои автоматии махсулот ва маснуоти тайёр мебошад. Вай мустакилона бо дастгоххои коркунандаи пластиёнй, ба монанди роботхои автоматй ва роботхои пластиёнй ба амал барокарда меистад. Элементи мухими истехсолоти зудбадали автоматонида тачхизоти назоратию чеконй мебошад, ки бояд бе иштироки инсон дакикан коркард, мувофиқати андозаи чузъро ба андозаи мукарраршуда тафтиш намояд. Агар чузъ дуруст сохта шуда бошад, назоратчии автоматй онро барои коркарди минбаъда ё ба инбори сехи васлкунй мефиристад.

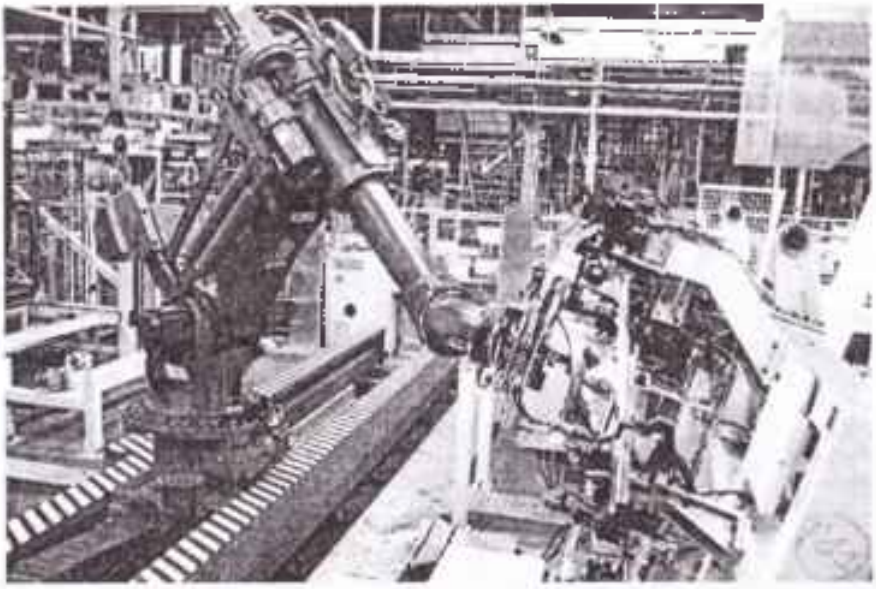

Расми 16. Робот манипулятор

Дар сурати мунофики какпа набудан, онҳо барои ивазкардани асбоб сигнал медиҳанд ва танзимгарро огоҳ мекунанд. Татбики системаи зудбадали истеҳсоли хосилноки мехатро дар тамоми давраҳои истеҳсолот, аз кабили конструксионӣ, технологӣ, ташкилию истеҳсоли ҳеле зиёд мекунад. Илова бар ин арзиши яклии маҳсулот ва харҷоти пулиаш кам мешавад. Мухлати баровардани харҷи системаи зудбадали истеҳсолӣ аз 2 то 5 сол мебошад.

Системаи зудбадали асоси гузариш ба "технологияи беодам" барои барпо кардани заводҳои автоматӣ мебошанд.

Иштироки инсон дар чунин истеҳсолот аз тартиб додани барнома барои мошинаҳои ҳисоббарори электронӣ, таъмир ва танзими таҷҳизот, ичро кардани баъзе вазифаҳои мушоҳидаю назорат иборат аст.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Зарурати ба вуҷуд овардани системаи зудбадали истеҳсолӣ кадом аст?
2. Аҳамияти модулҳои зудбадали истеҳсолиро дар барпо кардани системаҳои зудбадали истеҳсолӣ шарҳ диҳед.

18. Техникаи электронии хисоб дар истехсолот

Техникаи электронии хисоб ба тамоми соҳаҳои истехсолоти молӣ фаъолона дохил шуда, боиси азнавсозии куллии технология, баланд шудани хосилнокӣ ва бехтар шудани шароити меҳнати одамон мегардад.

Сиҳатгоҳ асосии истифодаи техникаи электронии хисоб дар истехсолот ичрои корҳои хисобхуни, нигоҳ доштан ва коркарди ахборот, бо дастгоҳи автоматӣ мучаҳҳаз гардидани истехсолот мебошад.

Расми 17. Омӯзиши компьютер

Ҳамаи ин истехсолот ба нерои хисобу китоби меҳнатталаб, баъзан хеле мураккаб, масалан, самаранокии чорӣ кардани техникаи нав, тартиби окилонаи таъмини маҳсулот ва ҳамлу нақли маҳсулоти тайёр ва ғайра алоқаманд аст. Вобаста ба ҳаҷм ва мураккабии корҳои хисобу китоб дар истехсолот техникаи электронии гуногунро истифода мебаранд. Ба инҳо супер МЭХ, ки зудамалии онҳо якчанд миллиард амалро дар як сонияро таҳлил мекунад, компьютерҳои инфродӣ ва микро МЭХ дохил мешаванд.

Техникаи электронии хисоб ҳамчун маҳзани дониш ҳам истифода мешавад. Илова бар ин, аз чунин маҳзан дар ҳар лаҳза

оид ба масъалаи диққатҷалбкунанда ҷаноб Гирифтаи мумкин аст. Бо хотираи компютерҳои ҳозира маълумотҳои ниҳоят мухталифро дар борааи ҳалқиқотҳои асосӣ, ҳалли лаҳзаи конструкторӣ, хосиятҳои маҳсулот, решаи равандҳои мухталифи технологӣ ва ғайра ҷой медиҳанд. Ин имкон медиҳад, ки системаҳои автоматонидаи ахбору маълумотдиҳӣ барпо карда шаванд.

Аз солҳои 60-уми асри XX сар карда, дар саноат ба истифодаи системаҳои ҳисобу китобӣ истилоотӣ шурӯъ кардаанд, ки онро шартан бонки маълумот меноманд. Онҳо конструкторон, технологҳо, олимонро бо ахбори комплексие, ки барои ҳалли як қатор вазифаҳои истеҳсолӣ ва илмӣ заруранд, таъмин мекунанд. Мақсади барпо кардани чунин системаҳо бо ахбор таъмин кардани коркарди конструкторӣ ва технологи дар соҳаҳои мухталифи саноат мебошад. Тачрибаи истифодаи системаҳои автоматонидаи ахбору маълумотдиҳӣ дар заводи тайёрасозӣ, электроника, автомобилсозӣ аз кам шудани харҷот ба тайёрии илмию техникии истеҳсолот ва кӯтоҳ шудани муддати ҳуди коркард шаҳодат медиҳад.

Шумо медонед, ки пеш аз истеҳсоли ҳар маснуот лоиҳаи он, аз ҷумла додани суроғиҳои техникӣ, коркарди нақшаҳо, ҳисобу китобҳо, тамоми ҷиҳозҳо, сохтани модел ё намунаи озмоишӣ, санҷишҳо ва ғайра кашида мешавад. Лоиҳакашӣ кисми аз ҳама меҳнатталяб ба вуҷуд овардани маҳсулоти нав аст. Баъзан мураккабии коркарди лоиҳа тӯли солҳо, ки маснуоти нав то ибтидои истеҳсолот кӯҳна мешавад. Ҳамин ин тағбиқи техникаи электронии ҳисоббарориро дар ин соҳа ба мақсад мувофиқ гардонид. Имкониятҳои МЭҲ барои якҷоя кардани функсияи ҳисобу китоб ва иттилоотӣ асосӣ барои кардани системаҳои лоиҳакашии автоматонида гардиданд. МЭҲ ҳисобу китобро ба нақшакиро ичро карда, нақшаҳои конструксиирро таҳлил ва бо маснуоти меъёрии мавҷуда муқоиса мекунанд. Дар комплекс бо МЭҲ автоматҳо ҷуҳулҳоро ва нақшакиро ба истифода медиҳанд, ки ба ҳосил кардани нақшаҳои корӣ, ҷузъҳо, схемаҳои монтаж ва ғайра имкониятҳо медиҳанд.

Бо ёрии системаҳои лоиҳакашии автоматонида муддати ичрои корҳои лоиҳакашӣ кӯтоҳ карда мешаванд. Масалан, агар қаблан барои тарҳиб додани нақшаҳои конструксиҳои пеши оҳану бетонӣ якчанд ҳафта сарф шавад, ҳоло МЭҲ имкон медиҳад, ки ин кор дар якчанд соат ичро карда шавад.

Техникаи электронии ҳисоб воситаи асосии автоматонии истеҳсолоти ҳозира мебошад. Шумо аз мавзӯъҳои гузашта дар бораи шаклҳои мухталифи автоматонӣ маълумот гирифтед. Чи дастгоҳҳо ва ҷиҳозҳоро барномаҳо адаҳо ва чи хатҳои автоматӣ ва системаҳои зудбадали истеҳсолӣ бе техникаи электронии ҳисоб имконнопазир будаанд.

Танҳо дар асоси компьютер масъалаи автоматонии истеҳсолотро аз марҳилаҳои аввали ҷойгиркунии маснуот то баровардани маҳсулоти тайёр ҳал кардан мумкин аст.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Ҷорӣ кардани компьютер дар истеҳсолот ба мазмуни фаъолияти меҳнатии корбарон ва ҳиссаҳояш чӣ таъсир мерасонад? Материалҳои экскурсия, ахбори рӯзномаҳо, маҷаллаҳо, намоишҳои телевизион ва туфторҳои радиоро ба асос гирифта, мисолҳо биёред.
2. Системаҳои ахбори автоматонида чист? Чунин системаҳоро мисол биёред.
3. Барои ба системаҳои автоматонидашудаи ҷойгиркунӣ дар мукоиса бо системаҳои анъанавии ҷойгиркунии маснуот дар чи зоҳир мешаванд?

ТЕСТ

1. Саноати фиززудоӣ (металлургӣ) чанд навъ мешавад?
а) 2 навъ;
б) 4 навъ;
в) 7 навъ;

2. Саноати сабук чист?
а) маҷмӯи соҳаҳои махсусгардонидашудаи саноат, ки аз навъҳои гуногуни ашёи маснуоти истеъмоли умумӣ истеҳсол мекунад;
б) маҷмӯи соҳаҳои маҳрӯф, ки аз навъҳои гуногуни маснуоти истеъмоли умумӣ истеҳсол мекунад;
в) маҷмӯи соҳаҳои умумигардонидашудаи саноат, ки аз навъҳои гуногуни ашёи маснуоти истеъмоли махсус истеҳсол мекунад;

3. Моҳиҳаҳои ресандагиро кӣҳо ҳидора мекунанд?
а) коргарони ресанда;
б) коргарони дуканда;
в) коргарони бурранда;

4. Моҳиҳаро ба чанд гурӯҳ ҷудо карда мешавад?
а) ба 2 гурӯҳ;
б) ба 4 гурӯҳ;
в) ба 5 гурӯҳ;

5. Кӯбаста ба соҳаҳои истифодабарӣ моҳиҳаро ба чанд навъ ҷудо мешаванд?
а) ба 11 хел;
б) ба 15 хел;
в) ба 17 хел;

6. Дарахтҳои пухтарасии эҳтиёт чанд навъанд?
а) 3 навъ;
б) 4 навъ;
в) 10 навъ;

7. Ба сифати сӯҳиҳоро истифода бурдан мумкин аст?
а) торф ва кӯбаҳои ҳӯзанда, ҳӯзиҳоро сӯҳтӣ-хоке
б) моҳ, ҳаш, торф;
в) сӯҳиҳоро сӯҳтӣ хоке, ҳаш, газ;

8. Зеристгоҳҳои трансформаторӣ барои чӣ хизмат мекунанд?
а) барои баланд кардани шиддати ҷараёнро ва кам кардани ҷуҳиҳаҳои ин. пешгирии гармшавии ноҳиҳо ва дигар қисматҳои ҷараёнгузар;
б) барои пешгирии гармшавии ноҳиҳо ва дигар қисматҳои ҷараёнгузар,
в) барои мӯҳтадил нигоҳдоштани ҳарорат ва сардӣ;

9. Помгӯй ва мазмуни ҳуҷҷати технологӣ бо кадом стандарти давлатӣ муқаррар карда мешавад?
а) системаи ягонаи ҳуҷҷати технологӣ;
б) системаи умумии ҳуҷҷати технологӣ;
в) ҳуҷҷати техникӣ;

10. Дар кадом ҳаритаи нисбат ба ҳаритаҳои маршрутӣ нерӯи кор як амалиёти технологиро мувофиқи ҷузъиҳо таъмин карда метавад?
а) ҳаритаи амалиёти;
б) ҳаритаи технологӣ;
в) ҳаритаи техникӣ;

11. Дар давраи иҷроиш чанд марҳаларо фарқ кардан мумкин аст?
а) ду марҳала;
б) чор марҳала;
в) панҷ марҳала.

12. Узви корӣ мошинаро чӣ ба кор медарорад?
а) муҳаррик;
б) системаи энергетикӣ;
в) маҳфуза;

13. Асбобҳо мувофиқи принсипи амал чӣ ҳел метавонад?
а) механикӣ, электрикӣ, гидравликӣ, оптикӣ, муштарак;
б) механикӣ ва электромеханикӣ;
в) физикӣ, кимиёвӣ, электрикӣ;

14. Калимаи "реле"-ро маънидод кунед.
а) калимаи фаронсавӣ-маъноаш «ивазкардан»;
б) калимаи олмонӣ-маъноаш «тағйирёбанда»;
в) калимаи фаронсавӣ-маъноаш «ивазкардан»;

15. Чанд рӯҳи ҳаракатиёти нотехнологиро мавҷуд аст ва кадомҳо?
а) экспедисиӣ ва истеҳсолӣ;
б) экспедисиӣ ва экономӣ;
в) ҳаракатиёти техникӣ;

16. Кӣ мошинҳоро ҳаракатдиҳандаро чӣ ташкил медиҳад?
а) ҳаракати ҳамаи механизм;
б) ҳаракати механизмҳо;
в) ҳаракати механизм;

БОБи II.
ИНТИХОБИ КАСБ

Дар қарорҳои Ҳукумат ва суханрониҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар борааи ба таври кулли тезонидани суръати ислоҳоту ҳаким додани интихоби касбии ҷавонон ва ибтиқори махсус дода шуда, муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ҳамчун ҷузъи муҳим дар ин масъала ҷойгоҳ меёбанд.

Дар ҳамин ҳол, дар остонаи мактаб ҳаёти ҳаррасе ба олами касбу ҳунар пушт ҳарҳида, ба ҳар ҷуфт фаъолияти меҳнатӣ шавку завқ нишон менамояд ва дар натиҷа бо хусусиятҳои психофизиологии худ ошно мешаванд.

Фаъолияти интихоби касб, ки ҳанӯз аз синни ҳамҷиҳӣ дар мактаб ва берун аз он ба сохтан мерасад, бояд инкишофи хусусиятҳои инфиродӣ (шахсӣ) ва қобилияти эҷодкории ҳар як ҳонандаро таъмин намуда, самти касбиро ба ҳисоби ҳаҷмиаи маҳфилиҳо ва ҳаваҳои ҳайвонӣ ҳаваҳои ҳайвонӣ ҳаваҳои ҳайвонӣ

19. ШАВҚУ ЗАВҚ ВА РАҒБАТ

Чаҳди иқбол ки ҳирсоҳи ҳунар бех,
Агар иқбол набошад бах ҳунар бех.
Мирзо Абдулқодири Бедил

Дар зери мафҳуми шавқу завқ хусусияти маъриф ва ин инсон ба ин ё он ашё фаҳмида мешавад. Шавқу завқ ба интихоби касб муносибати хуб ва ба сохаи муайяни меҳнат, сатҳи кӯшиш ва ҳирсу ва фаъолият мебошад.

Шавқу завқ аз рӯйи мазмун, вусъат, паёмиятҳо ва амиқи фарқ доранд. Мазмун ва вусъати шавқу завқ ҳаҷмаи кунандаи доираи назар ва ҳиммӯстиҳо ва ҳаҳс будан, амиқӣ ва давомияти шавқу завқ бошад, устувории ошиқоро ифода мекунад.

Шавқу завқ дар раванди инкишофи худ якчанд давраро аз сар мегузаронад. Дар ибтидо вай хусусияти муваққатӣ, эҳтимолӣ доштаи, ба ашёи муайян дар шакли мусбат зоҳир мегардад. Чунки шавқу завқро агар ба инкишофи надиҳем, ба зудӣ суст ё тамоман ҳомӯш мегардад. Вобаста ба дараҷаи омӯзиши амиқ ва мунтазами он ё он фан, амиқ омӯхтани сохаи интихоби фаъолияти меҳнатӣ шавқу завқ афзуда, боз ҳам устувор мегардад. Ин гуна шавқу завқ аксаран ба рағбат, майли ба фаъолияти муайян маншуҳ шудан, мунтазам аз худ кардани донишу ва такмил додани маҳорату малака мубаддал мегардад.

Агар шавқу завқ бо формулаи «доиматан меҳоҳам» ифода карда шавад, дар он сурат рағбат-«амал кардан меҳоҳам»-ро меҳаҳмонад. Ҳолатҳо китобҳо дар бораи ҳайвонот, тамошои боғи ҳайвонот ва барномаи телевизионии «Дар олами ҳайвонот»-ро дуст доштан як тарафи масъала буда, дар раванди кори ҳаррӯза аз олами ҳайвонот баҳрӯҳор будан чизи дигар аст.

Рағбат на танҳо зоҳир мегардад, балки дар раванди фаъолият ташаккул меёбад. Аз ин рӯ, интизор нашуда, ба намунаҳои гуногуни меҳнат фаъолона маншуҳ шудан лозим аст. Танҳо кори фаъолона ба шумо имкон медиҳад, ки рағбати худро дарк намуда, санҷед.

Ба ҳамин тариқ, кӯшиш мувофиқи шавқу завқ ва рағбати тамом интихоб кардан лозим аст.

Муваккатӣ	Эпизодӣ	Устувор
Педагогӣ – кобилияти таъсир расонидан ба психи дигар бо мақсади таълиму тарбия	Математикӣ – кобилияти аз худ кардани усулҳои математикии гафиқуҷ	Техникӣ –кобилияти аз худ кардани техника ва илмҳои техникӣ
Шавқу завқ ба фаъолияти педагогӣ, муҳаббат ба бачаҳо, маҳорати рӯкбарӣ намудан ба коллективи бачаҳо, равонӣ ва моҳиятӣ онҳо	Шавқу завқ ба техника, маҳорати мантиқан фикр, таҳлил ва ҷамъбаст намудан, бомуваффақиятӣ аз худ кардани донишҳои математикӣ ва моҳиятӣ онҳо	Шавқу завқ ба техника, эҷодиёти техникӣ, мақсадкор кардан дар меҳнату дастгоҳҳо ва асбобҳо, бомуваффақиятӣ аз худ кардани физика, химия, математика, кимиёгиҳо ва моҳиятӣ онҳо

Расми 18. Даврахои нисбиёфти шавку завк

Расми 19. Шароити самаранокии интихоби касб

1. Омӯзиши касбҳои гуногун (адабиётҳоро оид ба касб омӯз, бо одамоне касбу корҳои гуногун ошно шав, ба маҳалҳои истеҳсоли гайр ҳамо ва гайра).

2. Шахсияти хуҷро биомӯз (завқ, ҳоҳиш, шавқ, кобилият, ҳолати саломатӣ, хусусияти рӯҳӣ ва ғайра).

3. Ҳаҷоми интихоб намудани касб онро дуруст биомӯз, маслиҳати омӯзгоронро бишкр, бо духтурон, падару модар, мутахассисон маслиҳат кун.

4. Имконияти дар фаъолияти худ санҷидани қувваю доиши оид ба касби интихобкардаатро пайдо кун. (Ичрои машғулиятҳо аз рӯйи касб, иштирок дар ҳафтаҳои касбӣ, клубҳо, ҷамъомадҳо ва ғайра).

5. Доишшу малакаи касбиатро бо фаъолияти амалиёт мукоиса намуда, бо интихоби ниҳоии касб молик шарҳ

Расми 26. Таъсири шавқу завқ, рағбат ва кобилият ба интихоби касб

Завқ ё таваҷҷуҳ муносибати интихобии шахс нисбат ба ягон объект аст, ки аҳамияте ҳаётӣ дорад. Завқу таваҷҷуҳ ба талаботи шахс робастагӣ дорад (масалан, талабот оид ба фарқ намудан ва молик будан ба кайфияти эстетикии шахс), ҷаҳонбинӣ (талабот ба меҳнат, муносибат: фаъолияти ҷамъиятӣ), моҳиятҳо (талабот ба варзиш, озуқа, маҳалҳо ва ғайра).

Завқ ё таваҷҷуҳ шакли ифодаёбии дарҳақиқатан: талабот мебошад, ки тамоили шахсро оид ба мақсаду маромҳо фаъолият

таъмин мекунад ва бо ҳамин имконият фароҳам меоварад, ки ба пурраӣ ва чукуртар ҳакикати ҳол шиносе шавад.

Завку таваччух метавонад бошуурона ё ки фавкулода пайдо гардад.

Тасниф(и завқҳо	
Пиншоҳои тасниф	Намудҳои завқ ё таваччуҳ
Мазмун, ҳаҷм. Дараҷаи ҳакикатпазирӣ ва кувва. Устуворӣ, чукурӣ. Характери ифодаёбӣ.	Фаъолиятис: аниёӣ, таъҳимӣ, касбию меҳнатӣ, даркшавандагӣ, ҳисӣ, эстетикӣ, ҳоландагӣ, варзишӣ, ва ғайра. Васеъ ва танг, фаъолнокӣ, сустӣ, устувори, ноустуворӣ, чукур, рӯякӣ, бевосита.

Аҳамияти шавку завқ ва рағбат дар интихоби касб чӣ гуна аст?

1. Дарраҳои интихоби шавку завқро фаҳмонед.
2. Қонунҳои асосии интихоби касбро гӯед.
3. Шартҳои муваффақияти интихоби касбро фаҳмонед.
4. Шиҳ чист?

- *Ихтиёр кӯшиҳоятонро дар мавзӯъ "Касбу кори волидайн чист" аз рӯи нақшаи зерин нигоҳ кунед:*
- *Кай ва дар кучо падару модар маълумоти ибтидоиро ҳосил карда ва касбашон ондӯҳтаанд?*
- *Ҳаммаи интихоби касб падару модар аз кадом қонуни интихоби касб истифода бурдаанд?*
- *Кай ва дар кучо падару модар ба донишу касбаш тартиб, маҳорат ва малака соҳиб гаштаанд?*
- *Падару модар дар чойи корашон ба чӣ машғуланд?*
- *Муносибати падару модар нисбати ҳамдигар ва оилаи кабиранди ҳуд.*

20. ҚОБИЛИЯТ ВА КОРИШОЯМӢ НИСБАТ БА КАСБ

Ҳунар омӯз, к-аз ҳунармандӣ,
Даркунад кӣ, ин дирбиндӣ.
Пизомии Ганҷавӣ

Қобилият част? Кобилият чунин хусусияти психологие инсон аст, ки аз бисмарона дарёфтани ношиш, малака, маҳорат нобаста буда, лекин худ онҳо мақсади доштани донишу маҳорату малакаро надоранд.

Намудҳои гуногуни қобилиятро фарқ кардан мумкин аст: аз он ҷумла сохтарӣ ва мураккаб, умумӣ ва хусусӣ.

Қобилияти сохтаринӣ умумӣ чунин қобилиятиношосиест, ки гарчи ба ҳамагон хос бошад ҳам, лекин на ҳамеша дар фаъолияти бисмаронаи инсон ба ҳисоб мешавад. Масалан, ҳиреки (ҳушфаҳмӣ), нерӯмандӣ ва ғайра. Сохтаи хусусӣ-қобилият нисбат ба пешинаи будаи, лекин баъзе ҳамагон хос нест. Масалан, назардоштӣ чукур, тасаввуроти фаъолӣ, ҳиҷҷуниҳо механикӣ ва ғайра. Қобилияти умумии мураккаб ин қобилият нисбат ба меҳнат, мушкилоти сухан кардан, омӯзиш ва тарбия ба ҳисоб меравад. Қобилияти касбии мураккаби хусусӣ равандҳои ихтиёнӣ, касбомӯзӣ ва ташаккул додани он аст. Ин чунин хосияти шахс аст, ки ба он сифати фаъолияти касбӣ нобаста мебошад. Ба онҳо назардоштӣ сахеҳ (дақиқ) хотирӣ, яхсосоти аъҳосифат, харакати босуръату дақиқ нисбат ба самтҳои уфуқӣ ва амудӣ, мутобиқати ҳаракати дасту чашмонро дасту, сурьати баланди вокуниш нисбат ба ташвиҳандаҳо, дарҷаи эътибори баланд, хотира ва ғайра дохил мешаванд.

Омилҳое, ки дар организми инсон гузошта шудаанд, заминаи ташкили истеъдод мешоманд. Ба ташаккулёбии онҳо ирсият ва муҳит таъсири калон мерасонад.

Аз ҷиҳати илмӣ исбот гардида, дар таҷрибаҳо тасдиқ ҳулро ёфтааст, ки ҳар як организми ҷавон дар шароити муъташил зиҳнан бузурги қувва ва истеъдод мебошад. Танҳо як қисми камтарини онҳоро одамон дар зиндагии худ дастрас мекунанд. Заҳмати касбӣ гуфта, мунасибати бевосита ва пурташвиши амалию ҳиҷҷунандагӣ нисбат ба касбро мешоманд, ки дар шароити мутобиқ ҳарёфти фаъолияти касбии мушаххаси онҳо, ҳалеҳу мақсад бо ҳам мунофиқ ояд. Азбаски заҳмати касбӣ ҳаҷмоти фаъолиятро ташаккул меёбад, бинобар ин, он яке аз омили муҳими фаъолияти мақсадноки шахс ба ҳисоб меравад.

Аммо ҳоҳиши касбӣ-ин мунасибати мусбати шуурноки инсон

нисбат ба фаъолияти касбї будa, опро дар маврили доштани донишу махорат онд ба касбинтихобкунї за муайян намудани ихтисоси онда дарёфтан мумкин аст.

Азму завки касбї, донишу ва махорат, сифати шахсї, хулгарбиякунї ва хуломўзї, комёбихои аввалин дар фаъолияти мехнатї бо ҳамдигар алоқаманд ва вобаста мебошанд.

Завқ ва азму хохиши касби ҳалгоми фаъолияти эффективро таъмин меёбад.

Агар дар пёгаде завки касбї ба миён оид, пас аз он азми устувори касбї муайян мегардад. ки барои омўзиш, тарбия ва фаъолияти мехнатї ба созмонёбии самти касбии шахс сабаб мешавад.

Самти касбии шахс гуфта, яке аз пахлуҳои муҳими фаъолиятро меҳисобанд, ки онро дар завқ, ҳиҳисмандї ва азму иродаи шахсї ифода мёбанд. Самтгирии касбї ин фаъолияти омухташуда ва мақсадноки шахс ба ҳисоб меравад

Расми 21. Алоқамандии сифати шахс, донишу, махорат, малака, завки касбї ва азму самти он

Оид ба тайёр намудани шахс барои интихоби касб

Себабҳое, ки ба рананди ташаккулёбии самти касбии шахс монеа мегарданд инҳоянд: мутоспбати хулгиазарона ба мехнат, донишу почизи барномаи таълимї. маълумоти корї надоштан оид ба ихтисосҳо ва озмудани фаъолияти кории худ.

Маҳорати касбї ин ҳамсамти касбї бо якчоятии баходиҳии мусбат нисбат ба қобилияти худ мебошад.

Қобилияти умумӣ	Қобилиятҳои махсус.
Интеллекти коршоямии мутаракки. Тавлиот ояд ба ихтиёрдӯзӣ, дониш, маҳоратҳо ва ғайра.	Омӯзиҳрӣ, адабиёт, суханпаҳнӣ, ҳаҳиқӣ, рӣёзӣ, варзиш, маҳорати ҳаҳӣ.

- *«Ҳеҳ ҳак ҳудро ҳеҳлам?» Ҳаҳобатро ояд ба ҳасби ҳуҳ ҳуҳ ба ҳаҳиҳат ҳарифиҳ, ба ҳавоҳуҳ ҳатҳ ҳаҳиҳ диҳед.*
- *а) Шумо ҳудро ба ҳифоҳ ҳаҳҳор аз ҳуҳ ҳаҳиҳ ҳаҳиҳҳоҳардаҳатҳ дар ҳидоҳ диҳатҳ ҳаҳҳатҳ ҳаҳҳатҳ?*
- *б) Аҳ ҳидоҳ ҳифоҳҳда ҳасб ҳатҳ ҳарҳ дар ҳаҳҳатҳ?*
- *в) Ой ҳуҳ ба ҳаҳҳ ҳатҳ ҳаҳҳатҳ ҳатҳ ҳатҳ

фаъолияти меҳнатӣ наврасони синну солашон ба 16 расида ва ба таври истисно – наврасони 15 сола ҷалб карда мешаванд.

Давомоти рӯзи кори ҳафтаи панҷрӯза барои наврасони 16-18 сола ба миқдори 6 соат, барои наврасони 15-16 сола ва шогирдони инфиродиву таълими бригадавӣ ба миқдори 4 соат таъйин шудааст.

Давомоти баста корӣ ҳангоми ҳафтаи 5 рӯза барои наврасони 16-18 сола на зиёда аз ҳафт соат, барои ноболиғони 15-16 сола ва шогирдон 5 соатро ташкил мекунад.

Ҳаҷми меҳнати ноболиғон мутобиқан аз рӯйи шароити яклева барои калонсолон ва хизматчиён ва ба замми он барои рӯзҳои корӣ нонурра- ҳамчун рӯзи корӣ нурра пардохта мешавад. Шахсоне, ки синну солашон ба 18 нарасидааст, ҳеҷ гоҳ ба фаъолияти корӣ аз вакти мукаррарӣ зиёда, ба монанди кори шабонаӣ, навбатдорӣ дар рӯзҳои истироҳат ва иҷо ҷалб карда намешаванд. Инчунин онҳоро нис аз ба охир расидани баста кор ниҳоҳ доштан бар хилофи қонун мебошад. Ноболиғони то синни 18-сола ба рухсатиҳо якмоҳа сарфи назар аз фасли сол ҳуқуқ доранд ва ба замми он барои мутобиқ кардани фаъолияти корӣ бо хонаш аз имтиёзҳо бархурдор мебошанд.

Барои ноболиғон меъёри бардоштани бори вазнин пешакӣ муайян карда шудааст. Масалан, наврасони то 15-соларо ба фаъолияти корие, ки бо тела додан ва кашонидани бори вазнин вобастагӣ дорад, ҷалб кардан ба таври қатъӣ манъ шудааст. Барои наврасони синну солашон 16-18 сола, ҳангоми фаъолияти корӣ кашонидани бори вазнин зиёда аз 41 кг тамомаан манъ карда шудааст. Барои кашонидан ва ҷечонидани бори вазнин аз тарафи наврасон маҳдудиятҳои зерин пешбини шудааст: барои духтарони синну солашон 16-18-сола меъёри нисбии кашонидани бори вазнин то 10,25 кг (барои духтарони 15-сола - 5,0 кг), барои наврасон-мувофиқан 16,4 кг (8,2 кг). Бо воситаи замбарҷалтаҳои сечарха (арабачаҳо) ё кг чорчарха меъёри кашонидани бор барои духтарон-то 32 кг ва барои ҷавонписарон то 57,4 кг пешбини шудааст. Мактаббачагон бояд аз саломатии ҳуҷ огоҳ буда, ҳангоми интихоби касб маҳдудиятҳо тиббиро ба назар гирифтанро дар мадди назар доштаанд.

Таҷрибаҳо нишон додааст, ки барои мактаббачагон ҳаҷ аз сабабҳои хусусиятҳо маҳдудиятҳо касбӣ, пеш аз ҳама тағйироти бинуҷудомадаи ҳаҷмаи ҳаракат, ҳобилиятҳо бадниҳо

чиям, шунавой ва баъзан тағйироти системаи асаб нисбат ба меъёр ва узвҳои дарунӣ ба ҳисоб меравад. Мактаббачагоне, ки дар саломатии онҳо нохушӣ дида мешавад, дар интихоби касб ба маҳдудиятҳо дучор меянданд.

Чуноне ки давонҳо ва мактаббачагон нисбат ба фаъолияти корӣ коркардҳоро ба ҳисоб меравад ва махсусан агар фаъолияти меҳнатию ирмандӯзӣ (хонӣ) ба саломатии онҳо таъсири манфӣ расонад. Бояд ҳамиро дар мадди назар дошт, ки ҳеч гоҳ коркардҳоро касбии мутлақ арзи вуҷуд надорад. Зеро ки табиати инсон гуногунпаҳлӯ буда, ҳар як шахс дорои хусусиятҳои сифатии гуногун мебошад. Организми инкишофёфтаистода хеле ҳассос буда, дар навбати худ имкониятҳои ташаккулёбии механизмҳои компенсаторӣ дар он мавҷуд мебошад. Бо ибораи ҳом гуфтан мумкин, ки ҳар як мактабхон нисбат ба ин ё он касб (ихтисос) ба хосиятҳои коркардҳои касбӣ меҳнат мебошад. Хулосаҳо оид ба коркардҳои касбии мактабхон ба пурраӣ ба қонунҳои амалкунанда оид ба ҳифзи меҳнати наврасон таъсир намуда, ба номгӯи маҳдудиятҳои тиббӣ нисбати кор ва таълими касбию истеҳсолии наврасон дар тамоми соҳаҳои ҳаётии халқ асоснок карда шудааст. Дар мактаббачагон маҳдудиятҳо ҳангоми интихоби касб, ки ин ҳама аз рӯйи характери беморӣ муайян карда мешавад.

Масалан, барои наврасоне, ки ба бемории ревматизм (тарбод), роҳи нафас, гурда, роҳи ҳазмӣ мубтало гардидаанд, ихтисосҳои бо сохтмон вобаста мувофиқи матлаб нест. Хулоса барои ҳар як намуди касалӣ якчанд омилҳои маҳдудияти касбию истеҳсолиро нисбат ба касалии бемтар пахшгардида нишон додан мумкин мебошад.

Таснифоти коркардҳои касбии барои ҳар гуна касалиҳо

№	Касалиҳо	Омилҳои маҳдудкунандаи касбию истеҳсолӣ
1.	Роҳи нафас	Микроиклими номатлуб: ҷойҳои ғуборнок, чангу ғубор, мавҷудияти моддаҳои заҳрнок.
2.	Системаи дил ва бозуҳо	Зӯроварии физикии наврас. Микроиклими номатлуб: кор бо моддаҳои заҳрнок, фаъолияти корӣ дар баландӣ, кор бо механизмҳои ҳаракаткунанда

3.	Узвҳ бинин (чашм)	Кор бо заррачузъҳо: фаъолияти корӣ бо айнак, зӯроварии физикии назаррас, мухити чашму зубордор
4.	Системаи асаб	Шадидияти муассири асаб: галогула ва мухити ларзишнок, микроиқлими номатлуб, кор бо моддаҳои захрнок
5.	Аппаратҳои бугуму ҳаракат	Нигориши кории маҷбурӣ: зӯроварии назарраси физикӣ (болоҳо бардоштан ва кашонидани бори вазнин); фаъолияти корӣ дар баландӣ, нигориши кор бо механизмҳои харакаткунанда.
6.	Узвҳои ҳазми таом	Алоқамандӣ бо моддаҳои захрнок, зӯроварии назарраси физикӣ: корҳои шиддатӣ, корҳое, ки речаи таомхӯриро вайрон мекунанд; нигориши кории маҷбури.
7.	Гурда ва роҳи пешоб	Микроиқлими номатлуб, алоқамандӣ бо моддаҳои захрнок, нигориши кории маҷбурӣ, фаъолияти корие, ки речаи таомхӯрӣ ба эътибор гирифта намешавад.
8.	Пӯст	Алоқамандӣ бо моддаҳои захрнок ва фаъолияти кории касалии пӯстро ангезишшиддатта, микроиқлими номатлуб, намнокӣ ва ифлосии доими.

Дар интиҳо бояд таъкидоҳ ба мустақилиятнокӣ ва мустаҳкам кардани салоҳиятҳои худ мувофиқи талаботи касбӣ ва муайян кардани тартиботи меҳнату истироҳат водор сохта шаванд.

Тартиботи меҳнат - ин тақсим намудани мухлати кори ва ҳамгирӣ барои тамоми рӯз ва ҳам барои фосилаи хурди вақти корӣ муайян гардидааст. Ҳангоми ояд ба ҳисоб ва ташкили фосилаи кӯтоҳи ҳамгирӣ сухан рафтан, ҳар як ҳаракати содиршаванда сарфи назар аз самаранокиаш тартиботи хурдтаринро талаб менамояд.

Тартиботи меҳнат ҳамеша тарзи дамгириро дар малди назар дорад. Баъзан тӯл кашидани дамгирӣ ба фаъолияти меҳнатӣ халал мерасонад, ки чунин дамгирӣ ба бекорӣ ва кӯтъ гардидани фаъолияти меҳнатӣ сабаб мешавад.

Тартиботи меҳнат ин фосилаи нисбии давомоти кор ва вакти дамгирӣ мебошад. Яъне дар давоми рӯзи корӣ он чанд ҳиссаро ташкил намояд, ки оқибат хаста нахунад, баназар гирифта мешавад. Муаммои хасташавии касбӣ ба омӯзиши тағйироти фаъолияти шахси хасташуда бахшида мешавад. Мафҳуми корношоямӣ ба равонпиноси таалуқ дорад: он имконияти ичро намудани ягон намуди фаъолиятро бе таъсири хатогиҳо ифода мекунад.

Мафҳуми «корношоямӣ»-маъной биологӣ дошта, одатан нишондоди фаъолияти одам ва ҳайвонро пайваста мсомӯзад. Мафҳуми «қобилияти меҳнат»-маъной ичтимоӣ дошта, аз рӯйи экспертиза (тафтиш)-и меҳнатӣ ба тамоми фаъолияти инсон бахо медиҳад. Кӯшиши каширодатии бардӣ ва ҳамчунин мусеир, зеро шавқ ояд ба кори ичрошаванда, аз ҳисоби номатлум нигоҳ доштани ҳолат ва мондашавӣ бартараф карда мешавад. Сарфи назар аз нишондодҳои физиологӣ, салоҳияти шахсӣ кам нашуда, эҳсоси мондашавиро барҳам медиҳад.

Барои нешгирии хасташавӣ истироҳати фаъол, самаранокии ҳаракати меҳнат ва тағйир додани фаъолияти меҳнатӣ дар раванди меҳнат аҳамияти калон дорад.

Коршоямии касбӣ -ин системаи ба ҳам мутобиқшавии *«одам-касбу иҷтимоӣ»* ба ҳисоб меравад. Коршоямии касбӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки характери инсон ба касби интихобкардааш монанд мешавад. Ҳоло чор дараҷаи коршоямии касбиро ҷудо кардан мумкин аст:

- номувофиқ будан нисбат ба касб (тағйирот дар вазъи саломатӣ ва сифати шахсӣ, ки ба соҳиби касб шудан монеа мегардад).
- коршоями нисбат ба касб (мавҷуд набудани мухолифат).
- мувофиқати шахс ба касб (доро сифатҳои махсуси корӣ ва мавҷуд набудани мухолифат).

Саволҳо барои санҷиш:

1. Шахсони чанд соля ба кор қабул карда мешаванд?
2. Давомоҳои рӯзи кории ноболиғон аз чанд соат иборат аст?
3. Барои ноболиғони касалии тарбоҳ (ревматизм) доштаи кадом корҳо мумкин нест?
4. Коршоямии касбӣ аз чанд дараҷа иборат аст?

- *Бозии «Кӣ касбро зиёдро медонад». Ин бозиро ин навъ ба сомон расонидан мумкин; дар асоси мақолаи пешниҳодшуда ҳар як шахсро фикру андешаи худро оид ба касбҳо баён мекунад:*
- *1. Тасаввуроти умумии шахсиро ва маҳоратҳо;*
- *2. Кори иҷроиш ва равандҳо ва фаъолиятҳо механикӣ;*
- *3. Касбу кор нисбат ба шахс чӣ гуна талаботҳоро дорад?*
- *4. Шароити механикӣ;*
- *5. Донишҳо зарурӣ?*
- *6. Маҳорат ва малакаҳо зарурӣ;*
- *7. Дар кучо соҳибихтисос гардидан мумкин аст?*
- *8. Шароити иқтисодии механикӣ.*
- *Хонанда бояд ба омӯзгор ва пизишки мактаб вазъи саломатии худро санҷиданро, шартҳо рӯй кардро мушоҳида намояд. Сипас дар дафтар оид ба 5 ихтисосе, ки қобилияти ин худ нишонаро дорад ва 5 ихтисоси дигаре, ки ба он ниёзмандиро надорад, сабт намояд.*

22. РОҲҲОИ СОҲИБИХТИСОС ГАРДИДАН

Ҳунар бехтар аз гавҳари ноҳдор,
Ҳунармандро гавҳар оид ба кор.
Абдулқосим Фирдавсӣ

Тайёрии касбии ибтидоӣ - ин чараёни омӯзиш ва тарбия мебошад, ки хонандагонро ба ҳидмуайянкунии касбӣ ва ташаккулдиҳии он водор мекунад. Ин масъала аз рӯйи самтҳои зерин иҷро мегардад:

ташаккулдиҳии санҷидашудаи касбӣ;

мусаллаҳ гардидан бо донишу малакаи ибтидоии касбӣ;

ташаккулдиҳии касбӣ нисбат ба сифатҳои муҳими шахсӣ.

Тайёрии ибтидоии касбии хонандагон дар мактаб ё ки комбинатҳои таълимию истеҳсоли (КТИ) гузаронида мешавад. Пас аз он омӯзгор хонандагонро бо самтҳо ва намудҳои ихтисосҳо, ки дар мактаб ва КТИ баррасӣ мегардад, ошно мекунад.

Тайёр кардани коргарон бевосита дар корхонаҳо бо мақсади пурра намудани талабот ба касбҳои коргарӣ, ки омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ ва мактабҳо таъмин карда наметавонанд, ба сомон расонида мешавад.

Муддати чунин тарзи тайёр намудани коргарон на зиёда аз шаш моҳро ташкил медиҳад. Тайёр намудани коргарон дар истеҳсолот тахти рохбарии бевоситаи шеструктороҳо коргарӣ ё ки мураббиҳо гузаронида мешавад. Иччунин шогирдон ба тавре

нифиродӣ тайёр карда мешаванд. Ҳангоми омӯзиши инфиродии истеҳсолӣ инструкторҳо дар муддатҳои муайян ва мутобиқан бо барномаҳои таълимии тасдиқшуда, шогирдонро ба онҳо вобасташударо барои суперидани озмоиши классификатсионӣ тайёр менамоянд. Ба ҳар як шогирд ҷойи махсуси корӣ ояд ба ичро намудани вазифаҳои муайян карда мешавад.

Инструкторон шогирдони худро ба таҷрибаи коркардаи онҳо бо тарзҳои самараноки фаъолияти ичроиш ва маҳорату малакаи, ки дар ичроиши ягон кори мушаххас лазур аст, ёрмандӣ мерасонанд.

Системаи тайёр кардани мутахассисони касбӣ

Саҳнаи тайёрии касбӣ	Дар кучо тайёр карда мешавад
Анвоъ ва ҳаҷм	Муассисаҳои таҳсилоти умумӣ
Ибтидоӣ	Истеҳсолот ва мактаб
Миёна	Омӯзишгоҳи касбӣ-техникӣ, муассисаҳои таълимии махсуси миёна
Олӣ	Мактабҳои олӣ

Тайёрии назариявӣ дар турӯҳҳои таълимӣ, ки аз ҳисоби шахсони дар турӯҳҳои ҳаҷмиса ё ихтисосҳо монанд ҳосил истодаанд, бамаврид барқарор мешавад.

Дар мавриди омӯзиш бо усули бригадӣ, ҳоландагонро таҳти раҳбарии инструкторон ба бригада (гурӯҳ)-ҳои махсус сарҷам намуда, аз рӯйи барномаҳои таълимии инфиродӣ таълим медиҳанд. Баъзан ба ин мақсад коргарони касбӣ истифода бурда мешаванд. Таълими назариявиро таваҷҷуҳи кормандони муҳандисию техникӣ ба ӯҳдаи мерасонанд.

Барои ташкили равандҳои таълим бахши нав дар ҳаҷм гуҳаронидани тамоми қисмҳои барномаро дар комбинатҳои таълимӣ-курсӣ мутаҳиддаи саноатӣ, комбинатҳои сохтмонӣ ва ташкилотҳои дигар шароити мусоид фароҳам оварда мешавад. Мутахассисонро дар курсҳои (бахшҳоӣ) муваккатӣ аз нолмӣ тайёр карда мешаванд. Дар равандҳои таълим ба ҳоландагон донишҳо ва малакаҳои назариявию амалиро дода мешавад, ки барои фаъолияти мустақилонаи корӣ онҳо зарур аст.

Машғулиятҳои назариявӣ дар бахшҳо, дар равандҳои истеҳсолот ва бидуни он барои бахшҳои ихтисосҳоне, ки бо ҳам монанд

гуҳаронида мешавад. Тарзи бо бахшҳо (курсҳо) гуҳаронидани машғулиятҳо дар он ҳолат мақсадноқ ҳисобида мешавад, ки ҳангоми сохибкасб гардидан гуҳаронидани машғулиятҳои махсуси назариявӣ дар ҷойи бевосита корӣ ғайриимкон бошанд. Ҳамин тавр, сохибкасбони ронандаи автомашинаҳо, трамвайҳо, троллейбусҳо, машинистҳо бульдозерҳо, таъмиркунандагон, ҳарроҳон, челонгарон, пойдеворсозон, яҳдонагирҳо ва чӯбкорон тайёр карда мешавад.

Таълими истеҳсолӣ дар бахшҳо бевосита дар устоҳонаҳои таълимӣ ё сеҳҳои корхона гуҳаронида мешаванд. Бо ҳуҷуди он ояд ба тайёр кардани ва баланд бардоштани маҳорати касбии коргарон дар истеҳсолот камбудиҳои назаррас ба чашм мерасад. Масалан, мазмуну мундариҷаи корҳои таълимӣ асосан ояд бо баркарор кардани малакаю маҳорати касбӣ нигаронида шудааст ҳалос. Ба омӯзиши мунтазами асосҳои ҳамҳои махсус дар мавриди касби интихобкарда, эҳтиёҷи зарурӣ дода намешавад. Ин дар навбати худ ба ҳафомонии ҳаҷмаи тайёрии касбии коргарон нисбат ба техникаи нави замонавӣ оварда мерасонад. Мутахассисони равиши махсус дар истеҳсолот, ки ба ичрои амалиёти позуки истеҳсолӣ ҳодир бошанд, тайёр карда намешавад на дар натиҷа роҳи пурсамари баланд бардоштани даҳаҷаи истеҳсолот ба таври кулӣ ба маҳдудият дучор гардида, суръати аз худ кардани техникаи навро боз медорад. Аз ҳамин лиҳоз характери комплексӣ доштани саноат ба таври комплексӣ тайёр намудани мутахассисони касбиро талаб менамояд.

Яке аз намудҳои асосии тайёр кардан ва ташаккул додани даҳаҷаи касбии кадрҳои коргарӣ омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ ба ҳисоб мераванд. Муддати таҳсил дар чунин муассисаҳо барои ҳоландагони дорои маълумоти миёнаи ноқурра 3 сол ва барои маълумоти миёна дошта 1 сол мебошад. Муддати таҳсил дар омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ собиқаи кории бефоида ҳисоб карда мешавад.

Аксариятӣ омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ дорои базаи моддию техникии мустаҳкам мебошанд. Системаи дидактикии таълим дар ин муассисаҳо аз 3 элемент иборат аст: умумитаълимӣ, умумитехникӣ ва тайёрии махсус. Машғулиятҳои назариявӣ дар утоқҳои махсус гуҳаронида шуда, таълими истеҳсолӣ бошад, дар устоҳона ё ки бевосита дар корҳоҳ мегузарад. Ба корҳои таълимӣ омӯзгорон ва устодони таълимию истеҳсолӣ машғул мебошанд.

Ба хатмкунандагони омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ диплом ояд ба дараҷаи ихтисос ва номаи камол дода мешавад.

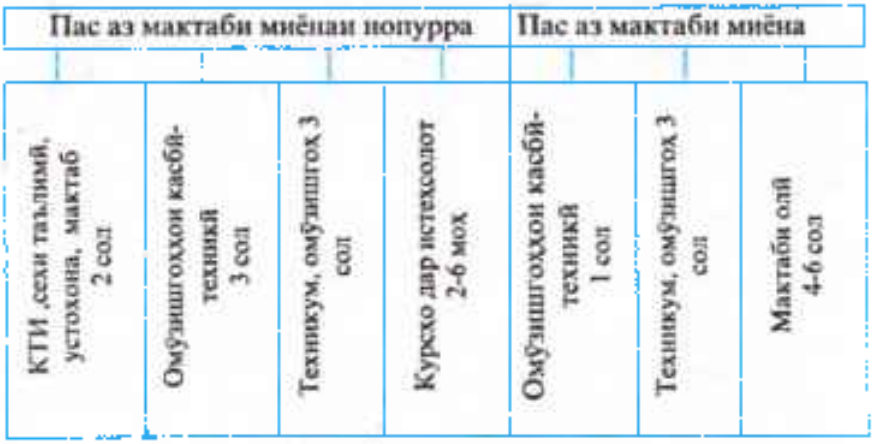

Расми 22. Роххои сохиб шудан ба касб

Саволхо барои сайёхи:

Дар борои системаи тайёр кардани мутахассисони касбй маълумот дихед.

1. Самтхои тайёрии касбии аввалинро аз ҳамдигар ҷудо кунед.
2. Тайёрии коргарони дар истехсолот аз тарафи кй гузаронида мешавад?
3. Ба хатмкунандагони омузишгохои касбй-техникй чй хел хучжат дода мешавад?

- *Оид ба мавзуи «Касби ояндаи ман» реферат нависед.*
- *Пойдоварй касбу ихтисос ва моҳиятаи онро дар замони ҳозира; Маҳсулоти онро.*
- *Хусусиятхои мазмун, шароити меҳнат*
- *Талаботи касб нисбат ба шахс.*
- *Намояндагони бехтарини касби интихобкарда.*
- *Барои ой ҳамин касб ба ман мувофиқ аст?*
- *Ин касбро дар кучо омухтан мумкин.*
- *Барои омўхтани ин касб кадом чизхоро меандешам.*
- *Реферат бояд зебо ва пурмаъно навиштан лозим. Пас аз баргузорй реферат дар кабинети профориентация нигох дошта мешавад*

23. ПАҚШАҲОИ ҲАЁТӢ ВА КАСБӢ

Дар ҳунар кӯш, ки зар чизе нест,
Ганҷ зар нест ҳунар чизе нест.
Абдурраҳмони Ҷомӣ

Интихоби касб мақсадноқ, равандӣ муташаккил буда, он мутобиқи нақшаи муайян боид ичро карда шавад.

Нақшаи касбӣ -ин сикли пайдарҳамии фаъолияти шахс оид ба созмон додани стратегияи касбии худмуайянкунӣ ва ташаккулдиҳӣ ба ҳисоб меравад.

Баробари чуқуртар гардидани шавқу завқи касбӣ, андӯхтани дониш оид ба касб, маҳорату фаъолияти амалӣ баъзан тағйир ёфта, боз ҳам ба ҳақиқат наздиктар мешавад. Нақшаҳои касбӣ аз рӯйи якчанд марҳалаҳо созмон меёбанд. Дар марҳалаи аввал нақшаи ичроиш дар хусуси ба тадбир расондани интихоби пешакии касбӣ пешбинӣ карда мешавад.

Дар марҳалаи дуюм оид ба аниктар намудани масъалаи интихоби касб ва муайян кардани ҳоҳиши касбӣ чораҳо андешида мешавад.

Марҳалаи сеюм роҳҳои азхудшамоии касб, баландшавии дарачаи касбӣ ва гаштардиии классификатсияро дар бар мегирад. Структураи пешакии нақшаи касбӣ чунин мешавад:

1. Тайёрӣ ба интихоби пешакии касб

- Шинос намудан бо асари К. Марке «Фикру андешаи давоми оид ба интихоби касб».
- Бо китоби Е.А. Климов «Чӣ тавр касбро интихоб намоям» оиид гардидан.
- Азхуд намудани ҳолатҳои умумии интихоби касб.
- Ошной бо ҳаритаи «Дар олами касб».
- Маълумот доштан оид ба саломатии худ ва баррасии умумии физикӣ.
- Хусусиятҳои психикӣ, фаркият, хотира, тафаккур, ҳушёрӣ муайян мегардад.
- Муайян кардани ларачаи худбаҳодиҳӣ.
- Мавҷудияти қобилият нисбат ба баъзе фанҳои дарсӣ ва фаъолиятӣ муайян карда шавад.
- Шавқу завқи касбиро омухта, формулаи касби мақбулшуда муайян карда шавад.

- Талаботи мавзеи истиқоматии худро ба мутахассисон баррасӣ кунед.
- Варианти асосӣ ва ёрирасони касбиро ояндаи худро муайян кунед.

2. Аниқ намудани интихоби касб ва ҳарёфти хоҳиши касбӣ

- Профессиограммаи касби интихобкардаро омӯхтан.
- Шиносоӣ бо адабиётҳо оид ба ин масъала.
- Суҳбат бо мутахассисон.
- Оштиӣ бо ҳамсинф корӣ.
- Муайян кардани мутобиқати имкониятҳои худ бо талаботи касби интихобшуда.
- Суҳбат бо омӯзгорон, волидайн ва дӯстон .
- Интихоби касби ояндаа.

3. Амалӣ гардонидани хоҳиши касбӣ

- Муайян сохтани усулҳои ҳарёфт намудани касб.
- Шиносоӣ бо ҳуҷҷатҳои тайёрии ибтидоии касбӣ дар мактабҳо ва **КТИ**
- Муайян кардани номгӯйи камбудиҳои сифатҳои муҳими касбӣ, сохтори барномаи худомӯзӣ.
- Иштироки машғулиятҳои клубҳо, маҳфилҳо, сексияҳо оид ба ташкили касбӣ.
- Сохтори нақшаҳои тайёрӣ оид ба дохилшавӣ ба муассисаҳои таълимии касбӣ.
- Муайян кардани роҳи баҳоиҳ бардоштани ихтисос ва дараҷаи касбӣ.
- Аниқ кардани нақшаи касбии худ ва муайян сохтани муддати мушаххаси амалӣ гардонидани он.

Саволҳо барои санҷиш:

1.Таҳти мафҳуми нақшаи касбӣ ҳамо чиро мефаҳмед?
2. Марҳалаҳои таҳаккули нақшаи касбиро тӯфта диҳед.
3.Сохтори нақшаи касбиро номбар кунед.

- *Нақшаи касбии худро аниқ намуда, ҳуҷҷатҳо барои амалӣ гардонидани онро муайян кунед.*

ТЕСТ

1. Маълоти шавқу завқ ба интихоби касбро шарҳ диҳед.
а) вобастагӣ ба сохаи муайяни меҳнат, саъю кӯшиш ба дарки моҳияти ягон навъи фаъолият;
б) вусъат, давомнат ва амиқӣ;
в) устуворӣ, хоҳишмандӣ;

2. Ба ташаккулёбии омилҳои қобилият чиҳо таъсир мерасонанд?
а) ирсият ва муҳит;
б) муҳити гирду атроф;
в) хоҳиши волидайн;

3. Чанд дарачаи корношмии касбӣ вуҷуд дорад?
а) 4 дарача;
б) 5 дарача;
в) 7 дарача;

4. Нақшаҳои касбӣ аз рӯйи чанд марҳала сохтан мебошад?
а) аз се марҳала;
б) аз панҷ марҳала;
в) аз панҷ марҳала;

5. Мафҳуми "корношмӣ"-ро маънидод намоед.
а) маълоти биологӣ доштан, ниҳондани фаъолияти одам ва ҳайвонро бо ҳамдигаргаштагӣ мемӯзад;
б) маълоти биологӣ доштан, ниҳондани фаъолияти ҳайвонро бо ҳамдигаргаштагӣ мемӯзад;
в) маълоти ҳиссӣ доштан, ниҳондани фаъолияти одам ва ҳайвонро бо ҳамдигаргаштагӣ мемӯзад;

6. Мафҳуми "қобилияти меҳнат" -ро маънидод кунед.
а) маълоти ҳиссӣ доштан, аз рӯйи тафтиши меҳнатӣ ба тамоми фаъолияти инсон баҳо медиҳад;
б) маълоти интеллектӣ доштан, аз рӯйи тафтиши меҳнатӣ ба тамоми фаъолияти инсон баҳо медиҳад;
в) маълоти ҳиссӣ доштан, аз рӯйи тафтиши касбӣ ба тамоми фаъолияти инсон баҳо медиҳад;

7. Барои духтарони синну солашон 16-18-сола меъёри нисбии қаҳолиҳои бори вазнин то чанд кг нисбиятӣ тудаанд?
а) 10-25 кг;
б) 11-27 кг;
в) 10-30 кг;

8. Рузи корй барои кирасони 16-18-сола ба миқдори чанд соат пешбинй шудааст?
а) 6 соат;
б) 7 соат;
в) 10 соат;

9. Кадом намудхои гуногуни қобилиятро фарқ кардан мумкин аст?
а) солатарни ва мураккаб, умумй ва хусусй;
б) мураккаб ва хусусй;
в) хусусй ва солатарни;

10. Дар мамлакати мо кадом шаклхои асосии пардохти музди меҳнат вучуд дорад?
а) корбайҳ ва вақтбайҳ;
б) соатбайҳ ва вақтбайҳ;
в) корбайҳ, вақтбайҳ ва соатбайҳ;

11. Ташкили меҳнатро ҳамбар кунед?
а) инфиродй ва гурӯҳй (коллективй);
б) инфиродй;
в) гурӯҳй (коллективй);

12. Самаранокии сарфи меҳнат дар чист?
а) хосилнокии меҳнат;
б) хосилнокии даромади оилавй;
в) хосилнокии буҷет;

13. Дар интенсивонии истеҳсолот амалй гардонидани қарорҳои прогрессивии хоҷагй чй нақши мебозад?
а) бинақшагирй;
б) самаранокй;
в) зудҳамиятй

14. Намудҳои нақшаҳои хоҷагии халкро ҳамбар кунед.
а) даромуддат, панҷсола ва солона;
б) даромуддат ва кутоҳмуддат;
в) яксола ва дусола;

15. Азнавсозии механизми хоҷагй бе чй ҳомумкин аст?
а) бе фаъол гардонидани омили инсон - пешрафт (прогресс)-и илмию техникй;
б) бе фаъол гардонидани омили инсон - пешрафт (прогресс)-и техникй;
в) бе фаъол нагардонидани омили инсон - пешрафт (прогресс)-и илмию техникй;

БОБИ III.
АСОСҲОИ ИҚТИСОДИИ ОИЛА

Аксарияти мактаббачаҳо дар оила ба воя мерасанд. Онҳо дар оила тарбия меёбанд, истироҳат мекунанд, нерӯ мегиранд, мушкилию ноҳамвориҳои зиндагиро аз сар мегузаронанд, якҷоя бо хешу акрабо аз комёбию муваффақиятҳо хурсанд мешаванд, таҷрибаи хаётии волидайн, бародарон, хоҳарон, бобою бибиро омӯхта, бо роҳҳои тарбияи кӯдакон ошно мегардонад.

Дар шароити иқтисоди бозоргонӣ донистани асосҳои иқтисодиёти оила аҳамияти махсус талаб мекунад. Аз ин рӯ, як инсон бояд дар ин равандҳо иштирокҳоиро барои зиндагӣ дар муҳити рақобатнок ба тавр шоиста истифода барад. Ба ин кор инсон бояд аз кӯдакӣ тайёр шавад. Пулро чӣ тавр кор кардану чӣ тавр харч кардан лозим аст? Захираҳои гуногун, аз ҷумла оилаиро чӣ тавр оқилона истифода бурдан лозим аст? Вакти холӣ чӣ тавр бояд истифода шавад? Ба ҳамаи ин саволҳо ва бисёр суолҳои дигар шумо дар ин қисмати китоб ҷавоб меёбед.

Дар замони ҳозира бекорӣ аҷиб менамояд. Бо ин масъала бисёр давлатҳои ҷаҳон рӯ ба рӯ мешаванд. Вале агар инсон дар шароити хоҷагии оилавӣ истеҳсоли молу хизматҳоро ташкил карда тавонад, вай худаш ва оилаашро бо ризқи рӯзӣ таъмин карда метавонад.

Дар бисёр оилаҳо вазифаҳои меҳнатӣ нобаробар тақсим шудааст. Қисми зиёди кор ба ухдаи модар вогузор мегардад. Ин нодуруст аст. Оқилона тақсим кардани меҳнати ҳамаи аъзои оиларо ба ҳисоб гирифтан лозим аст. Ин қисмати китоб ба шумо, хонандагони азиз, маҳз ҳамин масъалаҳоро меомӯзонад.

24. Иқтисодиёти оила дар ҳаёти иқтисодии ҷамъият

Дар аввал калимаи «экономика» (аз юнонӣ «oikonomike»- идора кардани хоҷагӣ) маъниҳо маҳорату қобилияти рӯзгорро дошт, вале тадричан маъниҳои ибтидоии калима аз байн рафт. Алҳол калимаи экономика маъноҳои идора кардани хоҷагиро ифодаҳо мефаҳмонад. Ин вожа ба забони тоҷикӣ бо калимаи арабии «иқтисод» ё «иқтисодиёт» ифода меёбад. Маъноҳои аслии калимаи «иқтисод», сарфаю сиҳҳатакор будан, эҳтиёҷро ниҳоҳ доштан, сирфакорӣ кардан мебошад. Рафта-рафта вожаи иқтисодиёт низ маъноҳои идора кардани хоҷагиро ба худ гирифт.

Ҳар як оила захирахои муайян дорад.

Захирахо пул, воситахои моддию истеҳсолӣ, сарват, имконият, манбаъҳои восита ва даромадро дар назар дорад.

Захирахои иқтисодии оила иборатанд аз: захираи меҳнат (аъзои оила, имконияти фаъолоне дар рӯзгордорӣ иштирок кардани онҳо); сармоя (ғайриманқула: манзил, қитъаи замин, анбор, гараж, воситаи нақлиёт, аз қабили мошин, мототсикл, дучарха; техникаи рӯзгор, аз қабили яхдон, чангкашак, мошинаи чоншӯйӣ ва ғайра); молиявӣ (пули нақд, суратҳисоби бонкӣ, қоғазҳои қиматнок, сугуртанома); технология (технологияи таъминӣ, дӯзандагӣ, технологияи кордӣ тамирӣ, технологияи истеҳсоли молу хизмат ва ғайра).

Дар иқтисоди оила низ ҳамаи қонунҳое амал мекунанд, ки иқтисодиёти калон тобеи онҳост. Рисолати иқтисодиёти оила чун илм баланд бардоштани имкониятҳои аъзои оила дар истифодаи оқилонаи захирахои онҳо дар шароити афзоиши талабот ва маҳдуд будани имкониятҳо мебошад. Иқтисоди оила иншоҳо ба ташкили оқилонаи меҳнати оилавӣ, истифодаи босамари захирахо дар оила, ташаккули талаботи мувофиқ ё оптималӣ ғайёр мекунад. Мақсади иқтисодиёти оила таъмини иҷрои вазифаи нақлиёти иҷтимоиро шаҳрванд чун узви фаъоли ҷамъият, оиладор, истеъмолкунанда ва истеҳсолкунандаи неъматҳои моддию маънавӣ мебошад.

Дар назди иқтисоди оила вазифаҳои зерин меистанд:

1. Нисбатан пурра қонеъ гардонидани талабот ва эҳтиёҷоти ҳамаи аъзои оила.
2. Истифодаи оқилонаи захирахои оилавӣ.
3. Нақшагири ва сарфаи воситаю вақт.
4. Дар рӯзгордорӣ истифода бурдани ҳисоби ҳоҷагӣ ва ташкили илмии меҳнат.

Аз гуфтаҳои боло ба хулоса омадан мумкин аст, ки иқтисодиёти оила соҳаи асосии фаъолияти мо мебошад.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Маънои асосии калимаи «экономика» ва «иқтисодиёт» чист?
2. Захира гуфта, чиро мефаҳмед?
3. Мақсадаи мо барои чӣ хел захирахо мебошад?
4. Таъйиноти иқтисодиёти оиларо чун илм шарҳ диҳед.
5. Оила дорои кадом захирахост?

- *Рӯйхати захирахои оилаатонро нигоҳ доред, натиҷаашро дар дафтар нигоҳ доред:*

Намуди зоҳира			
Физикӣ	Моддӣ	Маънавӣ	Технологӣ

Вазифаҳои оила. Оид ба муайян кардани вазифаҳои оила муносибатҳои гуногун мавҷуданд. Дар ҳамаи чамъиятҳо оила вазифаҳои зеринро иҷро мекунад: репродуктивӣ, иқтисодӣ, тарбиявӣ, рекреативи, коммуникативӣ (таҳлилӣ).

Вазифаи репродуктивиро ҳамчунин вазифаи идомаи насл (таваллуди фарзанд) ва таҷдиди аҳолӣ низ меноманд. Муҳаққиқон ес намудҳо оиларо аз ҷиҳати фарзандҳорӣ фарқ мекунанд: серфарзанд, миёнафарзанд, камфарзанд. Аҳолӣ ба мақсади тиҷзиии таваллиди кӯдак давлатҳои мухтилифи ҷаҳон сиёсати демографиро бошуурона тахия ва ба ҳаёт татбиқ мекунанд.

Сиёсати демографӣ як қисми сиёсати ҷаҳонии аҳолӣ аст, ки тадбирҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва ҳуқуқиро дар бар мегирад. Мақсади тадбирҳои мазкур дар оянда дарозмуҳлат пойдор шудан ба дараҷаи матлуби таваллиди кӯдакон ва ҳаҷми муносиби оила аст.

Вазифаи тарбиявии оила - амали гардонидани сотсиализатсия ибтидоии кӯдак ва тарбияи онро то расидан ба камолоти иҷтимоӣ фаро мегирад. Маълум аст, ки таҳти мафҳуми тарбия нуқтаҳои зерин фаҳмида мешаванд: маҷмӯи таъсироти мақсадноҳ ба шахси маврӯди тарбия бо мақсади дар ӯ ташаккул додани акидаҳои мушаххаси ҷаҳонбинӣ, меъёрҳои ахлоқӣ ва намунаҳои рафтор, ҳамчунин сифатҳои муайяни ахлоқию психологи ва ҷисмонӣ.

Вазифаи рекреативи ёрии ҳамдигарии ҷисмонӣ, моддӣ, маънавӣ ва психологӣ, таҳкими саломатии ҳамдигар, ташкили фароғату истироҳати аъзои оиларо дар бар мегирад. Вазифаҳои рекреативиро, асосан ташкилотҳои давлатию ҷамъиятӣ иҷро мекунанд.

Вазифаҳои коммуникативӣ талаботи аъзои оиларо дар муоширатва тафоҳуми мутаҳобила қонеъ мегардонанд. Таҳқиқоти психологию педагогӣ тасдиқ мекунанд, ки ташаккули тамоюлҳои гуногуни иҷтимоӣ, заминаҳои фарҳангӣ, саломатии ахлоқию психологии инсон ба характери муоширати дохилиоилаӣ, аз

зохиршавии колабхои психологї дар муошират, пеш аз ҳама аз чониби аъзои калонсоли оила, аз муҳити маънавию психологии оила вобаста аст.

Вазифаи таҳкимї низоми муносибатҳои байни аъзои оила, аз чумла назорати ибтидоии иҷтимої ва амалї ҳарлонидани ҳукумат ва обрӯю эътиборро дар бар мегирад. Дар гузашта давлат ба пойдор сохтани ҳокимият ва обрӯю нуфузи сарвари оила дар оила мусоидат мекард. Сарвари оила дар навбати худ дар давоми ҳаёташ ба рафтори авлодаш масъул буд. Барои нофармонї ба падару модар чазоҳо муайян шуда буданд. Ба сифати пешгирии намунаҳои рафтори номатлуб барои давлат амалиёт ба эҳёи назорати воҳиди фиристодани фарзандони калонсолу бабалоғатрасида низ ҷой дошт.

Вазифаи иқтисодї яке аз вазифаҳои асосии оила мебошад. Ҳамаи шаклҳои гузаштаи оила воҳидҳои истеҳсолї мебошанд. Дар шароити сохти ғуломдорию феодалї, маъмулан, меҳнат аз оила ҷудонопазир буд. Ҳамаи аъзои оила бо як намуди меҳнат машғул мешуданд. Зиммаи фарзандон ҳам аз хурдсолї ба фаъолияти истеҳсолї ҷалб мешуданд. Ташкили истеъмол ва фурӯш низ вазифаи иқтисодии оила буд.

Қисмҳои таркиби вазифаи иқтисодї:

1. Ташкили истеъмоли оилавї ва бурдани хоҷагии оила ҳам инфиродї ё истеҳсолоти хусусї, аз ҷумла хизматрасонии маишї ба аъзои оила, хоҷагии ёрирасонии хусусї, фаъолияти меҳнати инфиродї, ҳамтаъсиси корхонаҳои хусусии оилавї мешаванд.

2. Андӯхти амволи хусусии оила ва таъмини ворисияти он. Гуфтан лозим аст, ки ин масъала дар ҷамъияти мо ҳиннӯз ҳалли пурраи худро наёфтааст. Дар ин ҷо кайд кардани ду омилро зарур меҳисобем:

Аввалан, сол аз сол дар моликияти хусусии оила миқдори амвол меафзояд. Дуюм, вобаста ба инкишофи кооператсия, фаъолияти меҳнатии инфиродї, пудрати ичора, фурӯши маҳсул дар шаҳру деҳот таъмини васеъшавии амволи хусусии оила ба назар мерасад. Маҳдудиятҳои серҳуҷҷат ба ҳаҷми маҳсули истеҳсолї, баландии хоҷаҳои хусусї, ҳаридани воситаҳои механизатсия ҷузъї (мотоблок, даст ҳо, маҳсулоти сохтмон ва ғайра) аз байн рафтанд. Ҳамаи ин дар муносибатҳои байнисоилавї ва дохилисоилавї аҳамияти калон дорад.

3. Фаъолияти молиявї сиф ба таҳаккул ва истифодаи бучаи оилавї ҳаракати пулро аз воридшавї то масриф ба мол (хизмат) ва таҷаммӯъ дар бар мегирад. Бучаи оилавї ин муносибати молиявї дар дохили оила ва бо ҳалқаҳои ҳисобии хоҷагии берунї (савдо, хизмати маишї, муассисаҳои давлатї ва ғайра мебошад).

4. Интиҳоки аъзои оила дар иқтиҳсолоти ҷамъиятию кооперативӣ. Зану шавҳар бо сабабҳои гуногун фақат дар хона нишаста наметавонанд. Чунки музди кор дар истеҳсолоти ҷамъиятӣ, пеш аз ҳама ҳисми асосии маблаги даромади оила мебошад. Мусбат кор бештар аз 60 дар сади даромади хонаводаро ва қариб 80 дарсади даромади корфармо ва хизматчиёнро таъмин мекунад. Дар асоси ҳамин ин меҳвоя гуфт, ки зиёфати иқтисодии оила аз паҳлӯи мушаххаси ҳаётӣ ба ҳолати ҷамъиятӣ гузашта ёфтааст.

5. Тақсиму ҷаҳиди шиҳон чун шахсиятҳо ва меҳнаткаш, зиёда кардани кӯшиҳо нисбат ба меҳнат дар истеҳсолоти хонагӣ ва ҷамъиятӣ, касбиятшиҳобкунӣ, тарбияи иқтисодӣ, таҳаккуқи ҳисоботҳои соҳиб бударо дар бар мегирад.

1. Вазифаҳои оила гуфта, чиро мефаҳмед?
2. Вазифаҳои асосии оиларо номбар кунед.
3. Ҳаҷмҳои таркиби асосии нафақаи иқтисодиро номбар кунед.
4. Оилаи шумо ба кадом намуди оила таъллуқ дорад, мушоҳидаи сохтед.

Дар ин ҳисса ва матнҳо зерин нишон мухтасар нависеда.

1. *Оилаи мат*
2. *Сарчашмаи шиҳон дар чист?*
3. *Оилаи ҳозираро чӣ хел дидан лозиҳаед?*

Оила маҷмуи ҳуҷҷатҳои ҷамъиятӣ буда, аъзои он бо муносибатҳои ҳуҷҷатӣ ё хеҳӣ, умумиятӣ маишатӣ рӯзгор ва масъулиятҳо мутаҳобиҳ ба ҳам алоҳамандиҳ. Мо дар оила тарбия меёбем, кору ҳунарро ҳаҳ мекунем, мушкилиҳо ҳамбуҳиҳоро паҳ сар менамоем, ҳамроҳи ҳаҳиҳоҳамон аз ҳомиёбии муваффаҳиятҳо шод мегардем.

«Оила кори хеле муҳим ва пурмасъулиятӣ шиҳон аст. Оила бахт меорад, вале ҳар оила, маҳсусан, дар ҳаёти ҷамъият, пеш аз ҳама кори бузурги ҳорои аҳамиятӣ давлатӣ мебошад», ҳайд карда буд А. С. Макаренко. Ҳаёти аъзои оила ба иҳтиёҳоти моддӣ, тарбия ва фарҳанги маъҳавӣ, ягонагию ҳусни тафоҳум вобаста аст.

Дараҷаи иҳтиёҳоти гуфта, сатҳи таъмин будани аъзои оиларо бо мол, ҳизмат ва шароити ҳаёт, ки барои мавҷудияти бофаровонӣ ва бехатар заруранд, меф аҳмаанд. Иқтисоддонҳо ҳайҳо ба хулоса омадаанд, ки чи ҳадаре ки дараҷаи иҳтиёҳоти оила баланд бошад, мамлаҳат ҳамон ҳадар бой ва пешрафта аст.

Онҳо дар ҷамъият вазифаи муҳими иқтисодиро иҷро мекунанд. Зеро шаҳр, кӯдакон, волидайн, хиҷрагон зиндагӣ мекунанд, танҳо баъзе дар як ҷо зиндагӣ мутаҳаммил наметавонанд. Масалан, онҳо ба ҳамаи ин корҳои вазифаҳои муҳими иқтисодӣ аст. Дар онҳо тарбияву таҳаккуми ичсии сурат мегирад.

Шумо ба сиёсати фаъолонаи иқтисоди оила ҳамроҳ мешавед. Талабагон – донишҷӯёнро иқтисодиро дар хонаю оила мегиранд. Ҳам дар иқтисоди оила ва ҳам дар иқтисоди мамлакат қонунҳои яхеле ҳамал мекунанд. Чи тавре ки ҳукӯмат дар як кӯшаро ба вилоятҳо мегардад, ҳамчунин дар муносибатҳои иқтисодии оила низ қонунҳои асосӣ ва таъминоти иқтисодиёти мамлакат ва таъмини ҳаёт ба мебошад. Оила мунтазам бо давлат, корхонаю ширкатҳо робитаи мутақобила дорад. Масалан, ҳаракати молҳо дар табиат, ҳаракати захираю пул дар иқтисодиёти мамлакат байни корхонаҳо, ширкатҳо, давлат ва ҳоҷагии оилаҳо вуҷуд дорад.

Пеҳ ки ҳаракати захираи оила мебошад. Ҳоҷагии хонаи истеъмолкунанда асосии молу хизматҳо мебошад, ки корхонаю ширкатҳои хусусӣ истеҳсол мекунанд. Ҳоҷагии хонаи, корхона ва ширкатҳои хусусӣ ба давлат ҳисоб меҳуҳорад, давлат бошад дар навбати худ ҳаҷм медиҳад, ба аҳолӣ ёрӣ моҳӣ мерасонад ва ба корхонаю ширкатҳо қарзу инвестиция (сармоя) пешкаш мекунад.

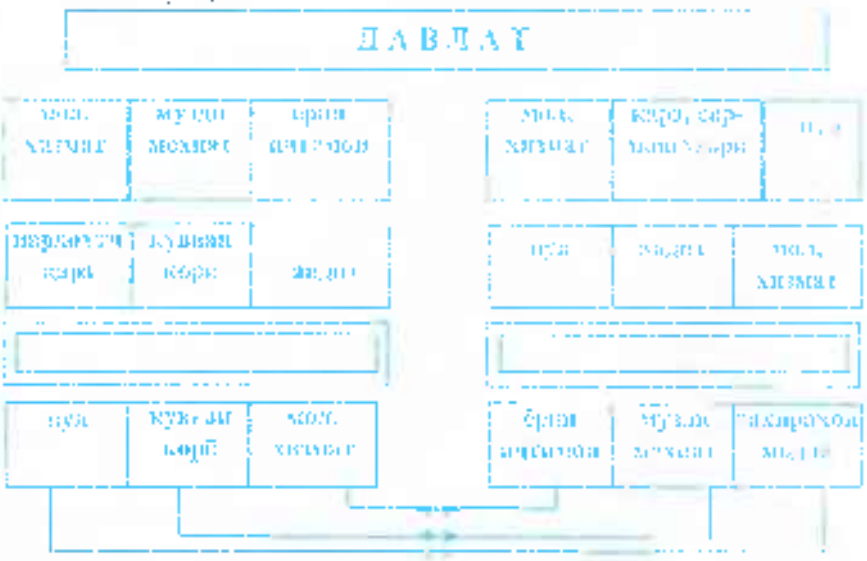

Расми 23. Гардиши воситаҳо дар ҳаёти иқтисодии ҷамъият

Хоҷагии оилавӣ метавонад пешаи корхона ё ширкатро иҷро намояд, ки молу маҳсулот истеҳсол мекунад. Бо ин ниятҳо оила ҳодиҳкор мешавад. Ҳамин тариқ, ҳаҷмҳои захираҳо (меҳнат, пул, моҳиятҳо) дар иқтисодиёти мамлакат ба охир мерасад.

Истеҳсолоти бармаҳсул ҳамеша бо бухрон мешавад. Мол ба харидор намеояд ва дар натиҷа ширкатҳо ҳасорат мешаванд. Ширкатҳои ҳасоранда ходимонро аз кор мекунанд. Давлат аз маблағе, ки барои ҳаракати саҳмиҳо ва ёрии иҷтимоии меҳнатгаронро медод, маҳрум мешавад. Ҳамин тариқ, пулҳо аз ҳалқа ба ҳамаи ҳаҷмҳои захираҳо мешавад.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Оила чиҳо?
2. Дастгоҳ некуҳолии суфта, чиро меҳаҳад?
3. Нақши оиларо дар тараққиёти истеҳсолоти мамлакат шарҳ диҳед.

1. Дар мавзуи «Оила дар иқтисодиёт» кроссворд тартиб диҳед.
2. Таъриф оиларо, ки аз ҷониби А.С. Макаренко пешниҳод гардидааст, шарҳ диҳед.

25. Талаботи оила

Суноатии талаботи оила. Талабот — зарурати идроккардан дар натиҷаи доштани ягона чизе ҳоҷӣ ё маҳсулоти ҳаст. Истилоҳи русии «потребность» аз калимаи славянии «потреба» «ҳоҷат» ба вуҷуд омада, маънои «амали ҳарҳаи барои ба даст даровардани чизе мақсуб»-ро дорад. «Потребность» ба тоҷикӣ «талабот» ҳаҷмӣ мешавад, ки он аз калимаи арабии «талаб» ба маънои чизеро хостан ё дарҳост буда, чун истилоҳи иқтисодӣ шакли ҷамъи он «талабот» ба кор меравад.

Ҳангоми таҳлили ҳаҷмии суноатии талаботи оила ва муайян намудани ҳаҷмаи ҳоҳишҳо ва ҳоҳишҳо будани талаботро ба назар гирем. Ҳар инсон, ҳатто барои ҳифзи ҳаҷмҳои талаботи хеш ҳуҷ меҳнат карда, пул ҷаҳ ба даст ояд. Сипаҳо талабот ба мушкилиҳо кушода мешавад. Ҳар як инсон ҳатто ҳаҷмҳои хушмаҳлуҳунӣ на таносуби талаботи шахсӣ ба ҷамъиятӣ ҳоҳиш доштаанд.

Расми 24. Талаботи асосии оила

Талаботи дурӯнии ё ниёзнокиҳоро нучуд дорад, ки ҳоҷеъ кардани онҳо аксаран на фавран, балки зарар мерасад. Сигорканӣ, истеъмоли машрубот, майли аз ҳад зиёд ба маҳсулоти ҷинсӣ, сакич, зару зевари барзиёд ва ғайра аз ин қабиланд.

Нисфи аҳолии кураи Замин сигор мекашанд. Дар шуроҳои оданӣ ҳолаби талабот ба сигорканӣ ҳисоб мебанданд. Албатта, дар аҳвол маврӯҳо сигорканӣ боиси марги инсон намешавад. Фаврӣ марг фаро намерасад, балки ҳолаи умри одам кӯтоҳ мешавад. Ин нукта, ки умр кӯтоҳ мешавад, ҳаққу шубҳае надорад, зеро ин ро олимон исбот кардаанд. Аз ҳисоби иқтисодӣ сигорканӣ моҳиёна назарраси харочоти пулии оила (ба ҳисоби миёна то 6%) мебошад. Сигорканӣ ба атрофиён зарари ҷиддӣ мерасонад. Ба иқтисод ва саломатӣ майсараҳо низ зарари ҷиддӣ мерасонад.

Дар борӣ гуногунии талаботи инсон сухан рондем, эҳтиёҷо мақсадҳо будани онро низ аз мадди назар дур кардан лозим нест. Меъёри оқилонаи будани талабот бо якчанд омил муайян карда мешавад. Аз он ҷумла, таъсири он ба инсон ва саломатии ӯ, интиҳоби ҳар кас дар истеҳсолоти ҷамъиятӣ, мавҷудиятӣ захираҳои моддӣ, меҳнатӣ, пулӣ.

Ҳикмати аҷдод ва таҷрибаи пешҳо собит сохтаанд, ки мо набояд тамоми фикру эҳтиромро ба бойгарии моддӣ равона сӯем. Саъодати моддӣ чизи нисбиист. Муайян кардани ин саъодат **кори душвор аст. Дар шароити гуногуни ҳасад, бадиҳоҳӣ, рақобати** табиӣ, тағйирёбии мӯд, заруратҳо иқтисодӣ ва ҳоказо ҳолати худро меҷуяранд.

Саъдии Шерозӣ мегӯяд: «Мол аз баҳри осоиши умр аст, на умр аз баҳри ҷиҳ кардани мол. Оқилеро пурсиданд:-Некбахт кист ва бадбахт чист?» Гуфт: «Некбахт он ки хӯрду кишт ва бадбахт он

ки мурду ҳисоб». Бисёр мо низ аз рӯйи фармудаи Саъдии Шерозӣ амал кунем.

Барои он ки моду чиз ба даст одам нагардад, ҳамоно ягон чиз нарасидааш лозим аст. Таъдоди зиёди одамон, ба ниҳо чизҳоеро аз такопӯю саргардонихои харидани мошин, мебел, тибқи мӯд либоспӯшӣ ориҳ на ҳориганд.

Дар зарбулмасали халқӣ омадааст: «Ба курпаат пиҳоҳ карда, пой дароз кун». Аз маҷмӯи талабот мо талаботи ба худамон мувофиқро интихоб ва бо даромадамон кифо мекунем. Одамон бояд ба қадри кофӣ фарҳанги аҳли маҳтуби доштаи бошанд, ки ба талаботи имконияҳои саноат мувофиқат кунад. Саноати мо аҳвол моро ба қадри кофӣ бо маҳсулоти талаботи истеъмолӣ таъмин карда наметавонад. Таснифи зерин талабот вуҷуд дорад.

Расми 25. Таснифи талабот

Талаботи моддию маънавиро фарқ кардан лозим аст. Ба талаботи моддӣ - ғизо, маскан, либос дохил мешаванд, ки онҳо асоси дигар талабот мебошанд.

Ба талаботи маънавӣ - талабот ба фарҳанг, санъат, муошират, донишу маърифат.

Талаботи мутлақ - талаботе, ки қонеъ гардонидани онҳо дар ҳамин ҷараёни инкишофи илм, техника ва истеҳсолот имконпазир аст. Масалан, талаби харидани автомобил.

Талаботи воқеӣ он талаботеет, ки бо имкониятҳои истеҳсолот муайян мешавад. Масалан, заводи мо автомобил истеҳсол карда метавонад.

Ҳақиқӣ - он талаботе, ки имкониятҳои мо онҳоро қонеъ гардонида метавонад. Масалан, мо барои харидани мошин ба қадри кофӣ пул дорем ва онро мехарем.

Албатта хоҳишҳои инсон танҳо бо талаботи моддӣ (ғизо, об, либос, маскан) маҳдуд намегардад. Эҳтиёҷоти ӯ гуногун аст ва бинобар ин, психологи амрикоӣ Абраҳам Маслоу «пирамидаи талабот»-ро пешниҳод кард, ки гуногунии онҳоро дар бар мегирад.

Иерархиаи талаботи инсон

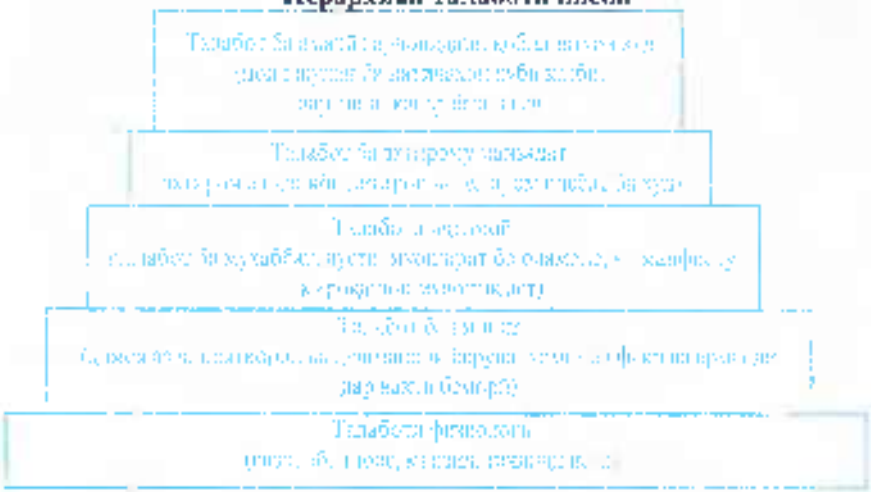

Расми 26. «Пирамидаи талаботи»-и Маслоу

Саволҳо барои санҷиш:

1.Талабот чист?
2.Кадом намудҳои талаботро шумо медонед?
3.Ба талаботи моддї чиҳо мансубанд?
4.Як мисол оиҳ ба талаботи кунунї оред.
5.Ба талаботи мутлақ, воқеї ва ҳаҷмї мисолҳо ored.

Гифтанї кунед, ки оё аҳлом онҳо шумо нуҳро сарф карда метавонанд?

Талаботи оқилона ба ашё. «Харидани чизҳои ҳаркорї» ибораи хеле аҷиб аст. Оё шумо метавонед бигўед, ки кадом чизҳо бароятон заруранд? Ҳамоҳ кадар чизҳои зарурї ҳастанд, ки ба харидани онҳо ҳеч як намуди моҳона намерасад.

Маҳмўи «ашёи зарурї» набояд ба бисёр омилҳо, аз ҷумла комёбиҳои пешрафти илму техника, дараҷаи некўаҳволї ва инкишофи моҳиятї вобаста бошад. Масалан, модаре шумо дар замонаи фикр ҳам намекард, ки барои тозе харидани ҳона ҷангкашаки барқї лозим аст ё бобояҳо дар бораи парвоз барқї тасаввурот надошт. Пасару модаратон ин чизҳоро ниҳоятан обрўи эътибор меҳисобиданд. Барои шумо бошад, онҳо чизҳои ҳатмиянд.

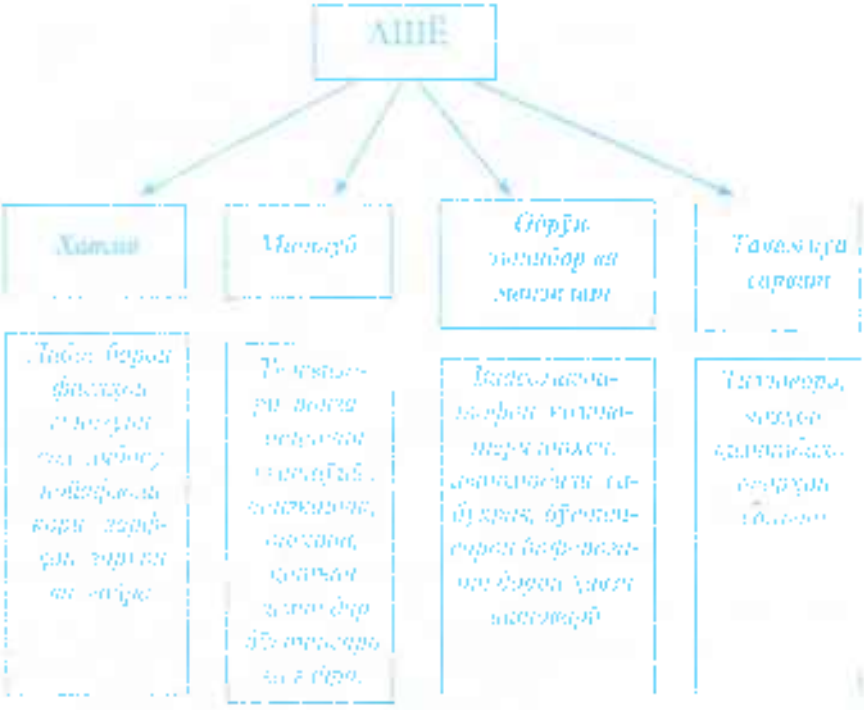

Расми 27. Таснифи маҳсулот ба ашё

Ҳар як оила ниёзмандиҳои зарурии худро дорад, ин ниёзмандиҳо инфиродӣ аст. Бинобар ин, ҳеҷ гоҳ ба оилаи дигар баробар шудан ё тақлид кардан лозим нест. Ҳар оила даромади даромад, ҳаҷм ва дар натиҷа харочоти худро дорад.

Ҳамаи ашёро ба чор гурӯҳ тақсим кардан мумкин аст:

Аз ҷумла мебел, либос, пойафзол, зарф ва маҳаллӣ ин таснифотҳо ҳастанд. Барои муайян кардани дараҷаи зарурати ин ё он ашё дар оила усули Робинзонро кор фармудан лозим аст. Моҳияти ин усул ҷуҳиш аст ӯ ғайри иродаи худ ба ҷазираи беодам афтод. Бинобар ин, барои муайян кардани даромади мусбати худ, ӯ ҷиҳатҳои мусбат ва манфиро ваҳъияташро муайян кард. Ва маълум шуд, ки назъияташ он қадар бад ҳам набудааст.

Мо низ ҳангоми харидани ашёи гиҳам ҳаҳлуҳои «тарафдор» ва ҳам «ҳиҷ»-ро ба назар бояд гирем. Як варақро гирифта, онро ба ду қисм ҷудо карда, дар як тарафи «ҳиҷ» ва дар қисми дуюм «тарафдор» навишта, сипас қарор қабул кардан лозим аст.

Таҳлили харидҳо рафи китоб
Рафи тӯҳфа [illegible]

Чиҳатҳои мусбати харид	*Чиҳатҳои манфии харид*
1. Имкони эҷоҳ доштани китоб, касета, ҳуҷҷат ва ғайра. 2. Ба деворҳо хеле мебаҳшад 3. Китобу дафтарҳо ба тартиб меоранд	1. Нисбат ба рафи фиҷизи дуруттар аст. 2. Нархаш ҳимоят

Баъди он, ки чизе мехаридаро муайян кардем, таҳлили сеҳиҷаро меҳиҷем.

1. Аввал бояд эҳтиёҷи худатонро аниқ кунед: ашё ба шумо лозим аст ё не?

2. Онро бо ашёи дигари ҳаммонанд муқоиса кунед.

3. Онро дар ҳолати чизҳои дигар тасаввур намоед; агар либос, кафш ё ороиш бошад, дар баданатон худ тасаввур кунед.

Танҳо баъди ин ба маҳоза рафтан мумкин аст. Дарҳолаи истеъмоли оқилонаи ашёро ҳам муайян мекунад. Маҷмӯи ашёи оқилона қобили қабул, муддати хизмати онҳо ва меъёри истеъмоли оқилона муайян карда мешавад.

Маҷмӯи оқилонаи ашё, яъне қобили қабули ақл – ин миқдори предметҳои истеъмолӣ ба ҳисоби сарфуморе ҳолӣёнро мебошад, ки имкониятҳо бехатарии шахсиятро дар шароити маҳдуда таъмин мекунанд. Нисбат ба либосу пойафзол онро гардероби оқилона ва нисбат ба молҳои аз ҷиҳати техникӣ мураккаби таъйиноти фарҳангию маишӣ меъёри таъминоти оқилона меноманд.

Меъёри истеҳлоки оқилона = Миқдори [illegible]
[illegible]

Мутахассисон гардероби оқилонаро барои ҳар фасл муайян мекунанд. Масалан, барои мавсими байнифаслӣ ва тобистон ба 100 кас 125 палто, 87 бороннӣ, 110 пиҷак, 300 пироҳан ва курта, 940 курта ва курта-костюм, 340 блузка, 273 юбка, 280 шим, 320 свитеру чемпер пешбинӣ шудааст.

Вобаста ба камии пул ва ба талаботи сифат, мӯд, низоми мутобиқат пахшидани маҳсулоти истеҳсолшаванда, истеъмоли воқеии мо аз истеъмоли оқилона кафо мемонад.

Намунаи тартиби харидани либосу пойафзол:

Таъмин: либоси рӯ – палтои мавсимӣ (баҳорӣ, тирамоҳӣ) пахтои зимистона, боронӣ; пойафзол – мӯзаи зимистона, кафшҳо тирамоҳи, кафшҳо тобистона.

Зарурӣ: либоси рӯ – пустин (аз мӯйнаи табиӣ ё сунъӣ) бороний астарҷорӣ гарм, пиҷтаҳои астараш ҳафс; пойафзол – мӯзаи зимистона, мӯзаи мавсимӣ, мӯзаи ранги, кафшҳо мавсимӣ, пойафзоли варзиш.

Матлуб (мувофиқи ҳаҷм): либоси рӯ – пустин аз мӯйнаи табиӣ, палтои тобистона, палтои тирамоҳи, костюми мавсимӣ, бороний астараш гарм, палтои мавсимӣ, бороний тобистона, костюми пашмӣ; пойафзол – мӯзаи сокӯтоҳи зимистона, мӯзаи сохтаҳои зимистона; ниммӯзаҳои дарунаш гарм, мӯзаи мавсимӣ, туфлии ҳамраҳгӣ либосу чӯзҳои.

Маҳалгӣ (маҳаллӣ баланд): либоси рӯ – палтои гарми дарунаш мӯйнадор, пиҷтаҳои ҳафс, бороний гарм, костюми гарми, пойафзоли ҳамраҳгӣ костюму пираҳанҳо.

Дар «Китоби хӯрокҳои бонаҳвату сергӣ», ки соли 1965 зери таҳрири академик А. И. Опарин чоп шудааст, тартиби харидани асбобу анҷоми ошхона ва зарфҳо барои ошпаз иборат аз ду қисм чунин зикр шудаанд:

Таъмин: ду табақча, ду коҷук, ду чангол, як корд, як чойник, ду пиёла, як каструли 3-литра, тоба.

Ҳатмӣ: чойники 3-литра, каҳвачӯшак, чойнаҳои ҳалқаву хурд, 6-8 каструл, тобаҳои ҳатмӣ, тобаҳои чуқури калон, миёна, майда, чор тобаи мукаррарӣ, тобаи чоркунҷаи тунукагӣ, коҷуқи калон, кафгирҳо сиранҷуд, меҳанҷӯяк, ҳаки филтаҳ, ду ҳаки на гайра.

Матлуб: Тенҷазонак, комбайни ошхона, гриллҳо барқӣ, ҳоҳиҳо гуногуни барои маҳсулоти мухталиф, қарбалфиҷурак.

Маҳалгӣ (барои шахсиҳо, ки хӯрокпазро дӯст медоранд): дегҳо пахтапазӣ, ҳавҳаи мармари барои кашолҳои шарқӣ, ҳелаб барои бисквит, тобаи чуқури чоркунҷаи сиранҷуд, дегҳо мантӯ, ниёҳо на гайра.

Қайд кардан зарур аст, ки ашё аз як категория ба категорияи дигар гузашта метавонад. Масалан, то ба қариб телевизори рангаи ба категорияи ҳаҷмӣ маҳалгӣ дохил мешуд. Ҳолҳо он чизи ҳатмӣ ҳар як хона аст.

Бисёр чизҳо вобаста ба эҳтиёҷи физикӣ, фаъолияти касбӣ, рӯзгори миллӣ, одамонро, ки ин ашёро меҳаранд, ниёзманд мекунанд, аз категория ба категория меҷуҳонанд. Масалан, барои одами маъюб ва сохибкор автомобил чизи зарурӣ аст.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Дараҷаи истеъмоли одилона чист?
2. Ашё ба ҳадаф гурӯҳҳо тақсим мешавад?
3. Аз ҳар гурӯҳ чандтоҳ ашёро номбар кунед.
4. Меъёри истеъмоли одилона чист?
5. Маҷмӯи одилонаи ашё гӯйед, ҳарф мефаҳмед!

- *Аз рӯйи ҳуҷҷатҳо Ҷумҳурӣ хориҷаро ҳосил, сӯзан, ҳарбӯз, ҳанҷ, себ, чой ва ҳамчунин тоҷикиро ворид кунад. Барои ин як варақро ба ду қисм ҷудо карда, ҳаҷми ҳаҷмаш «ҳарафдор» ва ҳаҷмаш «ҳаҷ»-ро ҳисоб ҳисобед.*

Талабот ба маҳсул. Талабот ба маҳсул яке аз талаботи муҳимтарини инсон аст. Ҳанӯз одамони ҷамоаи ибтидоӣ барои худ маҳсулоти истиҳкомат меҷустанд. Онҳо аввал дар ғорҳо, сипас дар ҷойҳо ҳиҷдаҳо мекардаанд. Тадричан маҳсулоти инсон зиёдтар гардид. Аммо бисёр касоне мехоҳанд ҳаҷмашонро ҷаҳонӣ ҳавзҳо созанд. Ин талаботи табиии инсон мебошад.

Талаботи одилонаи муосир ба маҳсулот ин эҳтиёҷ ба ҳуҷраи алоҳида бо тамоми шароит ё ҳавлии алоҳидаи дорои шароити зарурӣ аст. Ҳавлӣ чӣ ҳаҷм, ки инсон барои рӯзи кор нерӯяшро эҳё мекунад ва бо ҳаҷмкону лутфи муошират менамояд. Маҳсулоти барои инсон ҷойи ороиш ва ҳуда мебошад, ки дар он ҷо ӯ ба эҷодкорӣ машғул мешавад ва ё ваҳтхушӣ мекунад.

Тарбияи бомуваффакияти кудакон аз бисёр чиҳат ба маҳсулоти вобаста аст. Маҳсулоти бояд ба таҳкими аҳли оила мусоидат кунад.

Маҳсулоти фазои бо девору бом маҳдуд аст. Ба мо ҳиҳбаста аст, ки ин фазоро бо чӣ пур мекунем, то ки аҳли оила худро хуб ва роҳат ҳис кунанд. Фазоро чунон ташкил кардан лозим аст, ки на фақо моро ҳиҳта кунад, балки мо дар он ҳиҳдаҳо ҳамоем. Ҳеч ашёи маҳсулоти набояд дар инсон эҳсоси ноҳуворро ба вуҷуд оварад, ӯро асабонӣ намояд ва ё ҳалал расонад. Интерйер — ин ороиши дохилӣ ва мучаҳҳаз намудани маҳсулот аст. Қонунҳои интерйери одилона, истифодаи самарабахши ҳар як предмет, ҳамоҳанги услубу ранг, мутаносибии истифодаи онро барои ҳамаи аъзои оила таъмин мекунад.

Хучра ё квартера ин метрхои мураббаъ. мебел, зарфеворӣ ё чароғдон нест. Ин муносибати байни хамаи одамонест, ки дар он зиндаги мекунанд. Дар хучрахои хозиразамон хама ин чиз ончунон сохтаю то ба то карда шудаанд, ки кас хеч камбудиеро хис намекунад. Фазои хучра бояд ба кадри имкон узиперкашӣ ва барои манзилгиятхои зиёд мутобиқ бошад.

Ҳиёсҳо хучраро аз руёи тартиби зайл дида мебароем. ошхона – хаммом – мабрах – даҳлиз – хонаи кӯдакон – хонаи умумӣ – ойвон. Они ки мушаххаз намудани хучра ва ба он бахшидани хосиятхои маниҳ бароямас тахия мекунем. Аввал муайян мекунем, ки бино дар хаёти онла чӣ нақш дорад. Сипас, андеша мекунем, ки кадом чизхоро дар он ҷойгир кардан мумкин аст? Вариантхои гуногуни ҷойгир кардани мебелу тачхизотро андеша мекунем ва нихоят дар боби чӣ гаар мустақилона оро додани интерйер хулосаи зарурӣ мебарорем.

Манзил бояд барои пухтану таноул кардани таом, хоб кардан, истирохат намудан, ба корхои мухталиф машгул шудан, нигох доштани ашёи гуногун, шустушу ва дигар тадбирхои гигиенӣ, тарбияи кӯдакон мувофик бошад.

Расми 28. Талабот ба манзили замонавӣ

Меъмори машҳур Ле Карбюзе навиштааст: «Манзил ин имкониятеи озодона харакат кардан, истодан, навиштан, хондан, бурдан ва сухбати ё гарми, истирохат кардан, ба андеша фурӯ рафтан аст». Маҳалли ин имкониятҳо доштанро онла, ки дар замирашон ҳаҷмҳоеи хеҷ кисми таркибӣ аст, мебошад. Аз тарафи дигар маҳалҳо ин фазо барои хурсандихои оилаанд.

Таъмин будан бо манзил яке аз масъалаҳои муҳимтарин аст, ки ҳар пазди давлат ва ҳар як оилаи алоҳида меистад. Дар иқтисоди маъмурию банақшагирии гузашта давлат аз бисёр чиҳат масъулиятро бо ҳучра таъмин кардани шаҳрванд ба зимма мегирифт. Дар давраи иқтисоди бозорӣ ва ҳаҷми шаҳри ҷавон асосан, ин масъаларо бо воситаҳои ва роҳбариҳои корхонаҳо, ки дар он ҷо шуғл мекунанд, ҳал мекунанд. Усулҳои гуногуни қонеъ гардонидани талабот ба манзил вуҷуд дорад. (Расми 29).

Расми 29. Усулҳои қонеъ гардонидани талабот ба манзил

Агар шумо сарпаноҳ пошта бошед, бояд манзилатонро бо ҳарорат гардонед. Шартҳои асосии ободонии манзил:

- як истиқоматкунанда бояд ба истиқоматкунандаи дигар халал нарасонад;
- бисёрфункционалӣ будани интерйери манзил ва унсурҳои он;
- ба қадри имкон озод кардани қисми поёнӣ аз ҳисоби қисми болоӣ (болохона, чортоқ, рафҳои овезон ва ғайра);
- тӯлонӣ ҷевонҳо набояд хеле зиёд бошанд;
- ҳар чиз дар ҷойи худаш бошад;
- таҷҳизоти манзил бояд васлшаванда бошад;

- аз хурд ба калон;
- ҳаёти дубора бахшидан ба чизҳои кӯҳна (дар рафти ин кор бояд роҳу усулҳои ғайримаъмулӣ истифода шавад);
- истифодаи босарфаи воситаҳои ороиш;
- ягонагии услуб на сабки ороишу мучаҳҳаз кардани интерйер;
- ба ҳуҷ хос будани интерйер.

Ҳаҷмаи ганҷаҳкуни интерйер пухтаҳои зерин ҳоиз ба назар гирифта шаванд.

1. Шинос шудан бо таҳлилоти бино; муайян кардани мавқеъи ороиш; таҳлили тарҳу нақшаи намунавии ороишу мучаҳҳаз сохтани бино.

2. Интихоб кардани тарҳ ё лоиҳа аз ҳама беҳтарин ва аз рӯйи он кашидани нақша дар миқёси даҳҳолор (1:20; 1:50).

3. Кашидани нақшаи дар деворҳо дар миқёси даҳҳолор. Дар ин расм нақшаи мухтаво ва миқдори унсурҳо бо назардоштӣ ранг нишон дода шавад.

4. Аввал кашидани тарҳ ва сипас дар асоси он кашидани нақшаи рафҳо, токҳо ва ғайра.

Саволҳо барои санҷиш

1. Интерйер чист?
2. Ибораи «манзили бофаросатро-ро чӣ ном меҳонанд?
3. Шарҳ: асосии ободонии манзилро номбар кунед.
4. Пайдоишии сохтани интерйерро номбар кунед.

Интерйери хонаи худро тасаввур намуда, 2-3 варианти иро иҷро кунед.

20. Бучаи ном

Мафҳуми буча. Маъноҳо таҳтуллафзии калимаи «бучаи» «ҳалқаи пул» аст. Бучаи оилаи ин маҷмӯи ҳамаи даромад ва харочот дар давраи муайяни вақт (як моҳ ё як сол) аст, ки ба рӯйхат ларовараде шудааст.

Даромад гуфта, пул ё ганҷаҳои молиро мефаҳманд, ки аз корхона, шахси алоҳида ё ягон ҷаҳон фаъолият ба даст меояд. Ҳамаи воситаҳои баластомада даромади умумиро ташкил мекунанд.

Расми 30. Таксими даромади умумӣ

Ба даромади умумӣ ҳамаи намудҳои даромад (маоши меҳнат, роҳхати имтиёзнок ба хонаи истироҳат, мошини сабукрав, ғираж) дохил мешавад.

Даромади пулӣ фақат пулеро дар бар мегирад, ки онро дар давраи муайяни вақт ба даст овардаанд.

Харочот — масраф, харҷ, истеъмоли ягон чиз ба мақсади муайяннашуда аст.

Буҷаро дар шакли тарозу тасаввур кардан мумкин аст. Дар як паллаи он даромадро онҳоро меҷузорем. Дар паллаи дигар ба навбат сарфҳои харочотро ҷавре меҷузорем, ки паллаҳо ба ҳам баробар шаванд. Мушкилӣ дар он аст, ки гоҳҳои ин ҳолат ба даст будан, аз ҷиҳати вазн мутобиқширо ефтан душвор мебошад.

Агар тарозу дар муваззанат бошад, яъне харочот ба даромад мувофиқ бошад, буҷаро буҷаи муваззанат меномад.

Агар харочот аз даромад паёт бошад, мегуянд, ки буҷа каср дорад.

Агар даромад аз харочот зиёд бошад, онро профицит меғӯянд. Ҳуҷаи оила бояд дар ҳолати муваззанати лазиҳ бошад, зеро ки имкон меҷиҳад, ки ҳаҷмҳои оила ҳамишна пешрафта шуда, ҳосилияти талабот қонеъ гардонида шавад. Дар сохтори буҷа бояд ашёҳт ва пасандоз нисбатан карда шавад, ки дар моҳиат «харочот» ба ҳисоб тирифта мешавад.

Баланс (аз фаронсави BALANCE- тарозу, муваззанат) ҳурта, баробарвазнӣ ё ҳиҳ мушоҳида кардани тарафҳои алоҳидаи ягон ҳодисаро менамояд.

Сохтори буҷаи онҳаро, мисли сохтори ҳар ҳуҷа буҷаи дигар дар намуди ҷадвал тасвир карда мешаҳ аст, ки аз ду ҳисм, даромад ва харочот иборат аст. Ин мисол ба мо дар бораи буҷаи миёнаи оила тасаввурот меҷиҳад.

Ҷадвали 2

Сохтори миёнаинии буҷаи оила (солҳои 2014-2016)

Даромади оила	%	Харочоти оила	%
1. Музди меҳнати аъзои оила	80	1. Ба хӯрока	25
2. Нафақа, иҷтиҳ, мумаҳҳуҷ	9	2. Ба моҳиати ғайриозуқа: либос, пойафзол, мебел, асбобу ашёҳои рӯзгор	25
3. Даромад аз ҳоҳати ё ҳирасонии хусусӣ	4	3. Ба экспедитсия фарҳанги ва машин (театр, осорхона, кино)	5
4. Даромад аз манбаъҳои дигар	7	4. Ба маҷруботу сигор	6
		5. Хонапули	8
		6. Пардохтҳо, иҷоҳа	7
		7. Ашёҳт, пасандоз	4

Вобаста ба даромади иқтисодиёт мумкин аст рақамҳо тағйир ёбанд, вале моҳиятҳои ҳаросту даромад бе тағйир мемонанд. Бучи мох аз мох дигар меҳисобанд. Хеле муҳим аст, ки ҳар ойда бучаашро дуруст тақсим кунад. Ҳар инсон бояд асосҳои муҳосибаи оддиро донад.

Касби муҳосиб ҳамоҳ касби аз ҳама ҷаҳиштуда бошад. Бисёре аз шумо баъди хатми мактаб мехоҳед ин касбро аз худ кунед. Вале агар шумо ниятатонро ба ҳаҷм ва ҳаҷм (бештар воҳидҳо) худ муҳосиби оддиро ёбед. Агар дар ҳар ойда китоби ҳуҷҷатҳоро мавҷуд бошад, ки дар он воридшавии воситаҳо ва харҷи ойҳо шиҳкоҳ ёбад, хеле хуб аст. Пур кардани ин китоб тарҳҳо тулонро дорад. Ин кор ба ҳисобҳои ҳифзи инсон вобаста аст.

Варианти якуми бурдани дафтари ҳисобдорӣ

Агар шумо ҳисобу китоби математикиро ба ҳадди дуруст надоред, ба шумо чунин варианти бахисобгирии пешниҳод мекунем. Як дафтари умумӣ гиред. Саҳҳо бояд ҳаҷмашон баробар бошад. Варианти якуми бурдани дафтари ҳисобдорӣ чунин аст. Нахуст рӯй ва мавҷо нависед. Саҳифаро ба ду қисм-воридот ва ҳаросот тақсим кунед.

Воридот	Ҳаросот			
	Пардохтҳои хатмӣ	Тасм	Маҳсулоти ҳаҷоатӣ	Хизматҳои ҳарҳанги ва машин

Варианти дуюми бурдани дафтари ҳисобдорӣ барои шахсоне истифода меҳисобад, ки таҳлилу мукоиса ва ҳуҷҷатгаронро дуруст медонанд (парҳо мувофиқи 1-уми январи соли 2016 бо сомонӣ ҳисоб шудаанд).

Ҷадвали 3

Варианти бурдани дафтари хисобдорӣ

Воридот (ном, сиҳмиҳо)	Сабти хаҷмҳо дар дафтар	Ошуда	Либос	Ҳисоб барои ҳисобкашӣ	Чарвои порӣ, ҳатмӣ	Ҳатобу маҳалла, ҷойҳои ҳисобкашӣ	Хизматҳо	Маҳсулот	Маҳсули ҳаҷмӣ	Хароҷоти ҳаҷмӣ
25 феврал 11ф	25 феврал. Пас. коллекти. хокаи зуҳ.ҷуйи хурта. равгал	1,2 4,2	250	8,5					6,2	
	27 феврал. Дафтар. гил, барк. кафш. ҳисоб, хисобго		90,5			4,3	24,6	7,0 25		
	Ҷамъ дар саҳифа	5,4	440,5	8,5		4,3	24,6	32,0	6,2	
	Ҷамъ аз ибтидо мох	320	440,5	20,1	4,0	14,8	26,1	166,0	80,5	50,2

Сабтхоро дар дафтар хар руз кайд кардан лозим аст. Бехтар мешавад, ки фавран баъди харид сабти дахлдор харда шавад, зеро хамаи харидхоро дар хотир нигох доштан кори мушкил аст. Агар дар хона компютер бошад, тартиб додани мувозина дар он мувофиктар аст. Гамхории дашат онд ба мутаъмил будани будан оила дар он зохир мегардад, ки хаҷми ҳаҷмии мудди мехнат муқаррар карда шудааст, кумакнуликои ичтимоию ядрор дода мешавад, объектхои таъйиноти ичтимоию фарҳанги бино мегардонад, маълумоти 11-сеш бепул аст. Дар гуруххои бучаи маълумоти олӣ низ бепул аст. Дар асар маврид табиобат хам ба таври ройгон ба рох монда шудааст.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Буҷа чист?
2. Даромади ҷуфта, чиро меҳисобад?
3. Маблағҳое, даромадро ҳосил мекунанд, ном баред.
4. Харҷоти ҷуфта, чиро меҳисобад?
5. Моддаҳои асосии харҷоти оиларо ном баред.
6. Буҷаи мутавозин чӣ маъно дорад?
7. Ба кӣ даромадҳо ва буҷаи оила дар ҳаёти рӯзмарра лозиманд?

1. Вариантро бурриданро дафтари ҳисобдорро тарҳрезӣ диҳед.
2. Ба ҳар саволе ҷавобро интихоб кунед, ки ба ҳисобатон тест ҷавоб диҳад. Натиҷаро ҷамъбаст кунед. Ба саволҳо зерин ҷавоб диҳед. Чаро ҷавобҳо маҳз ҳамин ҳаҷм доранд?

ТЕСТ

Оё шумо пули оиларо сарфа карда метавонед?

№		Ҳа	Не	Баъзан
1.	Шумо медонед, ки ҳар моҳонаи ҷуфтатон чанд somoni боқӣ мондааст?	20	5	7
2.	Шумо дарҳол, ки барои харидаҳо чанд камбағ ҳисобат шудааст. Менурсед, ки «Ки охирин?»	7	20	6
3.	Оё шумо ҷиҳоҳ, ки ба ҳисоб мекунед, ки ҳаҷми даромадатон аз ҳаҷми асосиет?	25	2	11
4.	Оё шумо ҳиҷоҳ, ки ба ҳисобатонро ҷуфтаро эҳтиёҷ карда метавонед?	1	18	8
5.	Оё шумо ба маҳоҳаи комиссионӣ чиз меҳиҷорад?	9	9	0
6.	Вақти ба мурахҳаҳо (рухсатӣ) рафтан то фурӯшгоҳ ҳаҳонаймо ҳаҳ харҷ мекунед?	4	16	6
7.	Оё шумо ҳоҳар ҳорад, ки ҳаҳтаи ҳаҳерҳо харида, ваҳти моддаҳоро бехтар карда метавонед?	2	24	12
8.	Ҳиҳтоми харидаҳо чиҳон ҳаҳ ба аъзоҳ оиҳ ҳатоҳ масиҳат мекунед?	11	14	3

9.	Оё барои шумо бояд доштани дастгоҳ дилгу ҳавас ба ҳаҷ медиҳад?	17	5	6
10.	Оё шумо чунин меҳисобед, ки ба ҷойи харидани техникаи рузгор ҳамаи корҳоро дастӣ иҷро кардан бесарфатар аст?	8	15	5
11.	Вақти ба маҳалла рафтан шумо руҳсати чиҳати меҳарҳаро тартиб медиҳед?	14	3	5

Миқдори хоҳиши тирифтуратро ҳисоб кунед, то бо ҳаҷм баробар шуд?

30-40 хол. Дар хонаи шумо ҳеч кас тасаввурот надорад, ки пул ҳисобро дуст медорад. Шояд чунин ҳолат рӯй медиҳад, ки ҳаҷм ба охир расидани маошатон мисоли «Аз ҳа кампар кӣ тирифтанӣ» ба миён меояд. Шумо ҳамаи маблағҳоро ба таҳкими ояндаи рӯзгордорӣ ҳаҷм бехуда мечиҳаред. Муҳаммадҳо дар бораи то ҳол пул ва бегану ва ҳоҳ хусусиҳои пулро пинҳо мекашед. Меҳмонро дуст медоред ва тез-тез меҳмон даъват мекунед. Вале муҳаммадҳоро ба ҳамаҳо меҳмонро гаҳ-гаҳ даъват карда метавонед. Шумо бояд дар бораи ояндаи ҳаҷ ба ҳаҷ фикр кунед.

60-100 хол. Шумо ба рӯзгордорӣ ҳаҷмедиҳо ва бо ҳаҷ ҳаҷ ба ҳаҷ ҳаҷ. Шумо ба ҳаҷ медонед, ки гунаҳкорӣ бехуда сарф шудани пул ҳаҷ ҳаҷ ҳаҷ. Вале ин ҳаҷ тарҳ тарҳ кардани ин корро ҳаҷ ҳаҷ. Шумо бисёр фикр мекунед, ки ҳаҷ ҳаҷ ҳаҷ ба ҳаҷ ҳаҷ ҳаҷ

Шумо карз намегиред. Ахёнан карз медиҳед. Агрофиёи чуна мехисобанд, ки дар оилаи шумо асрию пурӣ ҳукмфармоеанд. Шумо ба меҳмонӣ рафтаро нӯш медоред, вале меҳмонро ахёнан ба хонатон таклиф мекунед. Шумо такрор кардани иборан зерро дӯст медоред: «Қимат бе ҳикмат нест». Дар муносибат бо одамон ба шумо самимияту меҳрубонӣ намерасад. Як андеша кунед: «Оё шумо сахт сарбаркӣ чуқурӣйи роҳи окилонаи ҳаёт нестед? Оё кирдори шумо ба назаре беҳолаҳо ҳеҷ маҳфиятнарасонанд нанамоянд? Аз хотир набароред, ки муносибати бепарвоёна дар вакти харч ба кас фарах мебахшад.

Қисми даромади бучаи оила

Даромад - пул ё дигар сарвати моддӣ аст, ки аз корхона, фаъолияти ҷамъияти ва ё ягон намуди дигари фаъолият ба даст меояд. Қисми даромади бучаи оилаи шаҳрвандони Тоҷикистон аз манбаъҳои зерин ташаккул меёбад (расми 31).

Расми 31. Таснифи даромад

Ба даромад бекурбшавӣ ё таваррумии пул таъсири ҷиддӣ мерасонад. Таваррум боиси бекурбшавии маоши аъзои оила мегардад ва дар натиҷа фарқи байни даромади номинали ва воқеии оила меафзояд. И. Линеитс дар китоби «Иқтисоди бидуни асрор» оилаҳоро ба ду гурӯҳи аввалӣ таҳсим мекунад:

- оилаҳое, ки даромади доимӣ доранд;
- оилаҳое, ки даромадашон тағйирёбанда аст.

Ба гурӯҳи якум одамоне мансубанд, ки даромадашон ба дараҷаи фаъолнокиашон вобаста нест, аз қабили нафақахӯрон, бекорон, маъюбон, ҷиҳатҳои ҷуён, оилаҳои серфарзанд. Ба ин гурӯҳ ҳамчунин кормандоне сохтасе дохил доранд, ки муддати хизмати онҳо тибқи меъёрҳои доими аз ҳисоби буҷаи давлат пардохта мешаванд. Онҳоро баъзе ташкилотҳои буҷаи мешомаанд: артиш, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, тиб, маориф, илм, ҳизмати ичтимоӣ ва ғайра.

Ба гурӯҳи дуюм одамоне, ки дар истеҳсолот кор мекунанд, соҳибкорон, зиёнӣ мансубанд.

Даромади онҳо аз маҷмӯи даромадҳои шахсии ҳар узви оила таъмин мешавад. Манбаъҳои даромади шахсии шаҳрвандон дар ҷадвали зер оварда шудаанд.

Расми 32. Манбаъҳои даромадҳои шахсии шаҳрвандон

Даромади шахсии шаҳрванд ва иқтисоди давлат ба ҳам алоқаманд ва аз ҳамдигар вобастаанд. Алоқаи даромади шахсиро бо давлат дар шакли нақшаи зерин тасвир кардан мумкин аст.

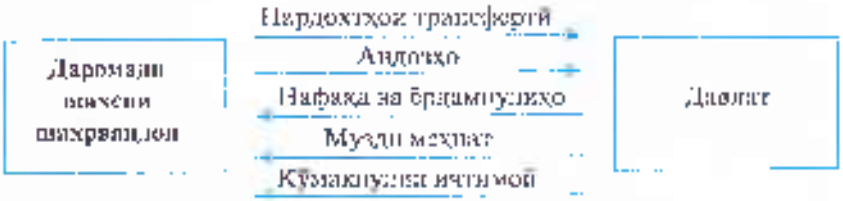

Расми 33. Алоқаи даромади шахсӣ бо буҷаи давлатӣ

Баъди суперлаҳзаи ҳамаи андӯҳо, дар ҳаёти аҳолӣ даромади шахсӣ бо ҳисобгирии ин ҳол бояд мемонад. Сохтори даромади оилаҳои Русия ва ИМА-ро таҳлил мекунем.

Чадвали 4.

Таркиби даромади оилавӣ

Таркиби даромади оилавӣ		Таркиби даромади оилавӣ	
Рухи	%	ИМА	%
1. Музди кор	70.6	1. Музди меҳнат ва маош	73
2. Нафақа, қарор, кӯмакпулӣ, дотасия ва роҳатгиҳо пешрохатгоҳ, санаторий, парвариши кӯдакон дар кӯдакистон	8,3	2. Даромади соҳибӣ моликият	8
3. Даромад аз ҳочагии ёриракаши шахсӣ	14,3	3.Фоиданд корпоратсия	8
4. Даромад аз дигар манбаъҳо	6,8	4. Фоиз аз рӯйи пасандоз	10
		5. Рента	1
Ҷамъ	100	Ҷамъ	100

Агар музди меҳнатро истисно кунем, сохтори даромад шабеҳ мешавад. Сохтори даромади оилаи амрикоӣ истисодеро нишон мекунад, ки моликияти хусусӣ ҳукмрон аст. Бинобар ин, 27 дараҷаи ҳамаи маблағи воридоти пулии шаҳрвандони ин мамлакат ба даромадҳое рост меояд, ки аз намудҳои гуногуни моликиат, аз кабили объектҳои тиҷоратӣ (даромади соҳибӣ моликиятӣ), коғазҳои қиматнок, ҳиссаҳо ва ломбардҳои ширкатҳо (фоидаи корпоратсияҳо); пасандоз дар банк (фоиз) ва қитъаҳои заминро ба ҷорадоҳо (рента) ба даст меоранд.

Дар иқтисоди миллии рус ягона қисми ҳочагии натуралӣ беҳтар аст. Дар ҳаёти шаҳрвандон ҳиссаи маҳсулоти ҳочагии ёрирасон 3% ва дар ҳаёти деҳқонон 25%-ро ташкил мекунад. Аммо фоиданд таъмини оила бо маҳсулоти ҳочагии ёрирасон ҳам дар шаҳр ва ҳам дар деҳа зиёд мешавад.

Маълумоти бучаниро ба инҳо мешиҳад, ки дараҷаи шиддатнокии иқтисодиёт мавҷиятро бирӯзӣ карда шавад. Ин кор тавассуҳи қонуни Энгелс сурат мегирад. Бо афзоиши даромад дар оила вазни қисми харҷот ба озуқа ҳам шуда, ҳиссаи харҷот ба ҳифзи маблағ ва хидматҳои коммунӣ, қисми харҷоиданиҳо эҳтиёҷоти фарҳанг ва ҳаҷрифарҳанг ба таъриф назаррас меафзояд. Аз рӯйи ин ҳисобҳо дар боғи дараҷаи некуҳолии гурӯҳҳои гуногуни аҳолии як мамлакат ҳулоса бароварданро ва муқоиса кардани он бо шаҳрвандони мамлакатҳои дигар имконоти ҷиддӣ мегирад.

Пеш аз ҳама, оилаҳо ба хӯроквории қонеъ гардонида мешаванд, баробари ин, қисми харочот ба озуқаворе кам меҳаранд. Сипас, бо таъмини шудан ба либосу кафш ба ҳифз мерасад.

Ғамхории маҳзин ба дунёвӣ қонеъ гардонида мешавад. Бо афзоиши даромадҳо қисми харочот барои қонеъ гардонидани нардиҳоҳ ҳоҳиш мешиҳад, ҳамчунин талаботи маҳзанӣ, таҳсилот ба маориф ва ғайра ҳиҷ мешиҳад.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Даромад чист?
2. Кадом даромадҳо бояд аз ҳисоби хиҳмҳо таҳаккуқ меёбад?
3. Оила аз рӯйи характери ҳарифтани даромад ба ҳалқаҳо ҷудо мешавад?
4. Сохтори даромади оилаҳо рӯйхат ва ҳарифонро муқоиса кунед.

Дар маҳзаи алоҳидаи даромади шахсӣ ба буҷаи ёвмиёнаи кроссворд ворид шуда.

Қисми харочоти буҷаи оила

Банақшагирии буҷаи оилавӣ корҳо хеле мураккаб аст. Он аз рӯйи ҳаҷми даромадҳо ва ҳифзи маҳзанӣ, ҳаҷмҳо ва ҳифзи ҳаҷмҳо ба назардоштани нарҳҳо ва ҳаҷмҳо ва ҳаҷмҳо ба ҳисобгирии ва назорати харочот нақши муҳим дорад.

Ҳисобгирӣ бо роҳи ҳисобу китоб таснф, тафтиш ва муқаррар кардани ҳаҷм чиз аст. Дар бобҳо ҳаҷмҳо ва харочоти асосиро ба чор гурӯҳ тақсим кардем: нардоҳтҳо ҳатмӣ, ҳаҷмҳо ҳаҷмӣ, хӯроквории, ҳиҷмҳо фарҳанг ва ғайра.

Нардоҳтҳо ҳатмӣ. Ба ин нардоҳтҳо аҳдоҳ даромад, нардоҳтҳо ба ташкилотҳо ҷамъиятӣ ва кооперативӣ (ҳаҳҳ ҳаҳ ва ҳаҳҳ ҳаҳ ба ташкилотҳо ҳаҳҳ ҳаҳ ҳаҳ ҳа

Маниҳо:

- таъмир ва хизматрасонии техникии мошину асбобҳои рӯзгор, мебел;
- ҷомашӯйи; тозакунии кимиёвӣ, ранг кардани либос;
- таъмири манзил;
- хизматрасонии суратгир, кинофотосолабераторияҳо;
- хизмати хаммом ва сартарошхона;
- прокати маснуоти гуногун, аз ҷумла наклиёти, хизмати алоҳа;
- муросилоти почтавӣ, телеграфӣ;
- обуна ба рӯзномаҳо мечаллаҳо;
- Хизматҳои муассисаҳои фарҳангиро оммавӣ ва солимгардонӣ;
- дастгоҳиҳиҳиҳ,
- утоқи кӯмеҳтолоҳ; .
- санатория ва хонаҳои истироҳат;
- кино, театр, намоишномаҳо; мечаллаҳои варзишӣ ва ғайра.

Қисми нанарасӣ бучаи ба ғизо(45%) ва маҳсулоти ғайрисаноатӣ (25%) сарф мешавад.

Маҳсулоти зеринро ба категории маҳсулоти ғайрисаноатӣ нисбат медиҳанд: пойафзол, телевизор, радио, либос, техникаи рӯзгор, мебел, ашёе, ки барои мучаҳҳаз сохтани хона лозим аст, молҳои хоҷагӣ.

Ғайр аз чор моддаи асосии харҷоҳ харҷоҳоти дигарро низ ба назар гирифтан лозим аст: харҷҳои тухҷаҳо, майда-чуйдаи дигар ва ғайра. Ҳамчунин бояд барои харҷҳои ғайричашмгирӣ (таъмири ноҳоҳии телевизор ва монанди ин) ҳаҳира гузошта шавад.

Якчанд таснифи харҷоҳ мавҷуд аст. Вале дар ҳамаи онҳо 2 гурӯҳи асосии харҷоҳ вуҷуд дорад: тағйирёбанда ва асосӣ. (нит. расми 34).

Харҷоҳи тағйирёбанда ҳамаи харҷоҳеанд, ки дар ягонаи ягон марҳала амали тарҳонидан ё ба нақша гирифтани онҳо имконнопазир буда, то охири марҳалаи мазкур тағйир намеёбанд. Ба ин намуди харҷоҳ хонанӣ, обуна ба матбуоҳ, ҳаҳнаменти наклиёт ва ғайра мансубанд.

Расми 34. Таснифи харочоти оила

Харочоти тағйирёбанда харочоти даврӣ (моҳонаи ва мавсимӣ) ва яклафъаина (ғайричашмдошт)-ро дар бар мегирад. Ба харочоти даврӣ харидҳо аниёе мансубанд, ки дарачаи истифодааашон гуногун аст (мебел 10-12 сол, ашёи рӯйпӯш 2-3 мавсим, техникаи рӯзгор, маҳсулот барои таъмири хона ва ғайра). Харочоти мавсимӣ ба ҳодисаҳои муайяни мавсимӣ марбутанд. Масалан, ҳаҷ кардан, мевазо сабзавот, харидани тухмӣ ва нӯду барои бӯстонсаро ва ғайра.

Харочоти яклафъаина масрафҳоне аниёро дар бар мегирад, ки танҳо як бор меҳаранд (масалан, ангуштарии никоҳ). Харочоти ғайричашмдошт бештар ба ҳодисаҳои нотаҳоне вобастаанд. Масалан, таъмири техникаи зиёншуда, харидани дору ва ғайра. Харочоти харидҳо тӯҳфаҳоро маҳсус ҷуда кардан лозим аст. Як андеша карда шиҳед, ки оё онҳоро ба сутуни харочоти ғайричашмдошт дароардан мумкин аст? Оё рӯзи таваллуди бобо ё ҳаҳар ҳар сол фаро намерасад? Оё 8-уми март ҳар сол намеояд?

Истеъмолоти мо рӯз ба рӯз меафзояд. Ҳамагӣ 50 сол пеш бисёриҳо чи будани телевизорро намедонистанд. Аммо ҳоҳад, ки дар ҳар як хона мавҷуд аст. Талаботи мо ба ҳаҷмҳо маҳдуд карда мешаванд. Ба ибораи дигар мо метавонем автомобил доштаи бошем, вале пуламон ба харидани он намерасад. Пас, мо талабо ҳамонро ҳисоб гардонида наметавонем. Ну рохи ҳалли масъалаи ҳисоб гардонидани талабот вуҷуд дорад. Чустуҷӯйи роҳҳои афзоиши ҳисми даромади буҷа ва сарфаи воситаҳои маҳдуда.

Роҳҳои сарфаю сиришта кардани маблағ дар оила:

- сарфа аз ҳисоби ғизо (харидани озуқаи арзонтари ғизоноканаш мисли гӯшт);
- кам кардани пӯшоки, масалан, аз ҳисоби туриҳуда ҳаймоҳ пухтан ва ғайра); сарфакорӣ аз ҳисоби хизматҳо (бисёр хизматҳоро дар хона ичро кардан мумкин аст, масалан,

таъмири либос, пойафзол, техникаи рӯзгор);
- харидани аксёи боситат (ниҳмати халқи ҳаст: «Кимат бе ҳикмат нест»).

Саволҳо барои санҷиш:

1. Шумо кадом моддаҳои хароҷоти ошиёнро мешоҳед?
2. Пардохтҳои халқи чиҳаро дар бар мегираад?
3. Намудҳои асосии хизматҳоро номбар кунед.
4. Хароҷоти доимиро тағйирёбанда суғтаҳоро шарҳ диҳед?
5. Оид ба хароҷоти тағйирёбанда мисол оред.
6. Роҳҳои асосии сарфаи коргаҳоро номбар кунед.

1. Дар оилаи шумо ҳисобҳоро чӣ ҳел сарф мекунанд, шаклҳо кунед. Кӯшиш кунед, рақҳои сарфаиро ҳудиҳиро пайдо кунед.
2. Вариантҳо дафтари ҳисобҳоро тартиб диҳед.
3. Аз ҳисоби таҳлилҳо ҳамаи ҳуҳфаҳоро, ки ба шумо ба ҳуҳсиёбии 8-ум лирои ва Сомонии ҳаридаанд ҷиҳ лозим аст, ҳисоб кунед.

Пардохтҳои ҳатмӣ

Ин моддаи хароҷотро, ки аҳолӣ ҳам кардан имконпазир буда, ҳар моҳ пардохтан лозим аст, муҳиммиятҳо дида мебароем. Ба пардохтҳои ҳатмӣ таалуқ доранд:

- андоҳҳо;
- пардохтҳо ба ташкилотҳои ҷамъиятию кооперативӣ; пардохт ба кооперативи сохтмони манзил;
- алоқа кардани қаҳ бозӣ, пардохтҳои хизматҳои коммуналӣ (ҳоҷатхонӣ, гармӣ, газ, барқ, телефон, радио ва ғайра);
- пули ҳуҷҷатҳои маблағҳои иловагии мӯҳрӣ (маҳрҳо, сексияҳо).

Андоҳ – пардохти ҳатмӣ ба буҷети давлатӣ ё ба ҳазинаи дорои аз буда, ки андозсупорандагон мувофиқи тартиб ё шартҳои муқаррарнамудаи қонун амали мегардонанд.

Андоҳи даромад – намуди пардохти андоз буда, ба даромади шахсони воҳеӣ ё ҳуқуқӣ, ки дар натиҷаи фаъолияти онҳо ё аз молиҳоҳо амвол ба даст омадааст, баста мешавад. Ин андоз дар мамлакати мо намуди асосии андозҳои мустаҳкам аз ҳисоб меравад.

Маблағи андози даромад ба тариқи зайл ҳисоб карда мешавад: меъёри фоиз барабари 12%. Бигзор маблағи мусбии меҳнат 100.000 бошад:

Маблағи андози даромад = (маблағи меҳнат:100%) х меъёри андоз =(100.000:100%) х 12%=12.000

Ин 12.000 аз мохона дошта, ба насия кор.ар ганҳо 88.000 (100.000-12.000=88.000) лоиа гетавад.

Дар бучаи шоиаи бозпардохт ё эҳои карзи бонк ва кредитҳо, ҳамчунин додани фоизи онҳо низ аз чуиаи вардохтҳои ҳатмӣ ба шумор меравад.

Кредит - ҳаргиздани моиё пул аст. Агар пул карз доиа шавад, карзё кредит пули номанд. Карзро ҳам корхонаҳо гирифтан ҳам одами дилхох гирифта метавонад. Шартҳои додани кредит:

1. Пулиӣ будани он (додани ҳамин барои истифодаи кредитҳо);

2. Гайриҳаҳ будан (бартардонидани пул дар мухлати муайянгардида);

3. Таъминоти молӣ,

4. Мақсадаонӣ (гирифтани кредити имтиёзнок бояд бо истифодаи оқилонаи он, масалан, ба сохтмон ё харидани маҳсулоти ва ғайра асосиҳо карда шавад).

Пардохти хизматҳои коммуникатсионӣ нисбатан ба маҳсулотҳо маҳсулоти (хусусӣ, давлатӣ, шаҳрӣ, кооперативӣ ва ғайра).

Пули тарм. Эпидемия тарми дар рӯзгор. асосан ба тарм кардани ғиҳо (77%) ва об (23%) барои эҳтиёҷоти маишӣ мисраф мегардад. Кисми назарраси эпидемия тармро мо ҳалоф медиҳем. Роҳҳои сарфа кардани эпидемия тармӣ чаи рӯзгор:

1. Сахт кардани гирифтҳои дару тирезаҳ, махсусан дари айвон.

2. Мувофиқ мақсад чой.ар кардани мебел. Мебел пайвоҳ ба тарлиши дивоҳ тарм аз батареяҳо ҳалал расонад.

Дар ҳаҷм ҳонаҳо ҳаҳобҳои ҳаҳоҳ ҳаҳ мекунанд, ки онҳо ба хучра зоридшавии эпидемия тарм ҳаҳ мемонанд. Дар ҳар як хучра кран ҳаҳчуд аст, ки ба воситаи он зоридшавии тармро ҳаҳ мекунанд. Агар тумо аз субҳ то шом дар хор бошед, ин тарм кардани хучра ҳаҳо ҳалорад. Агар шо аз ба хор рафтан тармро ҳаҳ кунему бояд аз кор омадан фаҳо тарҳонем, мувофиқи мақсад хоҳад буд.

Пули газ ба маблаҳи умумиҳ ҳонадонӣ ҳамчо ҳонаҳо ва ба истифодаи истиҳомиҳ ҳунанда он воҳеъ аст. Дар ҳонаҳои хусусӣ, ки бо газ тарм карда мешавад, миқдори тармкардшавандаро бо ҳисоби гирифта, ҳисоб мекунанд.

Пули об. Дар бисёр мамлакатҳо дар хучраҳо ҳисобкунаки об аст. Харҷи об қисми назарраси бучаро ташкил мекунад. Сарфаи об ба сарфаи нерои барқ низ таъсир мерасонад. Дар мамлакатҳо мо ҳалҳо дуҳа обро аҳҳаҳ ҳисоб мекунанд ва он ҳиҳ ба сарҳисобгирӣ ҳиҳ воҳеъ аст.

Пули нуқтаи радио аз рӯйи таъриф ва мукаррарҳарлида пардохта мешавад ва он ба хонадуҳо маъсуб аст.

Пули телефон пули доимии абонементӣ, пардохти вақтбайнӣ ва пардохтҳоро барои гуфтугӯҳои байнишаҳрӣ ва байни мамлакатҳо, ҳаҷмӣ телефон ва ғайраро дар бар мегирад. Бинобар ин, маблаги ин пардохт низ тағйир ёфта метавад.

Хонадуҳоро тибқи ҳаракати минтақаҳои истифодаи маҳалӣ месупоранд. Дар замони ҳозир хонадуҳоро дар нуқтаҳои «Амонатбонк» месупоранд. Пули нерӯи барқ тибқи ҳисобгирии ҳисобкунак ҳисобгирӣ мешавад. Масалан, агар дар ҳисобкунак рақами 17063 бошад ва ҳисобгирии ҳисобкунак моҳи гузашта 16.613 бошад (ҳисобгирии гузаштаро аз квитансияи моҳи гузашта мегиранд) аз рақами якум рақами дуюмро тарҳ мекунанд. Рақами ҳосилшуда ҳисобгирии сарфи нерӯи барқ аст. Дар мисоли мо сарфи нерӯи барқ 650 кватт аст. Агар як кватт ҳисобгирии 1,7 дирам бошад, 650x1,7=11 somonro 0,5 дирам пуҳ нерӯи барқ додан лозим аст.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Пардохтҳои ҳатмиро гуфта, онро шарҳ диҳед?
2. Аҳдоҳи даромад чист? Онро чӣ тавр ҳисоб мекунанд?
3. Роҳҳои асосии сарфаи гарму ва нерӯи барқро номбар кунед.

Ҳисоб кунед, ки хонадуҳо ва пардохти хизматҳои коммунали ҳадди ҳисобӣ бӯҳӣ онҳоро ташкил мекунад.

Хароҷоти хӯрок. Хӯрокхӯрӣ яке аз талаботи асосии инсон мебошад. Хӯрок барои инсон мисли сӯзишвории барои мошин зарур аст. Агар ба мошин бензин наандозем, он метр ҳаракат карда наметавонад. Мисли ҳамин, инсон низ бе хӯрока аз ҳудаи ҳеҷ кор намебарояд. Бисёриҳо баъзе ҳолатҳо ин чумлаҳо мумкин аст эрод гиранд, ки «Мо як ё ду рӯз ҳеҷ чиз нахӯрда, рӯҳ ҳастанро, ҳаёт ҳаҷ метавонем-ку?» Дурӯст аст, баъзе одамҳо бе хӯрока ҳайтҳо зиндагӣ мекунанд, вале рӯзе фаро мерасад, ки инсон аз гуруснагӣ мемирад.

Ғайр аз ин, агар хӯрокхӯрӣ мо номунтазаму нодурӯст бошад, он ба саломатиамон зарар мерасонад. Бинобар ин, маъмӯлӣ тарзи бозорфаро оқилона хӯрдани хӯрок хеле муҳим аст.

Хӯрокхӯрии оқилона гуфта, мунтазам хӯрдани ғизои миқдору сифаташ муайянро мефаҳманд. Талаби якум нисбат

ба хурокхурии окилона ин кафолат ва пирхекорй аст. Талаби дуюм, муайян кардани тизое, ки чй ва чй кадар таносуби кардани он лозим аст. Хурокро аз чихати калориянй махсулот, таносуби моддахои озукавори, микроунсурхо, витаминхо ба эътибор овардан лозим аст. Саволе пайдо шуданаш мумкин аст, ки ин ду мафхум, ягни сарфакорию хурокхурй чй хел ба хам алокаманд шуда метавонанд?

Шумо эхтимол иборае ситаро бисер шунидаед: «Мо барои меъдаи худ сарфакорй намекунем». Дар ин чо нухтаи дигаре хаст. Нисбат ба хурок сарфакорй на танхо чойиз аст, балки бисъёр зарур хам мебошад. Чунки нурхурй ба саломатии инсон таъсири манфии мерасонад.

Расми 35. Интеллектхои хурок

Тобистон бештар таносуби кардани мевахо сабзавот, кабуди ва барои зимистон захира кардани онро имкон мелиад, ки на танхо таносуби хурокаи гуногуни саломатиро ангох дорад, балки аз ин хисоб харидани гушт, махсулоти гуштй ва гайраро кам намуда, сарфаро сарфакорй кунад.

Рузгордории окилона, ягни ба хама захира кардани махсулотро дар бар мегирад. Лекин захира бояд хаматарафа анализ мулохиза шуда бошад. Хар рузи пои, шир, мева, сабзавот харидан лозим. Чизхои дигаро бошад, хафтае як бор, дар ду хафта як бор ва ё рузи маош харидан мумкин аст.

Агар махсулот бошад, хурокро тайёр карда, дар яхдон ангох доштан муфидтар аст. Шумо метавонед, ки рузи дафтари хисобдоратон муайян кунед, ки дар як мох чи кадар махсулот кардан лозим аст. Меъдахои хаккочаи хурокворй (махсулоти гуштй, шир, ярмо)-ро дар давоми якчанд мох хатман тахлил

карорат лозим аст, зеро ин ба сарфа кардани маблағ (маҳсулоти эҳтиёҷӣ) намехеҷад ва пакт (аксбора бисёрҷар харидан, ҳар рӯз ё ҳар ҳафта маҳсулро ба маҳсулоти ҳамтарлеҷ) имкон медиҳад.

Мушоҳида кардан мумкин аст, ки чи тавр вобаста ба фаслҳои сол, сиёсӣ сол ва одати хоҳиш пазҳиҳоҳо шумо харочот ба хӯрокҳо тағйир меёбад ва сифати харид дигаргун мешавад.

Рекламаи таҳовулоти хӯрок аҳамияти чиддӣ дорад. Чунки мехисобанд, ки инсон бояд рӯзе се ё чаҳор бор хӯрок истеъмол кунад. Эҳтимол, тахмӣ 25-30%-и ҳаҷми умумии хӯрокро ирҳо, нисфиҷӯй 35-49%, таҳми гӯшт 15% ва тоҳ 15-20%-ро ташкил мекунад. Чунки ҳарду таҳовулоти таомро Пакӯхиш, ҳоҳ хӯрокро Русия таъсир карданд. Кайд кардан лозим аст, ки ин таъсир дурӯст ва ягона нест. Дар мисолҳо гуногун вобаста ба шароити иқтисодӣ, завқу салиқа ва одатҳо халқ ва миқдори таҳовулро таҳмин, ҳисобҳо фоиз миқдори ин ё ҳам фарқи чиддӣ доранд. Масалан, дар Англия чаҳор бор хурдани хӯрок дар як рӯз ҳисобӣ аст: нонтӯй ҳаҷм (сабоҳ), ҳалҳ (каробҳоҳ зӯҳр), чойҳуҷ: ҳалҳ дар соати 5 ҳаҷм хӯроки шом). Дар мамлакати мо се бор хӯрдани хӯрок маъмул аст. Ба рекламаи сохтори хӯрокҳо миқдорӣ (ҳуза) маросими маҳҳаби ва ғайрӣ таъсири калон расонанд.

Барои ба инсон пешкаш намудани хӯрокҳо сергиҳо, ҳарҷ кардани маҳсулоту вақт тавсия мешавад, то ки номгӯйи хӯрок пешкаш ҳалҳ ҳарҷад. Ҳангоми таҳия ҳамгӯйи хӯрок талаботи зеринро ба назар гирифтан мувофиқи ҳаҳеҷ аст:

- сифати хурока;
- фоидаҳоҳи хӯрок;
- гуногуни хӯрок;
- хурок бояд тез ва пурра ҳазм шавад.

Ҳангоми тартиб додани номгӯйи хӯрок, мо бояд донем, ки дар як шабонарӯз барои инсон чӣ қадар хӯрок ва кадом намуди он зарур аст, то ки организми ӯ ба миқдори кофӣ калория, ҳамчунин сафеда, равған, витамин ва ғайра, таъмин шавад.

Оҳиҳон меъёри ба мақсад мувофиқ истеъмоли маҳсулоти хурокиро муайян карданад.

Меёрҳои мақсадноки истеъмоли хӯрок барои ҳар сари аҳолӣ дар як соат

№	Номгӯйи маҳсулот	Меёр /кг
1.	Гӯшт ва маҳсулоти гӯшт (бо ҳисоби гӯшт)	78
2.	Шир ва маҳсулоти шир (бо ҳисоби шир)	306
3.	Моҳӣ ва маҳсулоти он	18,5
4.	Картошка	110
5.	Меваҳо (бидуни корҳарҳ бароҳ шароб)	91
6.	Нон маҳсулоти орӣ (макарон, ярма, сӯҳ ҳӣ)	115
7.	Тухм (ҳона)	262
8.	Каҳвӣ	37
9.	Сабзиҳот маҳсулоти обҳкора	130

Воҳиди ченоҳи энергия калория мебошад. Серҳисо бочаҳо маҳсулоти хӯрокҳо таъминоти калорияи ҳидоҳи тирифта мешиҳад. Як грамм равғанҳо бо ҳисоби миёна 9,3 калорияро ҳосил мекунад. Дар ҳамоҳ 1г сафҳаҳо ё карбогидратҳо 4,1 калорияро ташкил мекунанд. Миқдори энергияе, ки барои ҳифзи доштани ҳаёти организм ва ҳаракат дар ҳарорати хона лозим аст, 1 калория ба 1 кг вазни инсон дар як соат мебошад.

Харҷи энергетикии шиҳонаҳо, ки бо механизми ҳаҳмонӣ ҳаҳмонӣ ҳаҳмонӣ

Саволҳо барои санҷиш

1. Хурокхӯрӣ барои ӯ лозим аст?
2. Хӯроки оқилонаро маҳсулоте аз чиҳо таркиб меёбад?
3. Решаи хӯрокро гуфта, чаро мефаҳмем?

Дар матни «Хӯрокхӯрии мақсадноки» кроссворд тартиб диҳед.

Андухт. Пасандоз

Барои харидани молҳои истифодаашон дарозмуддат захираи пул лозим аст. Аксари вақт як моҳона барои харидани масалан, телевизиёр ё чанкатаро нимерасад. Бинобирин, бояд онро тавре тартиб медиҳад, ки як қисми маблағ сарф нашуда, боқӣ монад. Ин маблағ пасандоз шуда, баъди чанд вақт барои харидани моли зарурӣ ҳисобед. Агар ҳаҷмиҳо мудаати пасандоз кунед, мебинед, ки ба маблағи ҷамъшуда ягон чизи муҳими қиматбаҳо харидан мумкин аст. Ин вақт шумо дар маҷлиси умумии онҳо ояд ба харид пешниҳод карда метавонед. Чунин пасандоз маъмулан дар оилаҳо меҳисобанд, ки рӯзгорашонро бисёрҷаҳо сарфаҷӯёнаи аст, пулро ба чизҳои зиёдатӣ майлашуйда сарф накарда, танҳо онҳо ҳаҷриро мехаранд.

Ҳар як ин, эҳтимол, дар вақти кӯдакӣ пулгӯҷарӣ (копилка) доштем. Ба он танҳо аз ҳисоб ё кулча сарфаҷӯёнамонро менавиштем. Баъзе оиламон, махсус барои харидани дучарха, магнитофон ва ғайра пул ҷамъ мекарданд. Саволе пайдо меҳисобад, ки чӣ тавр пасандоз кардан лозим?

Вақте ки ин саволро меҳонем, дарҳол пулро дар байни кӯрпачаҳо ё бистар пинҳон кардани бобоҳо бибиҳоямон ба хотир меояд. Аммо, ҳоҳ дар сандуқчаҳои қулфдор ё байни кӯрпа пинҳон кардани пул чандон маъмул нест. Бисёриҳо пулашонро дар бонкҳои аммиатгузорӣ ниҳоҳ меоранд. Ваҳе ҳоло ҳам шафаронаи зиёд бемаҳсад, фақат барои андӯхтан пули зиёд ҷамъ мекунанд. Бемаҳсад ҷамъ кардани пул танҳо зарар меорад. Пеш аз ҳама ин зарар ба рӯҳи инсон аст. Харидан аз ин кор манфиати назарраси иҷтиоӣ низ ба даст наменояд.

Кайф кардан ба маврид аст, ки бузургӣ мо ҳамеша ҳирси молу эҳтиёҷотро ва алалхусус пулпарастиро бемаҳсадро мавриди сарзаниш ва танқиди сахт қарор диҳад. Онро ҳатто хуб дарк мекарданд, ки маҳз пулпарастиро бемаҳсад психологиаи одамро тағйир медиҳад. Масалан, Саъдии Шерозӣ ҳамеша танқиди мекунад, ки дар баробари пасандоз кардан, одам бояд ҳасткунанда, саҳӣ ва олиҳиммат бошад. Дар боби «Дар одоби сӯҳбат»-и

«Гулистон» у чунин меорад: «Ду кас ранҷи бекуда бурдаанд ва сайёҳи беҳуда кардаанд: яке он ки андӯхту нахӯрд ва ҳеҷ ҳиссе, ки ондӯхту ҳамаро ҳаҷкард». Ё дар мавриди дигар мегӯяд:

Мусо алайҳиссалом Қоруноро пасиҳат кард, ки «Неке кун, ҳамчунон ки Ҳуҷ ба ту неке карданаст» (яъне Ҳуҷо ба ту сарватро зиёд дод, ту низ бо одамон некӣ кун). Нашнин ва ҳикоятаро шунида (яъне ба ҷуз Мусо Қорун ва ганҷу сарвати ӯро ҳамаи заминро ҷаҳ ҳарф заминро ҳаҷ шуд).

Он ҳаҷ, ки ба ганҷу дирҳаму хайр ҳамдуҳти,
Сар ҳикоят ондар сари ганҷу ҳирсу ҳаҷ.
Ҳоҳӣ, ки муматтаъ шаҳ аз ганҷу ҳикоя.
Бо ҳаҷ карем ки ҳу Ҳуҷ бо ту ҳаҷ ҳарем ҳаҷ.

Албатта, дар мавридҳои зарурӣ ҳиҳат бо ҳарз тирифтан аз касе пасандоз ҳудро ҳатфода бурдан бехтар аст. Зеро дар ин ҳолат равиҳу чиҳатҳо мурттабу мунтаҳам ҳаёт ҳайрон ҳаменшавад. Ҳаҷаи пасандоз, ки барои ҳодисаҳои ғайрӣ пешбинӣ шудаст, ҳиҳоят аз ҳад зиёд бошад. Он бояд ба имкониятҳо бучавин ҳола мувофиқат кунад. Андозаи пасандозҳо эҳтимолӣ ё имкониятиро аз рӯйи формулаи зерин ҳисоб кардан эҳтимол аст:

Пасандоз сиф=даромад-харҷи истеъмолӣ

Пасандозро дурӯст ҳатифоя бурдан ё ҷойгир кардан ҳиз ҳеҷ мухим аст. И. Самуэлсон дар ҳитоби «Иқтисод» ба саволи «Маблаги пасандозро чи ҳор кардан лозим аст?» чунин ҷавоб медиҳад. «Бозе полонда, бечурьатон ё ҷиноятҳорон пулашонро пинҳон мекунанд. Баъзеҳо ҷавоҳир меҳаранд. Одамони ҳиҳоятан мутаҳиҳ пулашонро ба суратҳисоби амонатӣ гузаронида, дар бонкҳои тиҷоратӣ соле 3% ё дар ҷамъиятҳои федератсиони карзию амонатӣ ё карзию сохтмонӣ 4-5% даромад мегиранд».

Ба як ҳисми пасандозҳо ваҳбӯрӣ (облигатсия)-и давлатиро ҳаридан мумкин аст. Он даромади то ҳад кадар калонро ҳасе ҳафолатдор меорад.

Агар ба пасандозҳо таҳмия ҳарад, он даромади бештар меорад. Дар назарداشтан лозим аст, ки ҳарҳиҳ ҳатарҳо ба ҳиҳоятҳо ба ҳарҳиҳ ҳаҳ бештар дорад. Ба сиҳатҳо талаботи зерин пешниҳод карда мешаванд:

1. Онхо бояд мутмаин бехатар бошад;
2. Дивиденди кофӣ диҳад;
3. Арзишашон ба таври пешаррас болоравад.

Ягон саҳмия ба ин се талабот ҷавобгӯ буда наметавонад. Дар баробари хариди вомбарги саҳмия, дигар роҳҳои ҷойгир кардани пасандоз низ вуҷуд доранд.

Яке аз роҳҳои боэътимод харидани манзил ва амволи ғайриманқулаи аст, ки ҳаракати нисбат бо бекурбшавӣ бисуръати бештар болоравад. Дар ин ҷо дар хотир доштан лозим аст, ки ҳосилнокии маҳмӯи амволи ғайриманқулаи низ мушкилиҳои худро дорад.

Сугурта (бимаи ҳаёт ва хатарҳо) ва бимаи ҳаёт низ яке аз роҳҳои ниҳоҳдории пасандоз мебошад.

Кредити истеъмолӣ яке аз усулҳои пасандоз ва нақдиҳти маблағе бучиро ба ҳисоб меравад. Кредити истеъмолӣ ба даст овардани пули нақд, мол ё хизматрасониро дар ҳоли ҳозир таъмин мекунад. Пули онҳо бошад дар оянда дар муддати дуру дароз ба даст меоянд. Дар ин ҳолат кредит имкон медиҳад, ки мол пеш аз пардохти пурраи арзишаш мавриди истифода қарор гирад. Ду шарти гирифтани кредитро дар назар доштан лозим аст: якум, ҳаҷми ҳаҷмаи пешакии кардани кредит бояд пардохта шавад. Дуюм, маблағи кредит бояд дар оянда пурра баргардонида шавад.

Бунёдгузорӣ ҳамчунин ҳаҷми кредит кобили зикр аст.

- имконияти фаврӣ гирифтани ҳаҷмҳо ё хидмат;

- маҳдудиятҳо: Кредит имкон медиҳад, ки ҳаҷмҳо пеш аз ҳаҷмҳо ва дар миқдори ба харидори кулли харида шавад;

- ёрмандӣ дар мавриди фоидаҳо: Кредит имкон медиҳад, ки харҷҳои ғайричашмдошта ҳосилӣ (таъмири мошин ва ё ҳаҷмҳо) пардохта шавад;

- ошкорсохтани ҳаҷмҳо ва ҳаҷмҳо: Пардохти пурраи ба даст ҳисоб ҳисоб ҳисобнамударо ба худ ҳисоб кардан ва дар борҳо маҳдудиятҳоро ба ҳисобгирӣ ҳисобҳо медиҳад.

Ба ҳисобҳои кредит ҳамчунин дарад:

- ҳисобҳо ба харҷи бартарафкунии маблағ. Имконияти кредити истеъмолӣ мебаҳо сарватмандиро ба вуҷуд овардан, ба ҳисобҳо ва ҳаҷмҳо ба даст меорад;

- арзиши баланд. Нархи мол ба кредит ҳамеша аз нархи ин ба пули нақд зиёдтар аст.

- харидҳои серхарҷ. Одамоне, ки аз кредит истифода мебаранд, аксаран аз имконияти дар ояндаи наздик мавҷудиятҳо

вирд (масалан, шалгом зимистона дар бозор, махсулоти таъмири хона дар аввали зимистон) сарфи назар мекунанд, зеро онхо чизе дилхоханашонро дар вакти зарурй харида метавонанд.

Саволхо барои сенчиш:

1. Пасомад ва ворид чист?
2. Усулхои ташкилоти пасандозро номбар кунед.
3. Пасандози соф аз онхо такдиму мешад?
4. Б. аломати какои талабот пешбинй карда мешавад?
5. Сахмия аз вомбарг чи фарк дорад?
6. Бима (суғурта) барои чй хизмат аст?

27. Буҷаи талаб. Таъсири харочоти харрӯза, хоҳишҳо. Хароҷоти истеҳсолӣ

Шумо ҳатмакай медонед, ки буҷаи оилавй чист. Буҷа ин маҷмуи даромаду харочот дар шакли пул дар мухлати муайян (хафта, мох, семола, симсола, сол) аст. Намудхои зерини буҷаро чудо кардан мумкин аст:

буҷаи давлат (макроиктисодиёт меомӯзад);

буҷаи ташкилоти саноатй (иктисодиёти соҳавй меомӯзад);

буҷаи вохидхои истеҳсолй, ширкатхо (микроиктисод меомӯзад);

буҷаи оила (иктисоди оила меомӯзад);

буҷаи шахсй (иктисоди оила меомӯзад).

Ба шумо бояд аниқ карданд, ки воситаҳои барои фарохам овардани шароити зиндагиатон чй кадар мебоят сарф мекунанд? Чавоби ба марказхои дилхуши, ҳаҷмҳои консертхои гуногун рафтан, пушидани либосхои мӯдаи ва ғайраро дуст медорем.

То ба ҳаробй даромади воқеиро манбаи асосии даромади мактабиҳо буд. Аммо эъсори талабаҳо мунтазам ё ҳуҷҷатгузорй кор дорад. Дар амалия ҳолатхое ҳам рух медиҳад, ки талабагон ба таҳсилашон ҳатто пардохтанд, пул кӯмак кор кардаанд. Як мисол меорем. Дар яке аз мактабҳои шаҳри Санкт-Петербург талаба ширкати худро кушода, дар шабиҳшиҳои ба мактаб мебели мулоим тухфа кардаанд.

Даромад (воридшавии маблағ) манбаҳои гуногун доштаи метавонад.

1. Даромад аз воқеиён (маоишй);

2. Фаъолияти ташкилоти меҳнати (ҳоҳиёнаи бадеию ҳаваскорй, сохтани бозичаҳо, таъмири пойтахтхои вилоят, радио ва ғайра).

3. Фаъолияти тиҷоратӣ (самбӯсафурӯшӣ, рӯзномафурӯшӣ ва ғайра).

4. Корҳои ҳирӯя (кор дар корхонаи давлатӣ, ояндаи хизматрасонӣ, соҳибкории хусусӣ ва ғайра)

5. Расонидани хизмат (нигоҳубини кӯдак дар вақти набудани волидайн, харидани хӯрока ба нафақахӯрону маъюбон ва ғайра).

6. Машғаҳои дигар.

Ҳар талаба мӯҳлаҳои даромади худро дорад. Таснифи ҳатмӣ ё ҳатмӣ аст. Мисли ҳамин буҷаҳо дар буҷаи талаба низ ғайр аз даромад ҳаросҳот мавҷуд аст:

Таснифи ҳаросҳот:

1. Ҳаросҳот ба хӯрокаи берун аз хона;

2. Ҳаросҳоти таҳсил;

3. Ҳаросҳоти лоиҳафзоту либос;

4. Ҳаросҳоти нақлиёт;

5. Ҳаросҳоти маҳсулоти ҳарбиян ҷисмонӣ;

6. Ҳаросҳот ба корҳои пӯстлоша (ҷамъ кардани ягон чиз, масалан, марка, китоб, суратҳо, маҳфаҳои пӯстлоҳои ҳайвонот ва ғайра);

7. Ҳаросҳоти ғайрмоҳиёна (сигорҳаш ва ғайра);

8. Ҳаросҳоти ғайричашмдошт.

28. Ҳаросҳоти доимӣ ва ғайрӣ

Доимӣ. Дар ин мавриҳ ҳаросҳоте дар ҳадди назар гирифта шудааст, ки дар давоми сол тағйир намеёбад. Масалан, пули маҳфаҳо ё мактаби муқаррӣ, пули ноҳиёи дар ояндаи мактаб.

Тағйирёбанда. Ҳаросҳоти якҳафтаина ё давра ба давра ба миёнамада. Масалан, харидани кассета, пластинка, рафтан ба кино, театр ва монанди ин.

Ғайричашмдошт. Ҳаросҳоте, ки онҳоро ба назар гирифтан ғайримкон аст. Масалан, шикастани соат, гум шудани ҳалқа ва ғайра. Аҳвол барои талаба чизҳои харидани хеле зиёд аст, ки ба аксари он пархи гарон дорад. Бинобир ин, дурусти ҳисоб кардани буҷаи худ ва бо буҷаи умумиҷаҳонӣ мувофиқ кардани он хеле муҳим аст. Шахсоне, ки мехоҳанд низоми харҷи пулиашонро таҳлил диҳанд, бояд чор қисмати зеринро дар ҳотир доранд: ҳисобу китоб, ҳаҷмгирӣ, таҳлил ва назорат.

Барои ҳисоби даромаду ҳаросҳот дафтари муҳосиба таҳия кардан лозим аст. Шумо метавонед нисбат ба дафтари муҳосиба маҳорати ҳаҷмгирӣ ҳозир намояд. Ба дафтарҳои ном гузоред. Масалан, «Қатра-қатра ҷирё шавад». Дафтарро ба моҳҳо ҷудо

карда, дар аввали ҳар моҳ рамз гузорад. Ҳарф карда, январ рамзи соли нав аст ва ба бозичаҳо ороиш медиҳад. Ҳамаи харочотро ба таъсиси ҳолатҳои ба ҳисобномаҳо ҷудо кунад. Масалан: ҳисобномаи 1-хӯрокворӣ, ба ин ҳисобномаи 2-асбобу анҷоми хонаҳо; ҳисобномаи 3-китоб; ҳисобномаи 4-маркагузорӣ; ҳисобномаи 5-видеофилм, театр; ҳисобномаи 6-сезонӣ варзиш, либоси варзиш; ҳисобномаи 7-ширкат, ҳисобномаи 8-гулфаҳо.

Ҷадвали 5

Намунаи дафтари ҳисоб

Даромади намунавӣ		Сана ва моҳи харидҳо	Сарфи маблаг тибқи ҳисобномаҳо							
маблаг	сомонӣ		1	2	3	4	5	6	7	8
1. Даромади ҳаррӯзаи	30	11.01.06 хурокӣ	1							
2. Хизмати рассом	10	дар мактаб, ошиёнаи филм, пирожнӣ, ...					0.5		1.0	
3. Маблағҳои ҷиҳоз	15			2						
Ҷамъ моҳ	55		1	2			0.5		1.5	

Дар охири моҳ ҳамаи даромаду харочотро ҷамъ кунад. Аз маблаги даромад харочотро тарҳ карда, бақияро ҳисобед. Агар он бо бақияи пули ҳақиқӣ ҳаробӣ бошад, пас ҳаминҷоҳои шумо дурусталанд. Харочотатонро тамеза сол сабт кунед. Дар охири сол онро ҷамъбаст намоед, харочоти дар ҳисобномаро алиҳ кунед, фоизи онро ҷиҳ харочоти умумӣ бароред, имкону бузурги ба масалаҳоро муайян ва хатоҳоро таҳлил кунед.

Таҳлили дафтари ҳисоб чунин имконият мешиҳад: аввал, мефаҳмед, ки шумо ба калом чиҳо сарф кардаед; сонӣ, харочоту даромадро таҳлил карда, самтҳои сарфиҷо сарфиҷ ҳоҳиро муайян менамоед; сеюм, дар асоси харочоти воқеӣ нақшаи буҷаатонро тартиб медиҳед.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Буҷа чист?
2. Намудҳои буҷаро номбар кунед.
3. Барои ҳифзи дафтари ҳисобу китоби бучаи мактабҳачаҳоро миёна ореед.
4. Моддаҳои харҷоту даромади талабаҳоро таҳлил кунед.
5. Дафтари ҳисобу китоб барои шумо чӣ маънӣ дорад?

- *Дафтари ҳисобу қисми ҳарчоҳо бучаи ҳамаро аз ҳисоби дар ояндаи ҳеҷ ҳисоб карда нашудаҳо (хиҳлаҳо) ё ноҳиҳо ва карҷоҳо, қисми харҷоҳо бучаи онҳоро аз ҳисоби ҳосилнокии ҳаҷмҳои ҳосилнокии ҳаҷмҳо ҳисоб кунад.*

Ин ҷолиб аст!

Дэрил Бернстейн, муаллифи китоби «50 - бизнес. Маслиҳат ба пажрасонҳо» ба ҳамсолонаш ояд ба ташкили сохибкорӣ маслиҳатҳои ачиб медиҳад. Дэрил Бернстейн-донишҷӯйи фахрии 15-сола аз Скоттсдейли нёҳияи Аризона аввалин пулашро дар синни 8-солагӣ кор карда, аз он ҷониб бо бизнес машғул аст. Ҳоло Дэрил сохиби ширкати ороиши графикӣ мебошад, ки бо бизнеси худ хизмат мерасонад. Ғайр аз ин, ӯ сардори умумии нигоҳубини хонаҳои сохибонаш ҳоиб мебошад. Дар вакти холӣ бо тенис ва бейсбол машғул мешавад.

Соли 1989 ғолиби викторинаи нёҳияи ояд ба ноҳиҳои пажрасонҳо гардид ва ӯро ба Вашинг-кок барои ширкат дар мирҳилаи ниҳоиии мусобиқа даъват карданд. Ноҳиҳои у ба поступвории курби саҳмиҳои як ширкати ММА бахшида шуда буд. Дэрил ҳоҳиши «Уолл-Стрит Ҷонал»-ро дӯст медорад.

Якчанд маслиҳат ва ҳушлорҳои муаллиф:

1. **Тамоми ташаккул ба дӯши туст.** Агар ту маслиҳатҳои китоби мараъ дурӯст кор фармуда натавонӣ, ин ҳудат тиҷо кун, на аз муаллиф ва на аз нашр.

2. **Амниат.** Хуб медонӣ, агар ту бо падару модарат маслиҳат карда тавонӣ. Ин махсусан дар мавридҳое зарур аст, ки агар ту бо ҷизҳои хаҳфнок, ба монанди бурандаҳо ҳалқаҳо, масалаҳои химиявӣ, пӯлоҳ барқ ва ғайра сарӣ кор доштаи бошӣ.

3. **Таваккали молиявӣ.** Дар ҳамаи намудҳои фаъолияти сохибкорӣ он ҳатмӣ аст. Муаллиф тамоми кӯшишро ба харҷ додааст, ки ҳуро аз харочоти иловагӣ озод кунад. Аз ҷиҳати ҳеҷ нарурӣ корро ояҳ кун, вагарна ту ба ҷойи пул кор карда, барҳакс харҷ мекуни.

4. Конуният. Пеш аз онки кор аз хукуматдорони махалли фахмидан лозим аст, ки оё ба ин намуди фаъолиятнамо зарур аст? Агар лозим бошад, фахм, ки шартхои додани ичозатнома кадомхоанд ва дар он намуди бизнес ба мехнати кўдакон иҷозат дода шудааст ё не?

Дар китоб имкониятхои сарпумори бо хадди акалли харч кардани кадди кифояи пул тавсиф шудааст, ба шарте ки кас дорои кобилияти корчалонию коршоямй бошад.

ДАР ҶУСТУҶЎЙИ ДОЯ

Тасаввур кунед, ки ду хаши дуртар аз шумо модари чавон бо кўдакаш иқомат дорад. Аз сабаби он ки дар рўзи якшанбе касе аст, ки кўдаки ўро нигохубин кунад, у хамроҳи дугонахояш ба мехмонй рафта наметавонад.

Тасаввур кунед, ки дар хонаи хамсояи духтараки дониянўй майна об мекунад, ки барои мунтаро ороиш додан пудро аз мучо ёбад. Кй ба ин ду шахс дар халли мушкилоташон ёрй мерасонад? Албатта шумо!

Чй кор кардан лозим аст? Телефон, мошинаи чоп ё компьютер, варакхо. Суратгирефтан кутоҳан лозим аст, то волидон бо ту бо пули пакд нею тавассути чек хисобй кунанд.

Ба ин чй кадар вакт сарф мешавад? Дар аввали кор вакти зиёд сарф мешавад. Ба хар ду тараф – волидайн ва шахсони чуд дия коркунанда телефон кардан лозим аст. Ин чуник картагеки тартиб додан лозим меояд. Хатман бояд хайд шавад, ки кадом доя ба кўдак хар рўз нигохубин карда метавонаду кадом доя дар рўзхо ё соатхои муайян. Сипас, хар сари чанд вакт ба волидайн телефон карда пурсидан лозим, ки оиҳо аз кори доя конс хастанд ё не? Хамчунин гайр будан лозим аст, ки агар алкол доя набошад, бо кўдак хушхоли машгул мешавед. Кори шабонаро низ бояд ба назар гирад.

Мудд. Аз волидон барои як соати нигохубин ба кўдак _____сомонй мегирем, _____сомонро ба доя медихем, _____ сомонй ба ту мемонад. Ин пули калон нест, лекин агар доя 5 соат шинад, ту _____ сомонй кор мекунй. Хисоб кун, ки агар дар як шаб ба панч кўдак доя ёбй, аз хони набаромада чанд сомони кор мекунй?

Реклама. Дар маҳалли зисти худ варакхо пахш кун ё рукъа (мактуби хурд) иртиш намо. Дар он хабар дех, ки бо хохиши волидон барои кўдакон доя ёфта медихё. Таъкид кун, ки волидон бояд ба ту занг зананд. Инчунин ба оиҳо хотирасон кун, ки дар вакти дарс ё машгулиятхояшро дигар ба ту занг назананд. Вакти дарсу машгулиятхояшро дар варака зикр кун.

Масъулиятхо. Ба паврасоли махалли зисти худ хабар дех, ки ба онҳо ҳамчун лоиҳа корёфта меҳаваҳиї. Суроғ а, ном, рақами телефони хоҳишмандонро навишта гир. Итминон ҳосил кун, ки ин паврасон шахсоне масъулиятнокнос, чидди ва ба кулаҳон таҳҳорад.

Хулоса, ҳаҷмайн чанд рӯз пеш аз он, ки ба онҳо лоиҳа ҳавола, бо ту зиёд меҳанад. Сипас ва вақтро, ки дар ҳаёт бо кӯдак шиҳат, ҳаҳиҳта гир. Суроғаи кӯдак ва оилаи ӯро ҳиҳоре навиҳта гирефта, карҳиҳаро аз назар гузаран. Ба номҳои мунаффиҳ телефон кун. Ба ҳаҷмайн телефон кардан, дар борааи лоиҳа маълумот дех. Рӯзи ҳиҳбаҳтарин ба лоиҳа зиёд зада, ҳиҳбаҳтарин будаҳаҳро ҳатиҳрасонї кун. Ҳамчунин огоҳ кун, ки 7 чанд зоҳ зиёдтарин карда меҳанад ва сиҳвар шав, ки ҳиҳбаҳмаро бо ҳаҷмайн ту мефиҳристи. Мулоҳ лоиҳа низ ту медиҳад. Ҳаҷмайн ба охир расидани ҳиҳбаҳтарин ба ҳаҷмайн ҳаҳ ҳаҳ. Пабояд ҳаҳомӯш кард, ки вақте ки лоиҳа ба кӯдак ҳиҳохубиҳ мекунад, ту бояд ба кор ҳаҳхори ҳамоҳ.

Сеҳриҳи бозиро бо ҳиҳдаҳ ҳонӣ,
Ҳаҳ ҳуҳро ҳиҳаҳф кунӣ.

Истифодаи такрории захираҳои онлайн

Ба ҳиҳиҳоҳи ҳаҳ. техника ва ҳаҳҳаҳолот ниҳоҳ ҳакарда, меҳиҳиҳ ҳоҳатиҳ мо ҳелҳам меҳаҳиҳкунанда шудаҳаҳ. Ҳаҳҳаҳолоти ҳоҳатиҳ аз ҳаҳҳаҳолоти ҳамъиятиҳ ҳафе мемолад. Ин даҳаҳ ба маҳдуд аҳ. Ҳоҳатиҳ онлайн метавонад ба ҳоҳатиҳ ҳатурӣ меҳанд кардан ҳумкин аҳ. Аммо меҳу ҳиҳмат дар ҳоҳатиҳ ҳарҳ истифодаи шахсӣ ҳаҳҳаҳолот меҳаҳад. Ҳиҳобар ин. Масъалаҳо чӣ таҳр сармаҳолу сердаҳоҳад кардан ҳаҳмиҳаҳ онлайн ба ҳаҳ меҳаҳ. Дар ҳоҳатиҳ онлайн тартиб, ҳаҳдаҳриҳ, таҳаҳҳаҳмиҳаҳ, мураттаби маҳдуд аҳ. Ин ҳоҳатиҳ онлайнро дар ҳаҳҳаҳолоти онлайни меҳу ҳиҳмат меҳаҳҳаҳ истифода бурдан ҳумкин аҳ.

Аҳҳаҳ, ҳаҳ ҳаҳ маҳсулотро барои ҳамсоҳаҳу ниҳоҳаҳ ҳаҳҳаҳ кардан мумкин аҳ. Масалан парваришҳо ҳаҳ ё ҳарҳиҳаҳ. Ин мулоҳ ҳаҳҳаҳ аҳ? Оҳ. Дуҳ ҳаҳҳаҳҳаҳ ҳаҳҳаҳҳаҳ ҳаҳҳаҳ, ҳуроб ва ҳаҳҳаҳ. Сеҳ, истифодаи ҳаҳҳаҳ ҳаҳҳаҳ ҳаҳҳаҳ ҳаҳҳаҳ. ки ба ҳаҳҳаҳ маҳҳаҳ ҳаҳҳаҳ меҳаҳад. Агар ба ҳаҳҳаҳ ҳаҳҳаҳ ҳаҳҳаҳ, дар ҳаҳҳаҳ ҳаҳҳаҳ, ҳаҳҳаҳ ҳаҳҳаҳ ҳаҳҳаҳ, ҳаҳҳаҳ ҳаҳҳаҳ, ҳаҳҳаҳ ҳаҳҳаҳ, ҳаҳҳаҳ ҳаҳҳаҳ ҳаҳҳаҳ ҳаҳҳаҳ

як тоҷа партов рост меоад. Ана, захирахои шумо барои баланд бардоштани некуҳолӣ дар кучо пинхонанд.

Баъзе усулхои истифодаи такрории захираро дар хочагии оилаво ёфта мебаросем. Масалан, коғаз. Ин модда бори аввал дар Чин дар асри 2-и то милоди истехсол шуда буд. То хол он кӯҳна нашудааст ва ҳоло ояндо ягон моддаи хозиразамон ташг ҳам наметавонад. Аксари саволе ба мӣёи меоад, ки кутиҳои коғазиро истифодашударо, ки асосан 100% аз целлюлозаи сифат иборат аст, чи кор кунем? Он мостақилгузор аст, ваҳе кобили хорҷарди такрорӣ аст.

1) Оиро дар ошхона истифода бурдан муфид аст. Агар кутиро истифодашударо ширрро пур шуда, хушк кунад, дар он мураббо е чемро ҷиҳоз ҷоиҳоо мумкин аст. Ҳамчунин (ҳерметикӣ) будани онро ҳарф аст, ваҳе дар маврди зарурӣ бо ёрии ҷазмол ё асбоби ҳаҳиҳкори ва ҳорчаи ҳоҳиҳтиҳои каҳорахои оиро сахт кардан мумкин аст. Дар ин кутиҳо имкони ҳамоми зиҳистони ҷиҳоз доштани маҳсулот мавҷуд аст.

2) Кутии шири мурраббъиҳистро ба ҳалқу гузошта, деворааш ҳаҳтуиядро бурида, ба он хок аҳлохта, ягон ҳаз ҳиҳонҳоро ҳамкиҳ мумкин аст. Оиро дар ҳазда ҳреза ошхона гулҳоро ҳетҳонед.

3) Дастҳурак аз кутиҳо. Дар ин маврди рафтори ҳарҳадҳо ва ҳаҳмати мунасиби чуҳҳои ҳоҳҳуракро дошстан лозим аст. Ба ин ҳоҳҳуракҳо мошинҳурготи тез одат мекунад. Сурохиҳоро ба ҳамин ҳараҳда мутобиқ 32-34мм дар кутӣ ҳарда, зери он ҳаҳаревеза 50х50мм сохтан лозим аст.

4) Барои парваришҳи кучаҳо меваю гул истифода бурдани кутиҳоро. Барои ин аз кутӣ истаканчаҳо мехозанд. Истаканчаро бо ҳорҷ сӯрох карда, ба он кӯчатро мешинонанд. Агар ҳол сӯрохи корбарди ҳорҷ маҳсулоташ (ҳаймоҳ, майонез, йогурт)-ро дар истаканчаҳо маҳсус мебарорад, ин барои парваришҳи кӯчат хеле мувофиқ аст.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Захира чист?
2. Захирахоро асосан онҳоро номбар кунед.
3. Резҳои асосии сарфаи захирахо ҳадомҳанд?

- *Хар як ҷиз дар истифодаи оқилонаи захирахо асроре ҳуҳро дорад. Ҳаҷм одеша карда, ҳарҷи истифодаи оқилонаи захирахоро дар даҳҳоҳои зиҳмбар кунед. Ҳамин тариқ ба ҳаҳмати ҳуҳ ҳоҳҳонаҳо ва ҳарҷи ҳуҳҳаро ҳаҳҳо ҳуҳ.*

29. Маркетинг дар иқтисоди ояла. Рекламаи мол

Истилоҳи маркетинг аз калимаи англисии «marketing» буда, маъноаш «низоми идоракунии ташкили истеҳсолот ва фурӯши маҳсулот дар асоси таҳлили ва пешгӯии бозор» мебошад. Вазифаҳои асосии маркетинг:

1. Омӯхтани талабот
2. Қонеъ гардонидани талабот
3. Таҳлили талабот: равандҳо ва мутасил

Дар ҳолатҳои оилаӣ низ ҳал кардани ҳамаи ин масъалаҳо ба миён меояд. Мо дар болоҳ фаҳмидем, ки талаботи оила хеле гуногун аст. Ин талабот қаноатмакон ва қонеъ гардонида шаванд. Танҳо муайян кардани нисбати қонеъгардонии онҳо хеле муҳим аст. Харидани мол ё маҳсулот ба ҳисоб меояд, ки дар он паҳлуҳои гуногуни фаъолияти оилаӣ, аз он ҷумла қонеъ гардонидани талабот, банақшагирӣ, ҳисобу китоби пул, муносибатҳои байни шахсиятҳо, таҳсили маҳорат, идоракунӣ, тарбияи кӯдак, сарфаю сарфанакорӣ ва ғ. ба ҳисоб меёбанд. Ба харид тайёрии ҷиддӣ тӯлонӣ меҳоҳад. Дар ин маҳал мо дуҷонибаи муносибат ба харид вуҷуд дорад. Масалан, баъзе оилаҳо ҳамаи он чизеро, ки дилашон меҳоҳад, меҳаранд. Оилаҳои дигар бошад, чизҳои зарурӣро меҳаранд.

Муносибати дуюм дурусттар аст. Агар ҳоҷатро оқилона пеш баред, шояд аз баъзе харидҳо ҳуҷҷатҳо кунед. Баъзе чизҳоро дар хона тайёр кардан ё сохтан мумкин аст. Масалан, пухтан тӯрӣ, ошхона, рафи китобмонак ва ғайраро. Ҳамаи ин маркетинги оилаӣ меномӣ. Марҳилаҳои зерини харидро пешниҳод кардан мумкин аст.

1. Тартиб додани рӯйхати молҳои зарурӣ, ба вуҷуд овардани маҷмуи ашёи матлуб.

2. Муайяни рӯйхати фурӯшандаҳои зарурӣ - молҳои ҳоҷатӣ, китоб, ҷилдворӣ, оламе кӯдакон, муайян карда мешаванд.

Чунин рӯйхат инкор мешиҳад, ки чизҳои ҳодиркорро нахаред.

3. Ҷамъоварии маълумот. Мо дар бораи варианти гуногун, сифати мол, бандиҳо ва ғайра маълумот мегирем. Ҷолиби диққат аст, ки 10%-и харидорон аз харидҳо ҳисобҳо ба даст меоранд. Ялпе аллакай 40 ҳаҷ зарур бошад ҳам ин молро намехаранд. Аксар вақт харидорон дар бораи ҳоҳиш маирифи назариш маълумотро кофӣ надорад.

4. Лаҳзаи харидани мол. Ин лаҳзаи аз ҳама ҳалкунандаю гуворо аст.

5. Баҳо додан ба мол ё хидмати харидашуда.

Сифатҳои моли ҳаллолу:

1. Дар истифода бо ҳаҷми худ, ҳамчунин, ҳосилнокиро ва ба таъйиноташ мутобиқ будан;

2. Муносиб будан;

3. Ороиши зебо ва ҷаззоб ва назарфриб доштан;

4. Ба мӯд мутобиқат кардан;

5. Ба ҳуҷҷат будан, яъне ҳаҷм, ҳаҷм, ба навсозиҳои замонӣ мутобиқат кардан, хоҳишҳо, афзалиятҳо, бартарии харидорро эҳтиёҷ ва камбудиҳо, парасоҳои уро ташхис кардан;

6. Ба дигар чизҳо мувофиқ будан; ва байни дигар чизҳо ҷудо шуда наистодан; ба ҳайъатҳо ва ҳаҷмҳо ва ҳаҷмҳо ба ҳаҷмҳо ҷудо шуда наистодан;

7. Аҳлиятҳо истеъмоли мол бояд ба ҳаҷм ва ҳифз ҳаҷм, ба ҳаҷм рӯз аз рӯз афзояд.

Аз рӯйи дараҷаи ширкат дар харид аъзои онро ба чор гурӯҳ ҷудо меҳисобанд:

- ғайрифаъолон – ҳеҷ кас харид намекунанд;
- рохбарон – муҳокима мекунанд, нақша мекашанд, ҳукумат мешиканд, вале худашон ҳеҷ ҳаҷм харид намекунанд;
- ичрокунандагон – суроғиро ҷиро мекунанд, чизҳоро меҳаранд;
- фаъолон – ба равандҳо харидҳо чиз, муҳокимаҳо, ҷустуҷӯйи он ва ғайра фаъолона ҷалб меҳаванд.

Истеҳсолкунандагон ба харидорон ёрӣ мерасонанд, ки дар олами молҳои гуногун ҳаҷми ҳаҷмҳоро ёбанд. Ба ин мақсад реклама хизмат мекунад. Реклама гуфта, ҳаҷм гуфта, ҳаҷмро ё ҳаҷмро ё ҳаҷмро ё

Воситахои рекламаи мустақим:

- варақаҳои ҷаҳонӣ симои маҳаллӣ;
- шаҳриҳои маҳаллӣ;
- бевосита фиристодани номаҳо ва дигар маводи рекламавӣ;
- реклама тавассути телефон;
- ороиши пешгоҳ;
- тақсими намунаҳо ва дигар чорабиниҳои маҳаус.

Мақсади рекламаи оммавӣ ба даст овардани маъруфияти худи ширкат, баланд бардоштани обрӯю эътибори он. Ҳамчунин муҷаррафии мол ва ба вуҷуд овардани имиҷи ширкат ва маҳсулоти он мебошад.

Рекламаи оммаро диққатро ҷалб мекунад, рекламаи мустақим бошад, бояд бозор кунонад ва ба амал воҳӣ созад. Ҳамин ҷиҳат, рекламаи оммаро корҳо тарроҳиҳо буда, онро танҳо ширкатҳои пуриқтидору бой амалӣ гардонида метавонанд. Рекламаи оммавӣ бештар бо истеҳсолкунандагони ҳилоҷ, бонкҳо, иттиҳодиҳои тиҷоратӣ ...ластук дорад, ки мехоҳанд имиҷи худро ба вуҷуд оранд, ё ба иборае дигар гӯем барорад ва ба ширкат ё маҳсулоти (хизмати) онро ибор бахшанд.

Талаботи асосӣ ба рекламаи оммавӣ:

- ҷаҳо гирифтани ҳаҷмӣ бештари маҳоҳат. Ҳаллу ҷаҳо ниҳоят омадан ба харидорони ҳамаи минтақаҳо бо назардоштӣ хисоёти иқтисодиро малесаҳ;
- дар ҳаҷми офаранда ва ба рекламаи ваҳифаи муайяне мелегад;
- ҷалб кардани одамони тарҳи ҳаёташон, одатҳояшон ва зиҳну сиҳҳаҷашон гуногун;
- аз ҷиҳати мухтасар ва дақиқ ҷалбкунӣ рекламаи оммавӣ бояд бо бесҳесиҳер рақобат кирда тавонад.

Рекламаи оммавӣ, маҳмулан, фактҳои мушаҳҳас (нарх, суроғ, телефон ва ғайрҳо-ро сарфи назар мекунад, зеро он обрӯи мол ё ширкатро ба вуҷуд меорад. Масалан, ба ширкати «Форд» ҳарф надорад, ки автомобилҳо он дар кадом маҳоза ба фурӯш мерасад.

Талабот нисбат ба рекламаи мустақим:

- рекламаи мустақим бояд ба харидори дорои зиҳну саликаи мушаҳҳас фаҳмо ва бозарибахш бошад;
- обраҳои бавучудорандаи рекламаи мустақим ва иборае оҳанги пуҳта дар он истифодашавандаи бояд ба минтақаи бараи рекламаи интихобшудаи мувофиқ бошад, ба иборае дигар, офарандаи рекламаи мустақим бояд талаботи харидорон ва зиҳну саликаи онҳоро ҳуб донад.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Маркетинг чист?
2. Маркетинг дар рӯзгорӣ барои чӣ лозим аст?
3. Вазифаҳои маркетинг чист?
4. Аҳвои онҳоро аз рӯйи дараҷаи пиркат дар харид ба чанд гурӯҳ тақсим мекунанд?
5. Реклама чист?
6. Чанд намуди рекламаро медонед?

- *Барои дар амалияи ҳаёт истифода кардан ягон ноҳия интихоб кунед, реклама барои онҳо тартиб кунед!*
- *Аз рӯйхати рекламаҳо ба назаратон шумо ба ҳуқуқгирӣ интихоб карда онро муфассал шарҳ диҳед.*

Ин ҷолиб аст!

Ҳар гуна маъракаи таблиғотӣ фурӯши мол ва хуш ниҳрат ба он нисбатан аст, ки шумо ягон чизи ҷолиб ва диққатҷалбкунандаро офаридан тавонед. Дар ҳоли ба диққати шумо ячаиҳо рекламаҳои ҳеҷ ҷолиб пешниҳод мешаванд, ки онҳо ноҳоти нуктаи ҳеҷ меҳисобанд. Реклама на танҳо ҳаҷм доштани қонда, меҳр, усулҳо, балки то андоза сеҳр мебошад.

Дар шаҳри Малаги Испания, ки беҳтар аз 300 рӯзи сол офтобиҳ, соҳибони меҳмонхонаҳо чунин эълон овезонанд: «Иҷомат дар меҳмонхона дар рӯзҳои боронгарӣ бепул аст».

Соҳиби тарабхонаи амрикой ба мақсади ҷаҳрӯйу машҳур кардани тарабхонааш дар рӯзнома чунин эълон ҷойгир кардаст: «Бонгузем, агар таблиғот хуш набошад, кай вакте ки хоҳад ба тарабхонаи мо тавассути телефон ҳамаи ҳаҳед». Телефони тарабхона ба магнитофон ҳаҷ карда шуда буд ва ба ҳамаи занҳо чунин ҷавоб медод: «Шумо ҳилбартарин зан дар ҷаҳонед. Каси ки шуморо ранҷонидааст, ҳанӯз нинҳоҳ будани шуморо намедонад...». Тарабхона мунтазам серодам буд.

Агар шумо ба Колумбия равед, баъди ба фурудгоҳ фаромадаҳатон ба шумо як пиёла қаҳваи спёҳ меорӣ, ҳайрон нашавед. Ин рекламаи иҷтиҳодиии истеҳсолкунандагони қаҳва мебошад.

Соҳиби сартарошхонаи дар Милан дар назди дари муҳосиааш чароғаки одӣ ҷасб кард. Ин чунин маъно дорад, ки вакте ки чароғи сурх равшан мешавад, ҳамаи ҷойҳо банд мебошанд. Зард – алкол аз ҷой озод мешавад. Сабз – ҷойи озод аст.

Тасаввур кунед, ки шумо дар ҷиддарокҳ ҳадам мезанед. Ночӣ ҳаҳон пойро мебиҳед: ҳаҳон пойи луч ба маҳоҳ мебаранду аз он ҳо ҳадҳо пойи каҳиҳ, мӯҳа ё каҳиҳи сарнокӣ (ҷиҷак) пуҳонӣ берун меоянд.

30. Менеҷмент дар иқтисоди оила
Мафҳуми менеҷмент дар оила

Аз нуқтаи назари иқтисод истеҳсолоти хонагӣ истеҳсолоти мойдаю ҳаст аст. Иқтисоди оила бояд шиорҳо зерпаро доштаи бошад: «Лутфан, маданиятро риоя кунед».

Менеҷмент ин илм дар бораи идоракуни аст. Менеҷер мудир мебошад. Фаъолияти менеҷер аз мақсад, вазифа, нақшагирӣ, ташкил, ҳавасмандгардонӣ, назорат ва таҳлил иборат аст.

Дар меҳнати хонагӣ низ бояд се ҳолатро менеҷмент амал кунад:

- оила бояд мақсадҳоро доштаи бошад, ки онҳоро ҳамаи аъзои оила дарк кунанд;
- ҳуҷҷатҳои вазифаҳо барои муайян кардани намудҳои кор бояд чунон суратгирад, ки ба ҳар як нафар масъул бошад;
- ваколатҳо бояд бояд ҳамаи аъзои оила тақсим карда шаванд. Тамоми бори оила набояд танҳо ба дӯши марде ё зане гузошта шавад.
- ҳаросҳои оилаҳо, ки корҳоро ба ҳузоштани ҳаёти аксари ҳаҷм дар рӯи ба даст оваданаи мақсад ҳидоят кунад. Дар ин бобат суҳани хуҷу мулоим воситаи хеле хуб аст.
- муносибатҳои оилавӣ бояд самарабахшии қабули қарорҳо, ҳавасрат ва мутобиккуниро таъмин кунад. Дар ин бобат шурои оила, ҳаҷмҳакашии якҷоя, таҳлилу муҳокимаи бучаи оила, ҷалаби кӯр на ҳайра нақшаи кӯмак дорад.

Таҳлили муфассали мукоисаҳои менеҷменти истеҳсолӣ, ки ба корхонаи оилавӣ марбутанд, нишон медиҳад, ки онҳо умумиятҳои зиёд доранд. Дар оила вазорахуиҳо амали мегардад, ки асосашро принсипҳои зерин ташкил мекунанд:

- таҳсими меҳнат, ки мақсади он бо ҳамдиҳонгии ҳобилиятҳо, ҳаҷмҳои ҳаҷмиро аз ҷониби узви алоҳидаи оила ба ҷиҳо кардани намудҳои мушаҳҳаси кор аст;
- ваколат ва масъулият. Ҳар як узви оила бояд ваколатҳои хуро доштаи бошад ва масъулияти муайян низ ба зимаи ӯ гузошта шуда бошад.
- низоҳом;
- ягонагии самт. Барои ба мақсадҳои оила ноил шудан бояд

ҳаҷм аҳдоф меҳнат кунанд.

- бо манфиати умум тобеъ сохтани манфиати хусусӣ;
- адолат. Арӯбии айнӣ фаъолияти ҳар узви оила. Таъмин сохтани некбинию хайрхоҳӣ ва муносибати танқиди дар арӯбии фаъолияти ҳар узв оила;
- таҳаббускорӣ ва эҷодкорӣ.

Вазифаҳои асосии менеҷмент дар иқтисоди оила аз инҳо иборат аст:

- ҳушёр додани иқтидори эҷодии ҳар корманд;
- ташаккули оилаи муттаҳиду аҳл;
- қонеъ гардонидани талаботи аъзои оила;

Дар иқтисоди оила нуқтаи оилавӣ амал мекунад. Таъкиди меҳнат, дар ҳоҷ ба ҷаҳиши кор аз рӯйи нуқтаи (нуқтаи) оилаву вобаста аст.

Сохтор ва ҳаракати хонаводаро аз бисёр ҷиҳат ҷумораи аъзои оила, сатҳи даромади пулию натурати, шумораи кудакон, маҳроҷоти оила, тамоюлҳои ҳаётӣ, ҳаҷми маҳсулоте, ҷараёни таъмин будан бо техникаи рӯзгор, зиндагии соли сиҳо, мавҷудияти пасандозҳо, беморӣ, шуғли касбӣ, талаботу пешниҳоди мол ва ғайра муайян мекунанд.

Дар оила ба ҳаҷмҳои илмии меҳнат (ҲИМ) амал кунад: Барои таъмини оқилонаи меҳнат бояд ҳаракатҳоро, омодагии ақлӣ, тозиҳои ҷисмонӣ дар ҷойи кор, ресаи кор, сабру таҳаммул ҳатмӣ аст. Таъмини илмии меҳнат бояд ҳаракатҳоро тақсим мекунад. Нақшаҳоро ба ҳамоҳанг меоваранд: даромуҳлат (ҳидемофиоиҳ, таъмирӣ маҳаллӣ, хонабардорӣ), ҳарҳафтаина (ҳомашӯйӣ, даромошкунӣ, таъмири ҳоҳиш тиҳос ва ғайра), ҳаррӯза (ҳарфиӯйӣ, хонаруба ва ғайра)

Нақшаро мисмулан барои давраи муайян ҳаҷмиҳо: Рӯз, ҳафта, моҳ, сол. Ҳар узви оила бояд нақшаи худро дошта бошад. Нақшаи умумиро ба таҳия кардан мумкин аст. Одро ба давраҳо ҷудо кардан бехтар аст. Нақшаро дар шакли ҷадвалҳо, хонарӯбӣ, ҳомашӯйӣ ва ғайра ҳаҷмиҳо додан мумкин аст. Ҳамчунин нақша ва тақвими корҳо ва ҳосил ба иҷроиҳо оила вобаста аст.

Ба ҷиҳати ҳосилдоҳо якчанд қонун ташкили меҳнатро пешниҳод мекунад.

1. Пеш аз оғоз кардан ҳар кор (фикр кардем хонабарорӣ) ҳамаи корҳоро ҷиҳат фикр кардан лозим аст, ки дар майдонҳо амалҳо корҳо тағйир ва тамоми тартиби амалиёти меҳнат ҳисоб ёбад.

2. Ба кор ҳанҳо пас аз омода сохтани асбобу ускуна ва ҷиҳоҳо ёрирасон оғоз кунед

3. Дар ҷойи кор ягон чизи ноҷаркор набояд бошад.

4. Ҳамаи асбобу ашёҳо бояд тибқи тартиби муайян ҷо ба ҷо гузошта шаванд.

5. Корро тадричан оғоз кардан лозим аст, зеро якбораг саросема сар кардан натиҷаи матлуб намедиҳад.

6. Кор бояд якнавохту бетадриҷ ва бе болою пойин гузарад.

7. Дар рафти кор ҳаргиз нағ прохат кардан лозим аст.

8. Дар вакти кор хурок хурдан, чой нӯшидан лозим нест. Нӯшокиҳоро фақат барои шикастани ташнагӣ истеъмол кардан мумкин аст.

9. Агар кор пеш наравад, тезу тунд нашуда, таваффуқ кардан лозим аст.

10. Кори бомуваффақиятро якбора ниҳоя додан лозим нест. Каме сабр карда, ба комёбӣ одат кардан даркор аст.

11. Дар заминаи покиҳо ифлӯҳиҳо нашуда, корро идома додан ба ҳаҷфлат аст.

12. Барои ба охир расидани кор ҳамаи чизро тӯлдоштан зарур аст.

Баъзе маслиҳатҳо оид ба ташкили хонаводагӣ:

- бо рӯҳияю кайфияти бехтар ба кор шурӯъ кунед;
- сурудҳо гӯш карда, кор кунед, кор тезтару бофарахтар пеш меравад;
- ашёҳо, корҳои хонаро ҳидар якдигар ичро кардан лозим аст. Ях кисми либоси чиркиро ба мошини чомашӯйи анвохта, чанг кашакро гирифта, хонаро тоза кардан ё ҷиҳозҳоро пӯстан мумкин аст;
- сухани нагзро аз пардиҳатҳои дарем надоред, махсусан агар онҳо кораҳоро хуб ичро кунанд;
- корҳои хонаро ҷамъ карда наменем. Ҳамаи корро бояд дар вакти худаш ичро шавад.

Боре яке аз бонкҳои амрикоӣ ба мардони ҳаҷандоҳ учер чунин пешниҳод кард. Ҳисоб кунед, ки завчиятон дар рӯзгорӣ чи кадар пулро сарф мекунад. Маълум гардид, ки агар ба онҳо аз рӯйи моҳонаи фаррош, ошпаз, чомашӯй, мудири кор диҳем, маблаги умумӣ аз миллионҳо ҳазор хеле зиёд мешавад.

Ҳар як узви «бригадаи коммунистӣ»-и оилавӣ омӯзиш аст дар ҳамаи кисмҳо, ки меҳнати ӯ зарур ва муваффақ мақсад бошад, кор кунад. Ягон кори маҳз ба як узви оила вобастанро ҳеҷ надорад. Бинобар ин, кори хона ҳамҷовар буда, он дар одамон

малакаю чолокирро ба вучуд меорад. Ғайр аз ин ба латички кор – ба тозаю озода будани хона ҳамаи аъзои оила манфиатдор ва шавқманданд.

Албатта, майли ҳар як узви онларо ба назар гирифтан лозим аст. Корсрь, ки кас лӯст наҳедорад, маҷбурат фармудан лозим нест. Аз оғоз бояд пешниҳоди зарурат ва дорои аҳамият будани ҳамаи корҳои хона эълон карда шавад. Масъулияти дастаҷамъона ниҳоят бори ҳеле вазнинро сабук мекунад ва ба зиммаи онҳо танҳо вазифаи ташкилотӣ, сардори бригадаи аҳлу тифоқи онлаӣ вогузор мегардад.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Менеҷмент чист?
2. Упсурҳои менеҷментро номбар кунед.
3. Принсипҳои асосии идоракуниро гуфед.
4. Ба вазифаҳои асосии менеҷмент дар иҷтиҳоди оила ҳаҷм ва сифаро мансубанд?
5. «Ташкили пешаи меҳнат» гуфта, чиро мефаҳмед?
6. Барои ташкили пешаи меҳнат чӣ лозим аст?
7. Чӣ ҳаҷм корро ҳеҷаро мувофиқ мекад ташкил кардан мумкин аст?

1. Барои ба иҷрои вазифаи ҳар узви онларо дарӯҳдор намудан лозим аст.
2. Чизҳоро ва сифатҳоро, корро ба ҳаҷм, ва ҳаҷмро, корро ба сифат, ва ҳаҷмро ба сифатро ҳисобидан лозим.

31 Соҳибкорӣ дар иҷтиҳоди оила

Соҳибкорӣ–фаъолияти ташаббускоронаи, мустақилона, ҳисоби ҳолуқ ва ҳуқуқи меҳнатӣ, ки таҳти масъулияти амволи худи онҳо амалӣ гардонида мешавад ва ба гирифтани даромад, ҷиддӣ, бошад бардоштани мақом, ба вуҷуд эвардани обрӯю эътибор нигаронида шудааст.

Ба он нукта диққат додан лозим аст, ки одамоне ҳуҳуҳуҳ перу ва ҳобилиятонро ба фаъолияти соҳибкорӣ равона мекунанд. Фикр кардан лозим нест, ки мақсади ягонаи ҳамаи соҳибкорон ба даст эвардани фоида аст. Гирифтани фонда мақсади асосии соҳибкор мебошад, вале ӯ мақсадҳои дигар низ дорад:

- ҳеҳтиҳоҳарон, ибот кардани ҳобилияту нетсъдоди худ;
- ҷиддӣ ҷаҳд ба мустақилият, кӯшиши даромадан аз зери фармоҳу тобеяти дигар одамон (волидҳо, сарварон, атрофиён ва ғайра)

- шаҳрҳои баробарҳуқуқию эмансипатсия ҳанӯзро барои машғул шудан ба фаъолияти мустақилонаи соҳибкорӣ водор месозад;
- имкони ҷиддӣ додани ҳаҷмҳои корҳои дар оила;
- ҳёҷ ҳунарҳо: ҳалқӣ ва имкони истиҳсолӣ ҳанӯз ҳоми мақомӣ,

Лозим ба таъкид аст, ки интихоби соҳаи фаъолияти соҳибкорӣ аз саволҳое, ки барои ҳамаи намуди соҳибкорӣ ҳаҷмҳои мебошад, оғоз кардан зарур аст. Чунончи: *Чиро истеҳсол кардан ҳаркор аст? Чӣ ҳаҷм истеҳсол кардан лозим аст? Дар кучо истеҳсолро ба роҳ мондан мумкин аст? Чӣ қадар истеҳсол кардан лозим аст? Кӣ моҳро истеъмол мекунад?*

Дар марҳалаи ибтидоии ташкилкунӣ ибтидо ҳаҷми корхонаи оилаӣ он қадар ҳаҷм наменамояд. Бинобар ин, ҳал кардани масъалаҳои зикр ҳеҷ меҳоҷ. Ҳаҷм намудҳои мол ё хизмат барои атрофкёҳо шумо бештар зарур аст? Шумо ба атрофиёнатон кадом мол ё хизматрасонро пешниҳод карда метавонед? Шумо кадом мол ё хизматро аз ҳамсояҳои ҳаҷмҳатон бо мамнуъ мехаред?

Соҳибкор метавонад мустақилона фаъолияти худро ҳеҷ барал ё бо соҳибкорони дигар муттаҳид шавад. Соҳибкорӣ шаклҳои гуногуни ҳеҷиро метавонад.

- Шакли одитарини соҳибкорӣ ин соҳибкорӣ дар алоҳидагӣ, бидуни ба расмиятдаровардани ширкат ё корхона мебошад. Масалан, ҳар як шаҳрванд ҳаҷ дорад дар бўстонсаройи гул ва ё бодриҳо парваришҳо карда, ба хоҳишмандон фурӯшад. Ин фаъолияти меҳнатии инфиродӣ маҳсуб меёбад. Барои ҳосили ин шакли соҳибкорӣ имконияти ёҳ маслиҳату пешниҳоди касе дигар интихоб карда ташкилкунии соҳаи фаъолиятро мебошад. Соҳибкорӣ ҳаҷмҳаст ҳаҷ дорад ҳамаҳоро тибқи салоҳиди худ истифода барад. Масалан, шаҳрванде, ки ҳоҳишро ба ҳунар медиҳад, ба сифати соҳибкорӣ инфиродӣ фаъолият мекунад.

Фондаи аз фурӯши мол ё хизмат бадастомадаро баъди пардохти ҳаҳҳо дар ихтиёри комилан соҳибкор мемонад ва у ҳаҷ дорад онро бо салоҳиди худ истифода барад. Ин имкон медиҳад, ки воситаҳои бучаи оилаиро ба ҳеҷ ҳаҷ истифода барад ва фаъолиятро соҳибкорӣ ҳаҷ ҳаҷ ҳаҷ.

Камбудиҳои зерини фаъолияти инфиродии меҳнатро помбар кардан мумкин аст:

- фондаи баробар гирифтан ва имкони зарар кашидан ҳаҷ вуҷуд дорад;

- агар маблаг кам бошад, фаъолиятро вусъат додан мушкил аст, зеро қарзро дар муҳлати муайян ва бо ҷиҳат баргардонидан лозим аст.

Дар баъзе ҳолатҳо дар конуни зарурати гирифтани ҳуқуқи ҳаммуаллифиро ба ҳисобгирии ҳаҷмҳо ва ҳаҷмҳо

Саволҳо барои санҷиш:

1. Сохибкорӣ чист?
2. Барои хоҷагии оилавӣ кадом шаклҳои фаъолияти сохибкорӣ мавҷуданд?
3. Барои кадом намудҳои сохибкорӣ ҳуҷҷатнома гирифтан лозим аст?
4. Дар кадом мавриде ҳаҷми пешкаш дода мешавад?

1. Ба фикратон, ҳар ҷиҳат аз кадом намудҳои фаъолиятро сохибкорӣ маҳсуб ҳисобидан мумкин аст?

2. Ҳисобу кунед, ки агар шумо дар вақти фароғат аз кор ба ягон намуди фаъолият машғул шавед, чӣ қадар фоида мегиред?

Ин ҷолиб аст!

ГУЛ БАРОИ ИД

Дар рӯзҳои ид мо ба паздиковӣ хушбӯйтар аз гулҳои қиматбаҳо, ҷуз рамзи меҳру эҳтиром, ҳосиятҳои ҳаёт ҳеҷ ҷиз надорем. Умуман, бо ягон сабабу баҳона ҳатто дар хонаатон як дасти гул бошад, хеле ҷуворо аст. Он на танҳо ба хона ҳусну тоҷ медиҳад, балки рӯҳиятатонро низ баланд мебардорад.

Гулпарварӣ яке аз усулҳои сохибкории оилавӣ шуда метавонад. Гулро на танҳо дар қитъаи замини боғ, балки дар гармхона низ парвариш кардан мумкин аст. Гул дар ҳама мавсимҳои сол пиёлаи мардум аст. Вале махсусан дар баҳору зимистон он барои мардум матлуб аст, зеро дар ин ду фасли сол (зимистон ва аввали баҳор) дар табиат гулҳо камчин меёбанд.

Гулҳо махсусан дар арафаи иди 8-уми март серхаридор мешаванд. Дар ин рӯзҳо ҳар марде мекӯшад ба паздиковӣ гул тақдим кунад. Биҳӣ онҳо гулҳои қимат, ки ҳаҷмаш меванд, садбарг, сахтаб ва ғайраро нахарида, ҳаҷмашро ба гулҳои шиҳбаҳаш ивазрас медиҳанд, ки аз ҳамаи-ҳамаи баҳор мужда мерасонанд.

Имконият ва арзиши парвариши лоларо то рӯзи аввали моҳи март ҳисоб мекунем. Дар биҳӣ хоҷагиҳои ёриҳасон гармхонаҳои хуб сохта шудаанд, ки ин ҳамеша оқилона ва мувофиқи мақсад истифода мешаванд.

Барои рӯёнидани 900 рустанӣ зебои бекорӣ 1000 беҳ лола шинонидан лозим аст. Кӯчаки лоларо дар қитъаи замини хуб дар хоки кушод, муддати се сол метавон парвариш кард. Ҳамчунин

онро аз бозор ё хочагихои кабулкиноркунй харидан мумкин аст. Тирамохи соли 2015 як бех лола дар бозор _____ сомони буд. Агар кўчаро аз бозор харем _____ сомонй меша вад.

Масохати замин барои парваришн ин миклор рустани дар сурати фосилаи байни рустанихо 1-1.5 см будан. ба як рустанй (3.5x2-0,7)=6 см² 6x1000=6000 см²=0,6 м² рост меояд.

Бо назардошти он ки гафсии хок барои кўчати лола бояд камаш 8-10см бошад ва парваришн чунин лола мацъёри гарми махсусро талаб мекунад, лоларо дар кутихои чўбини 30x40см истифодаи мувофики максад аст. Харчи тахтаи 15 мм ба як кутй:

30x10x0,15+40x10x0.15=105м³=0,0105 м³

Дар хар кутй 200 донаги кўчат мегунчад. Пас барои 1000 кўчат 5 кутй лозим ешавад. Сарфи умумии тахта:

0,0105x5=0,0525 м³

Нархи тахта _____ сомонй меша вад. Барои гизолиёни гулхо камаш 400 г селитраи калийдор ва 200г селитраи аммиакдор зарур аст. Харчи нурхои маъданй _____ сомонй меша вад.

Дар 3.5 – 4 хафтаи охир гулхо ба нечаи гарми рушаны хеле хиссос меша вад. Арзиши газе, ки барои гармкунии гарахона сарф мегардад, ____ сомонй барои 1м² мебошад. Бо назардошти фосилаи байни кутихо ва зарурати рохгарди байни онхо, шумораи барои об додан ба рустанихо масохат такрибан 1м² меша вад. Бинобар ин, харчи гарми _____ сомонро ташкил мекунад.

Дар марходаи охирин ба рустанихо рўшнои иловагй ба андозаи 150 Вт барои 1 м² лозим аст. Дар як шабонарўз 3,5х соат рўшной лола меша вад. Харчи нерўи барх дар як рўз. 150x1x4=0,9кВт ва дар чор хафта, яъне 28 рўз 0,9x28=25.2 кВт меша вад. Маблати рўшной ба _ _ _ сомонй баробар меша вад.

Харчи умумии парваришн лола то санаи 8-уми март _____ сомонро ташкил мекунад. Аз ин рў, арзиши парваришн як лола _____сомонй меша вад.

Арзиши фурўши махсулоти парваришкардаамонро бо назардошти харчи пакетёг, харчи нечопиёни лола ва ороиши дастагул, нархи чойи сиёхро дар бозор хисоб мекунем. Агар миклори лола зиёд набошад, онро тавассути воситаи пакетёги шахрй кашондан мумкин аст. Ба ин кор _____ сомони сарф меша вад.

Арзиши як чой дар бозор _____ сомони аст. Арзиши кочанеткунию ороиши дастагул, бо нархи _____ сомонй як пакет ва ____ сомонй як метри лентаи ороишй чуния аст: 1 дастагул 1,2м, тезъодаи дастагулхо 300 дона. Пас, _____ сомони меша вад.

Ҳамин тариқ, харҷи парвариши фурӯши пола чунин аст:

парвариши пола _____ сомонӣ;

пакиёту бочка _____ сомонӣ,

фурӯш _____ сомонӣ;

Ҳамин тавр, арзиши аслии як гулба _____ сомонӣ барабар аст. Арзиши аслии як дастгул, ки се пола дорад _____ сомонӣ мешавад.

1. Агар нарҳи як дастгул то 8-ум моҳ _____ сомонӣ шавад, фоидаеро, ки аз парвариши 900 гул ба даст меояд, ҳисоб кунед.

2. Чӣ хел рақобатнизорӣ ҳолатонро баланд бардоштани мумкин аст? Масалан, ба ҳаваси об як навдаи гулширо мунтазиф кунед, ки барои лучи бисёру бисёр барвардиҳо ин чи қадар нерӯи зиёд аст. Агар дастгулро бо тахти сӯҳо ҷо диҳед, он дигарбӯйтар мешиканад.

3. Ҳосили ба ҳисоби миқдори фурӯш ва нарҳи маҳсулотатон чӣ хел ивазҳо мешаванд? Барои маҳсулоти лучи чӣ хел рекламаро тахия кардан мумкин аст?

32. Иқтисоди замини ноҳиявиамон ва Ватанфаҳмиамон

Ватанфаҳмиамон ва ҳифзи замини ноҳиявиамон

Дар мамлакати мо шумораи одамони лорӣ ки ба замини ноҳиявиашон ҳифзоянд. Аммо ҳар ояндаи ки ба замине дорад, ки дар он меваю сабзавотро дӯст доштан ахли онро парвариш мекунанд. Дила мебаромем, ки замини ноҳиявиашро ҷадӣ кадом вазифаҳои асосиро ичро мекунад:

1. **Сарфаи пул.** Аз маҳсулоти ё бозор меваю сабзавотро камтар меҳаранд. Масалан, нарҳи 1кг картошка дар бозор ____ ___ сомонӣ ва _____ кг картошка бошад, _____ сомонӣ аст.

Агар нарҳи гӯшт, нурӣ, ҷӯ ва ҳаҷоҳоти дигарро бароем, сарфаи пул тақрибан _____ сомонӣро ташкил мекунад.

2. Ризқи онро гуногун меҳаваад, ки он маҳмӯи витаминҳо, намакҳои маъданӣ, микроэлементҳо лозим меҳаваанд. Дар меваю сабзавот унсурҳои асосии хӯрок – сафеда, равғанҳо, крахмал, қанд мавҷуд аст. Барои организми инсон, махсусан ҳосилнокии он витаминҳое мӯҳим аст, ки онҳо дар таркиби ферментҳо ё команд ё таъмин мавҷуд нестанд. Аз ҷиҳати дар таркибаш мавҷуд будани микроэлементҳо дар байни растаниҳои боғҳо ҷойи аввалро растаниҳои ҷерӣ ишғол мекунанд.

а) коти сиёх, карами брюсселй, чаъфарй, кахзак: витамини С. (витамини афзоиш);

б) олубалу, тамашк, коти сурх, сабзй, шибит, пиёз: витамини А;

в) олубалу, кет, тамашк, пиёз, чаъфарй, шибит, кахзак: барои элементи калсий мебошад, ки барои ташаккули мультаит ва зиёдшини бофтахои устухони организм хеле зарур аст.

Истъмоли меваю сабзавоти дар замини худ парваришкарда аз як тараф, дар организм ба шиносх доштани мувофиқати витамину намакхои маъданй мусоидат мекунад, аз тарафи дигар, нуқсоне, ки барои хариди витаминхои сунъи харч мешавад, сарфа мекунад.

3. Рохи бехтарини чой провиши маблагхои озоди онла ин хариди қитъаи замин е сохтмони манзил аст. Фарқи ин намуди маблаггузорй аз дигар намуди харид, масалан, хариди мошин ё хонаи давлатй дар он аст, ки якбора маблаги калонро сарф кардан лозим нест. Гуфтан намонад, ки масалан, кардани маблаги кисм дар шароити онла кори осон нест.

4. Ҳангоми аз чонибе ахли онла ба рох мондани корхо дар замини маблаги мудди меҳнати боғбон ва марбикори обанбор сарфа мегардад. Мувофики хисобу китоб барои коркардн боғ 35-40 рузи корй сарф мешавад. Агар як рузи корро 8 соат гусем, пи тикрибан 300 соати корро ташкил мекунад. Бо нагардонидан он ки мехнати боғбон мехоратуманд ва тайёрии касбиро талаб мекунад, як соат вакти корий ўро ... сомонй хисоб кардан мумкин аст. Хамин тариқ, барои кирй кардани боғбон ... сомонй маблаг сарф мешавад. Гуфтан лозим аст, ки парваришй сабзавот ва ин хам равишй мехнат талаб мебошад.

5. Дар замони мо парваришй мақсуноти аз чихати иқтисодй тоза ахамиятй хеле калон дорад, зеро аксари хочагихо ба мақсади афзоиши ҳаҷми мақсулот рўз аз рўз истифодаи заҳрдорухоро зиёд мекунанд.

6. Парваришй кардани мақсуноти атрофи зарурй имконпазир аст. Ба иборат дигар, шумо метавонед мақсуноти дилхохатонро парваришй кунед.

7. Осон кардани пахшиятрин стратегии бучаи онлайй ва ба субут расонидани хисобу китоби иқтисодй.

8. Рафъ гардонидани бучаи онлайн аз хисоби шикастани сохибкорй дар қитъаи замини худй.

9. Чихати дигари мусбати харидан ва коркардн қитъаи замин дар он аст, ки ин кор ба ҳалли маҷмуи вазифахои тарбиявию

маърифатӣ низ мусоидат мекунад. Азбаски дар оила ҳама меҳнат кунанд, барои муҳоҷират вакт кам мемонад. Меҳнати умумӣ дар замин на танҳо аъзои оиларо ба ҳам наздик карда, ҳисси ёрии ҳамдигарӣ ва ҳусни тафоҳумро бедор менамояд, балки имкон медиҳад, ки бо падидаҳои гуногун ва мухтаниҷи табиат ва наздик ошно гашта, хосиятҳо маводу рустаниҳоро фаҳмад, дар натиҷа ошиёна ва бародару хоҳарони каломашон бо усулҳои кор дар замин ташриф оранд. Ҳатто ин дар равандҳои гуногунии тачрибаҳо ва парваришҳои рустаниҳои дорои хосиятҳои мулоиҳ, рӯёнидани навъҳои нав, таҳиёи нақшаи чойгиронии оқилонаи зироъ дар ҳиссаи замин бисёр чиҳоро омӯхтан мумкин аст.

Банақшагирии замини наздиҳавлигӣ

Дар сурати истифодаи оқилонаи ҳиссаи замини наздиҳавлигӣ ба ниҳолҳои ҳосилнок ва ҳосилнокро рӯёнидан мумкин аст. Аксар вакт шунидан мумкин аст, ки ҳиссаи замини наздиҳавлигӣ хеле хурд аст ё барои зарурати чуҳо ва ҳатто ҳаёти замиро гирифтан кофӣ надорад. Бо ёрии ҳисобу китоби ин он кадар мураккаб аниқ карда мумкин аст, ки чи кадар ҳаҷми мувофиқи максад аст. Ба назар гирифтан лозим аст, ки чуҳо ва ҳайвонҳо ҳосилнокиро меафзоянд. Ҳамин тавр, ба максади сарфаи маблаги бучаи оилавӣ аниқ донистан лозим аст, ки барои ба тамоми маҳсулоти зарурӣ таъмин кардани оила масоҳати ҳиссаи замини наздиҳавлигӣ ӣ кадар бояд бошад.

Пажӯҳишгоҳи хӯроки Академияи илмҳои Федератсияи Русия меъёрҳои илмии истеъмоли соҳиҳаи меваро барои як нафар таҳия кардааст. Нисбатан ё набудани миқдори зарурии витаминҳо, моддаҳои маъдании (минералӣ) дар хӯрок кори мунтазами организмро ҳалалдор месозад, ба афзоиш ва ташаккули дурусти ҳамаи узвҳо мамониат мекунад, инчунин боиси ваҳшиёнаи фаъолият ва ҳатто бемории меҳрдаҳ.

Ба як нафар соле истеъмоли 91 кг меваю буттамева (71 кг мева ва 20 кг буттамева), ҳариб 280 кг сабзавотро кабулӣ рост меояд. Бо ҳисоби миёна ин ҳисоб бояд рӯзе 252 г мева ва 765 г сабзавот истеъмол кунад.

Кадом намуди меваро, чӣ кадар парвариш кардан лозим аст? Барои ба ин савол ҷавоб пайдо кардан бояд ҳосили тахминии ҳар як намуди меваю сабзавот ва эҳтиёҷи оила ба онҳо ба назар

тирифта шавад. Бояд дар назар дошт, ки меваро дар мухлатҳои гуногун – аз аввали баҳор то охири тирамоҳ, теновул кардан лозим аст. Ҳамчунин меваю сабзавотро дар шакли тару тозаашон ё бальзи корҳо (хушкониданд, дар намак хобонидан ва ғайра) барои зимистон захира мекунанд.

Масоҳати боғро парваришиҳо миқдори маҳсулоти обчакорию боғдорӣ зарурирро ҳисоб мекунем. Аз боғ на бутҳимевахо сар мекунем. Барои мисол масоҳати себу нокро дар боғ муайян мекунем. Масоҳати системаи решаи дарахтони меваҳо, ки ҳосилнокии рустаниро таъмин менамояд, барои себу нок 16м² аст. Онҳо ибораташ аз 4 кас соле тахминан 300 кг меваро истеъмол мекунанд. Ҳосилнокии як дарахт 60-70 кг бошад

300:60=5 дарахт

Масоҳати чунин боғ 16х5=80м²-ро ташкил мекунад. Мисли ҳамин масоҳатеро, ки барои дигар намудҳои меваи чуда кардан лозим аст, ҳисоб карда метавонем.

Ҷадвали 6

Ҳисоб кардани масоҳати боғи навзиҳ ҳавлӣ

Номи меваҳо	Миқдори зарурӣ барои оилаи иборат аз 4 нафар	Масоҳат барои 1 дарахт м²	Масоҳати бунёди боғ, м²
Себ, нок	5	16	80
Олубалу	3	9	
Олу	2	9	
Қоти сиёҳ	6	2,5	
Қоти сурх, сафед	3	2,5	
Тамоку (шишаи)	40	0,5	

Ҳамин тавр, масоҳати замини обчакорӣ (полезӣ)-ро низ ҳисоб кардан мумкин аст.

Ҷадвали 7

Ҳисоб кардани масоҳати полезӣ ва ҳосили ҳаҷмӣ

Номи зироат	Меъёри истеъмол ба 1 нафар (кг дар як сол)	Меъёри зарурӣ барои оилаи иборат аз 4 кас	Ҳосили миёна (кг ба 1м²)	Масоҳати кишт (м²)
Картошка	120	120х4=480	3	
Карам	50		5	
Сабзӣ	8		4	
Лаблабуи сурх	4		8	
Пиёз	9		3	
Сир	1,5		1,5	
Бодиринг	1,2		4	
Қалампур	3		3	
Пахтӣ, зубаҳ	8		1,5	

Қайд кардан зарур аст, ки дар ҷадвал танҳо зироатҳои асосии меваю сабзавот зикр шудаанд. Бинобар ин, ба масоҳати ҳосилнокиҳо бо тахмини 10% замин барои парвариши зироатҳои дигар ҷиҳати кардан лозим аст. Қариб 5%-и хитъаро (агар хаванди хусусӣ низ қитъаи замин дар бӯстонсаро бошад) масоҳати хонаю биноҳои хоҷагӣ ташкил мекунад. Аз эҳтиёҷот дур нест, ки баъзе онҳо дар он ҷо ва рустаниҳои ороиш низ парвариш кунанд. Ҳамин тариқ, масоҳати роҳгарду ҷуйбор 12%-и масоҳати умумиро қитъаро ташкил мекунад.

1. Ҷадвалҳоро пур карда, масоҳати қитъаи полезӣ хавлиро ҳисоб кунед.

2. Зироатҳоеро интихоб кунед, ки бо назари шумо дар қитъаи тамоми пеҳди хавлиатон парвариш кардани онро ба мақсиди муваффақ ҳал (ба ғайр аз зироатҳое дар ҷадвал нишондодашуда).

3. Натиҷаи ҳисобкуниро ба ҳаҷмҳо ва масоҳат кунед.

Ҳисобкунӣ кун!

Дар мамлакати мо тақрибан _____ намуди мухталифи рустаниҳои меваги ва буттамеваҳоро парвариш мекунанд. Бо ин онро себ, олуболу, нок, гелос, зардолу, биҳи, анҷир, анор, хурмо, лимӯ, олуча, чормағз, бодом нисбатан

маъмулаш. Зироати меваҳо аз ҳама лаҳлиҷуда ҳарҳолу мебошад. Ҳамчунин себу гилоҳолу ҳар хеле ҳаҳ шудаанд. Дар кишвари мо коти сиёҳу сурхро низ парвариш мекунанд. Дар вақтҳои охир парваришиҳо гаҳанис (малина) ҳам ба рох монда шудаанд.

Дар Тоҷикистон беҳтар аз _____ намуди сабзавот (бидуни назардошти хелҳои гуногуни ҳар яки он) парвариш карда мешаванд, ки тақрибан _____ намудаш хеле маъмул мебошанд.

Арзиши маҳсулоти кишвари ҳаҷмаш хурд

Сол аз сол дар мамлакати мо ба туфайли сиёсати Ҳукумати ҷумҳурӣ дар соҳаи замин шумораи одамоне, ки ба қитъаи замин соҳиб шудаанд, меафзояд. Аммо ҳар як оила метавонад, барои парваришиҳои зироатҳои полизи ва пешроҳати фаъол дар табиат бо аҳли оила қитъаи замин гирад. Ба иборае дигар гӯем, теъдоди бозорҳои ҳавасмандкор зиёд мешавад.

Қисми зиёди хуроки моро сабзавот ташкил мекунад. Аммо ман ҳамаи сабзавотро мавриди истифодаамонро дар қитъаи заминаи худамон парвариш карда метавонем. Ҳисобу китоб кардан хеле ҷолиб аст, ки мо сабзавотро дар қитъаи заминаи худамон рӯйдаро истеҳсол карда, чӣ қадар маблағро сарфа намудем. Барои ин ҳисобу китоб чадвали зеринро пур мекунем.

Ҳисобномаи арзиши маҳсулоти кишвари бозорҳо

Номи зироат	Миқдор	Ҳосилнокии як дарахт ё як бутта	Нархи 1 кг (сомонӣ)	Арзиши маҳсулот (сомонӣ)
Себ	5	60-70		
Нок	2	60-70		
Олуча	3	10-15		
Олу	2	30-40		
Коти сиёҳ	6	3-5		
Коти сурх	3	5		
Тамашк	40	1-1,5		
Ҷамъ:				

Нархҳоро дар бозор муайян кардан лозим аст.

Кӯшиш намоед, ки фарқи нарҳи мавсимиро дар давраи ҳамтоварии хосил ва нарҳи маҳсулотро дар баҳор муайян кунед, яъне ҳаракати нарх мушоҳида гардад. Барои муайян кардани арзиши маҳсулоти полезӣ низ ҷадвали маҳсус месозем. (Нигаред ба ҷадвали 9).

Ҷадвали 9

Ҳисобиёни арзиши маҳсулоти полезӣ

Номи зироат	Миқдори зарурӣ	Нархи 1 кг. (сомонӣ)	Арзиш. (сомонӣ)
Картошка	480		
Карам	180		
Сабзӣ	40		
Лӯбиёбу	40		
Пиёз	28		
Сир	5		
Бодринг	46		
Помидор	120		
Калампӯр	14		
Лӯбиё	34		
Кӯҳӣ	28		
Ҷамъ:			

Фоидаеро, ки аз фурӯши маҳсулоти полезӣ ба даст овардан мумкин аст, аз рӯйи формулаи зерин ҳисоб мекунем: Ф=Д-А. Дар ин ҷо Ф –фоидаи эҳтимолӣ аз фурӯшӣ маҳсулот, Д- даромад аз арзиши маҳсулот, А- арзиши аслии маҳсулот.

1. Арзиши аслии ҳосили маҳсулоти полезӣ ва бозорро муайян кунед. Аз падару модаратон пурсед, ки дар қиштаи замин чӣ қадар пул ва чӣ қадар меҳнат сарф мешавад? Кадом нуръ ҳисобнаи самарабахш аст? Дар замини деҳа дар мубориза бо ҳашаротҳо зараррасонро кимиёвӣ ё ки хеҷ доруҳоро истифода мебаранд?

2. Фоидаи эҳтимолиро дар сурати ба фурӯш баровардани маҳсулот ҳисоб кунед.

3. Усули аз ҳаҷм бехтарини пиёз кардани мева ё сабзавотро интихоб намоед. Ҳисоб кунед, ки арзиши қутиҳои 0,5 литра ва 2 литраи маҳсулоти пиёз ҷаҳд сиҳатӣ мешавад.

ТЕСТ

1. Истилоҳи иқтисодиёт тарҷумаи кадом калима аст?
а) экономика;
б) бучет;
в) экспорт;

2. Захираҳо гуфта, чиро мефаҳмед?
а) пул, воситаҳои молиявии истеҳсолӣ, сарват, имконият, манбаъҳои воситаи ва даромад;
б) захираи маҳсулоти сабзавот, дорой, доштани ҳочагӣ;
в) замин, мошини сабукрав, маҳсулот;

3. Вазифаи рекреатсиӣ чиро дар бар мегирад?
а) ёрии ҳамдигарии иҷтимоӣ, моддӣ, маънавӣ ва равонӣ, таҳкими саломатиро ҳамдигар, таҳкими фароғату истироҳати аъзои оила;
б) вазифаи иломати наслӣ (таваллуди фарзанд) ва тарбияи ахлоқӣ;
в) талаботи аъзои оиларо дар муошират ва тафоҳуми мутақобила;

4. Талабот чист?
а) зарурати дар ихтиёр доштани ягон чизи моддӣ ё маънавӣ;
б) зарурати дар ихтиёр доштани оила;
в) зарурати дар ихтиёр доштани ягон вазифа

5. Ба талаботи дурӯнӣ ё ғайриқиҳолӣ чиҳо дохил мешаванд?
а) сиҳатиро, истеъмоли маҳсулоти, майли аз ҳад зиёд ба маҳсулоти ҷаҳонӣ, ҳаҷ, ҳаҷ зиёрат бармеёд;
б) сиҳатиро ва сайру гашт;
в) саҳоиш ва сайри олам;

6. Кадом намуди талаботҳоро фарқ кардан мумкин аст?
а) моддию маънавӣ;
б) маҳаллӣ ва ҷаҳонӣ;
в) моддӣ;

7. Ба талаботи маънавӣ чиҳо мансубанд?
а) талабот ба фарҳанг, саҳлат, муошират, доҳиш;
б) талабот ба доҳишу хонаш;
в) талабот ба фарҳанг, техника ва истеҳсолот;

8. Маънои таҳтуллафзиҳ калимаи "бучеа" чист?
а) маҳсули пул;
б) ҳаҳна;
в) даромади оиладӣ;

9. Даромад чист?
а) пул ё сарвати моддӣ, ки аз корхона, шахси алоҳида ё ягон навъи фаъолият ба даст меояд;
б) пулеро дар бар мегирад, ки оила дар давраи муайяни вақт ҷор кардааст;
в) мулки меҳнат, рохати имтиёзнок ба хонаи истироҳат, мошини сабукрав, гараж;

10. Харочот чист?
а) масраф, харч, истеъмоли ягон чиз ба мақсади мушаххас;
б) бучае, ки онро сарф мекунад;
в) буча, даромад ва баромад;

11. Дар кадом холат буҷа каср дорад?
а) агар харочот аз даромад зиёд бошад;
б) агар даромад аз харочот зиёд бошад;
в) агар гарҳу дар мувозинат бошад;

12. Дар кадом холат бучаро бучаи мувозинат меноманд?
а) агар харочот ба даромад баробар бошад;
б) агар харочот аз даромад зиёд бошад;
в) агар даромад аз харочот кам бошад;

13. Маънои калимаи "баланс"-ро баён кунед.
а) гарҳу;
б) буҷа;
в) даромад;

14. Даромад чист?
а) пул ё дигар сарвати моддӣ аст, ки аз корхона, фаъолияти ҷамъиятӣ ва ё ягон намуди дигари фаъолият ба даст меояд;
б) пул ё дигар сарвати моддӣ аст, ки аз корхона ба даст меояд;
в) пул ё дигар сарвати маънавӣ аст, ки аз корхона, фаъолияти ҷамъиятӣ ва ё ягон намуди дигари фаъолият ба даст меояд;

15. Ардоҳ чист?
а) пардохти хатмӣ ба буҷаи сатҳи дахлдор ё ба хазинаи берун аз буҷа, ки ардоҳсупорандагон мувофиқи тартиб ё шартҳои муқаррарқардаи қонун амалӣ менамоянд;
б) пардохти ҳоҳишӣ ба буҷаи сатҳи дахлдор, ки ардоҳсупорандагон мувофиқи тартиб ё шартҳои муқаррарқардаи қонун амалӣ менамоянд;
в) пардохти асосӣ ба буҷаи сатҳи дахлдор ё ба хазинаи берун аз буҷа, ки ардоҳсупорандагон бо ҳоҳиши худ амалӣ менамоянд;

16. Маънои истилоҳи "маркетинг"-ро муайян кунед.
а) низоми идоракунии ташкилии истеҳсолот ва фурӯши маҳсулот дар асоси таҳқиқ ва пешгӯйиҳо бозор;
б) низоми идоракунии ташкилии истеҳсолот ва фурӯши маҳсулот дар асоси ихтиёрӣ;
в) низоми идоракунии ташкилии истеҳсолот ва фурӯши маҳсулот дар асоси маҷбурӣ;

Барои рӯйкаш кардани деворҳои дохили бинои ва фарш аз усули кошинкорӣ ба таври васеъ истифода мебаранд. Кошин сатҳро аз таъсири мухит ва нисбатан дошта, кобилияти нагз тоза шудан дорад ва аз чиҳати гигиени хуб мебошад.

Кошинхоро, ки барои рӯйкаш кардани хисми лохиаи бино истифода мешавад, аз керамика (аз гил пухта, дар хумдон пухта ва сир дода шудааст) ва пластмассаи полистиролӣ истеҳсол мекунанд. Тамоми девор ё чойҳои алохидаи он (пазли ластиҳук, плита ва ғайраро кошинкорӣ кардан мумкин аст.

Кошинхоро сафолин сирдорро ба кошинхои одӣ (рояльная), кунҷи (карнизҳо) ва плинтусӣ ҷудо мекунанд.

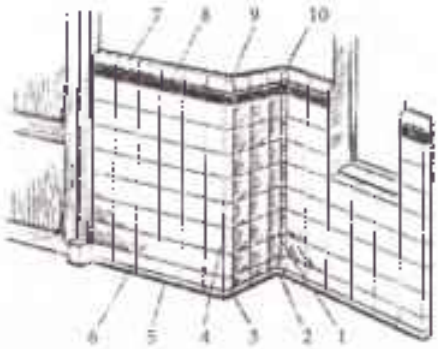

Расми 36. Кошинкорӣ дар девор
1) кунҷи дохилӣ; 2-3) плинтусӣ кунҷӣ; 4) кунҷи берунӣ; 5) плинтусӣ; 6) кошини квадратӣ; 7) карнизӣ; 8) плитка; 9-10) кунҷи карниз.

Пеш аз сар кардани кошинкорӣ сифати сатҳи деворро санҷида, кошинхоро аз рӯйи ранг ва андоза ҷудо мекунанд. Агар кошинхоро бо хамираи семент часпонидан лозим бошад, онхоро ба об тар карда, ситае мечаспонанд. Баъзе навъхои кошинхои тунукаи сирпошидашударо ба об тар накарда, бо чӯтка ё ватта тар кок кардан лозим аст, то доғи об намонад. Кошинхо ба девор ва фарш бо хамираи сементи, шиҳми казеину сементӣ, ранги ранганӣ, ширеии "бустилат" часпонида мешавад. Барои ба девор часпонидани кошинхо аз 1 хисса хамираи семент, 4 хисса рег ва ёвари часпонидани кошин ба фарш 1 хисса семент, 8 хисса рег истифода мебаранд. Хамираро дар мулдати як соат истифода кардан лозим аст.

Барои ичрои корҳои кошинкорӣ чунин асбобҳо лозиманд:

Расми 37. Асбобҳо барои кошинкорӣ

а) белчаи алмоӣ (келма); б) болгачаи махсуси қирмондор; в) асбоби махсуси сӯроҳкунанда; г) ҳанбӯчаи бурранда, ғ) асбоби ороиш; д) шпатель; е) мехи махсус, ё) ҳалқаи, ж) ҳалқаи ҳанбӯр.

Барои тайёр кардани шаймаи кашиу семент 1 ҳисса ширеши кашиши хушкро ба 2,5 ҳисса об дар муддати муайян ҳалл омехта карда, пас 3 ҳисса семент ва 1 ҳисса реги омехташударо ба он ҳамроҳ намуда, боз ҳалл омехта мекунанд. Шаймаи ширеши хосилшударо дар давоми 2 соат истифода бурдан лозим аст.

Аз рӯйи намуди берунаи кошинҳо чиҳор, пирамидавӣ ва аз рӯйи ранг-якранга ва ҳаррами истеҳсол карда мешавад. Кошинҳоро як ба як, ним ба ним ё аз рӯйи диагонал мечинанд.

Расми 38. Чидани кошинҳо:

а) як ба як; б) ним ба ним; в) аз рӯйи диагонал.

Ва ҳамаи вақт дар рӯйгуш намудани сатҳ кошинкорӣ бутун мувофиқат мекунанд, бинобар ин, онро буридан лозим аст. Барои ин бо қалами ғ и ҷиҳати бурриданҳо дар сатҳи кошин нишонаҳо харда, сипас аз болои хат бо алмоси шишабур бурида метавонад. Баъд аз ду тарафи он кафолаи мувофиқи хат ба ҳарфи ҳаҳта чунон зарбе задан лозим аст, ки он шиканад. Ва ҳамаи вақт қисми бурридашуда ҳамвор ва рост мешиканад, бинобар ин, онро бо сангсоиш ҳоҷат ва ҳамвор мекунанд.

Расми 39.

а) бурридан бо алмос, б) шиканонидан кошин; в) ҳамвор кардан бо санг

3.3. Кошинкорӣ фарш

Пеш аз кошинкорӣ devor рӯйкаш кардани фарш бехтар аст, зеро вақте ки маврид кошинхои ба devor мустаҳкамшавандаро ба фарш такя мекунанд. Агар фарш баъди devor кошинкорӣ карда шавад, он тоҷ дар поёни devor зоҳиран мегузорад, зеро ки ба он кошинхои каторхои поёнитро ба devor захт часпонда, такя кунанд. Аз кошинхои гуногунранг ва гуногунранг рӯйхати нақшдор ба тухф оғоздан мумкин аст. Ба рӯйкаши бетонии фарш об зада, ба болои он ба лаки сӯрохдоштаи майда сементи тозаро ба ғафсии 2-3 мм резанд. Семент ин ҳамирро мубаддал менамояд, сипас ба болои он кошинхоро мечинанд. Ба ҷойи сементи тоза, аммо дар сементу ретро (бо миқдори баробар) истифода бурдан мумкин аст. Гафсии ҳамирак сементу ретро ҳам бояд 2-3 мм бошад. Агар рӯйкаш ҳамвор нашавад, гафсии ҳамирак сементу ретро то 7-15 мм расонидан мумкин аст.

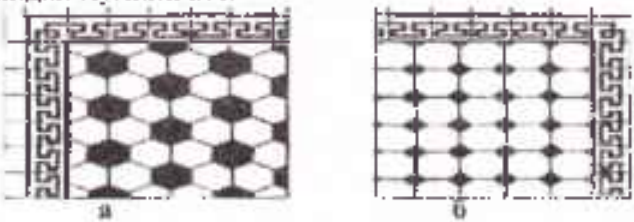

Расми 40. Кошинкории фарш :

а) шахмотӣ бо фарш ; б) ҳаҷмӣ бо фарш

Кошишхоро дар як савия чидан лозим аст. Барои ин дар бехи деворҳо бо хамиран гипсхор як савия якчоя (барои пишона) гузоштан лозим меояд. Сипас, байни онҳо бо хамиран семент кошишхоро мечаспонанд, бо дастаи бетон то савияи дарҳори оҳиста зада мешинонанд ва бо ватаки савияи онро месанҷанд. Агар савияи кошини гузошташуда паст бошад, ба таги он боз хамира илова мекунанд ва барвакт агар баланд бошад, хамиран мёдаҳаро мегиранд. Ҳангоми кошигузории сементи эпёдаҳаро аз ҳуҷраи кошин тоза карда гирифта, баъди ду се шабонарузи он маҳлули пирмонанди сементӣ тайёр намуда, ба фарш рехта, байни кошишхоро пур мекунанд. Пас аз фурсати гах шудани семент бо латтаи тар сатҳи фаршро тоза намуда, сементро аз руйи кошиҳо пок мекунанд ва дар дарҳо шлоҳ мегузоранд. Баъди як хафта дар руйи фарш рох гаштан мумкин аст.

34. Кошигузории [illegible]

Ҳангоми бо хамиран семент кошишкорӣ кардан (ба сатҳи хиштин ва бетонӣ) бо ёрии шокул ё зехтахтаи шокулӣ деворро хамвор мекунанд ва ба сатҳи кошишкории пишонаи кошин мегузоранд. Барои муайян кардани пишона, хонаи савияи хинбаҳдаи кошишкории бо ёрии шокул гафсии хамираро ба ивазгирифта (10-15 мм), дар масофаи 500 мм аз хамиргар дур мегузоранд. Дар ҳимояе, ки сатҳи кошишкорикардашударо чидани калон нест, дар чор кунҷи девор якчоя пишонакашии гузоштан кифоя аст. Сипас, дар каторахои девор зехтахтаи шокул мегузоранд, ки бурриши он 40х40 мм ва дарозиаш 2 м аст. Ин зехтахта барои ба таври уфуқӣ мустаҳкам кардани ҷанб лозим аст, пас бо меъёри ҷанб кошишхоро мечаспонанд.

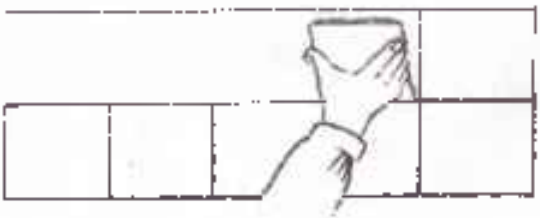

Расми 41. Чидани кошиҳо

Баъзе тамом кардани кошинкорӣ хамаи сатҳи яхтахтаро гирифта, ба ҷойи онҳо кошин мечаспонанд. Барои он, ки маҳфаҳои кошинҳо якхел бошад, ба сифати колиб фоҳиҳоро истифода мебаранд, ки андозаи муайян доранд. (Фоҳиҳоро баъзе аз шах шудани хамираро кашида метарашанд). Агар кошинкорӣ деворро аз ҷаҳш (аз поён ба болo) иҷро кунад, пас ҳаҷми катори якуми кошинҳо яхтахтаи чӯбиро гузоштан лозим меояд. Хамираро сементиро ба тарафи ҳалли кошин гузошта, ба девор ҷафе мекунанд. Ҳаҷмаи часпонидани кошин вобаста аз ин, ки хамираро ҷазои ҳаҷми кошинро пур кунад. Хамираро ҳеҷ ҳаҷмро, ки ҳаҷмаи фишор дода часпонидани кошин мебарояд, бо асбоби алмаи тарошида метарашанд. Дарзи байни кошинҳо 0.5-2 мм-ро ташкил дода метавонад. Баъди он ки хамираро сахт шуд, кошинҳо мустаҳкам меистоянд, пайвандҳои уфуқиро аз хамудиро тоза намуда, онҳоро бо тахтаи мулоими бурдор ё хамираи сементи тарҳсубаш 1:1 пур мекунанд.

Ҳаҷмаи кошинкории деворҳои чӯбини саҳнҳо ва ба он хамираи сементи мемонад, на баъзе маҳали пешгирӣ амал мекунанд. Деворҳои ҳаҷми чӯбиро фавран кошинкорӣ кардан мумкин нест. Барои бо кошин рӯйхаш кардани деворҳои чӯбиро, онро то як сол нигоҳ доштан, хушкшавии зарур аст, то ки ҳаҷмҳояш девор ба ҳаҷм расад.

Ҳаҷмаи бо шиҳмаи ширеҳӣ часпонидани кошинҳо ҳам дар яхтахтаҳо тарҳ кашидан зарур аст. Дар ин ҳол хамвории сатҳи деворро сайқидан лозим аст. Сатҳро аз чирк ва доғҳо рангаш тоза бояд кард. Кошинҳоро аз поён сар мекунанд. Агар фарқ ва он ҳадди хамвор бошад, ҳаҷми катори аввали яхтахтаро тунукро ба ҳаҷми уфуқи мегузоранд. Аввал ба девор мехкаҳ ширеҳкунандаро бо тафсир 1-2 мм мемонанд, сипас кошинро бо чӯтиҳо гир пок карда, ба пушти шиҳмаи ширеҳӣ (тафсиаш 1-2 мм) мемонанд. Пас аз он кошинро ба деворҳо ҳиммолида гузошта, бо тахтачаи чӯбин ҳоҳиста мезананд. Барои он ки кошин ба паҳлуҳо ҳаҳтаҳад, ба ҷойи пайвандҳои кошинҳо то сахт шудани шиҳм ҳоначаи филизӣ ё шиҳмҳоро тафсиаш 2-4 мм мегузоранд. Баъди аз он ки кошин ба шиҳм устувор шуд, ҳоначаи металлиро гирифта мехарӣ мекунанд. Дарзҳоро ба ҳаҷми ҳар ҳолаш зиҳрҳоҳ. Ба мемонанди кошинкорӣ бо сементи пур мекунанд.

Кодаи беҳатари

Ҳикмат!
Ба тарифи хонишгаҳо корҳарои кора, сӯрохкуни, тарошидан ва пахш кардани нуқтаҳои хонин ман ҳаст.

Кори амалӣ.

Шинасой бо технологияи хонишкорӣ

1. Ба хонишгоҳ сафоҳ ва пластикаҳо шинос шавед.
2. Муайян кунед, ки ба доверо оиҳаҳоне, вакте ва ҳоҷатҳо бо каломе аз ин тарҳо - зоҳ ба зоҳ, «ҳиҳ ба ҳиҳ» ё «аз рӯйи дастгоҳ» хонин лозиб пуданаш ва ҳиро дар дафтаратон ҳасеҳ кунед.
3. Агар дар мактаб ё синфатон чуҳзи китобҳо хонишгоҳиҳудаи таъмиркалаб бошад, ҳамиро таъмир намуда, ҳиро ҳо ҳмир кунед.

Саволҳо барои сӯҳанрӯ:

1. Корҳои хонишкорро ҳарҳ ҳиҳед?
2. Ин ҳаҳоҳо ҳ ҳуҳ хонишҳоро ҳаҳҳоҳ мекунад?
3. Барои хонишкорӣ каҳом асбобҳоро истифода мебаранд?
4. Пайдарпайи хонишкорӣ дарҳ ва ҳарҳ ҳуҳ ҳиҳ ҳиҳ
5. Барои чидани хонин ҳо ҳ истифода мебаранд?
6. Чи тавр хонинро мебуранд?
7. Тарҳҳо ҳ ҳидани хонинро ҳ ҳуҳ ҳиҳед?

ТЕСТ

1. Барои рӯйкаш кардани деворҳои дохили бино ва фарш аз чӣ ба таври васеъ истифода мебаранд?
а) коғазҳои;
б) хушкмаҳалли;
в) пластикӣ;

2. Чи сатҳро аз таъсири мухит ниҳоят медорад, ранг ҳеҷ меҳисобад ва ин)ушиҳо аз ҷиҳати гигиенӣ хуб мебошад?
а) ковоҳ;
б) эмалитсия;
в) охаксаҳ;

3. Керамика чиҳо маҳсулотест, ки:
а) аз гил сохта шуда, дар хумҳои пухта ва сир дода шудаанд;
б) аз охак сохта шуда, дар хумҳои пухта ва сир дода шудаанд;
в) аз гил сохта шуда, дар хумҳои пухта шудаанд;

4. Кошиҳоеро, ки барои рӯйкаш намудани қисми дохили бино истифода меҳисобанд, аз чӣ истеҳсол мекунанд?
а) керамика ва пластмассаи полистиролӣ;
б) пластмассаи одӣ ва охак;
в) ранг ва керамика;

5. Кошиҳои сафолӣ сирдорро ба кадом намудҳо ҷудо мекунанд?
а) кошиҳои одӣ (простулча), кунҷӣ (варшиҳо) ва шиштуҳо;
б) кошиҳои мурожкеб (секунча) ва шиштуҳо;
в) кошиҳои одӣ (простунча) ва карниҳо;

6. Агар кошиҳоро бо ҳамраҳи сементҳо часпонидан лозим бошад, чӣ тавр меҳисобанд?
а) ба об тар мекунанд;
б) ба охак тар мекунанд;
в) ба ранг тар мекунанд;

7. Шиҳои ҳаҷмиро ҳисобкардаро дар давоми ҷанд соат истифода бурдан лозим аст?
а) 2 соат;
б) 3 соат;
в) 5 соат;

8. Аз рӯйи кадом намуд кошиҳои ҷиҳҳор, ҳирамиҳаҳо, аз рӯйи ранга-якранга ва ҳаррангаҳо истеҳсол карда меҳисобанд?
а) намуди берунаҳ;
б) намуди дохилӣ;
в) намуди ҳаҳ ва рост;

9. Кошиҳоро аз рӯйи кадом намуд мечинанд?
а) як ба як, ним ё аз рӯйи диагонал;
б) чап ба чап;
в) рост ба рост;

10. Агар ҳангоми рӯйпуш намудани сатҳ, кошиҳои бутун муносибат нокунад чӣ бояд кард?
а) бурриданро дарҳор;
б) часпонидан дарҳор;
в) бурридан ва часпонидан дарҳор;

11. Аз кошиҳои гуногунтаҳлил ва гуногунранг чӣ ба вуҷуд овардан мумкин аст?
а) рӯйкаши нақшдор;
б) рӯйкаши бенақш;
в) танҳо нақши гул;

12. Агар рӯйкаш ҳамвор наҳтавад, ғафсии ҳамвараи сементу регро то чанд мм расонидан мумкин аст?
а) 7–15 мм;
б) 8–20 мм;
в) 7–21 мм;

13. Ҳангоми бо ҳамвараи семент кошинкорӣ кардан (ба сатҳи хишт ё ва бетонӣ) бо ёрии чӣ деворро ҳамвор мекунанд?
а) шокулӣ ё ҳаҳоҳтан шокулӣ;
б) белчаи ҳамвор;
в) кошинкоркун;

14. Дарзи байни кошиҳо чанд мм-ро ташкил дода метавонад?
а) 0,5–3 мм;
б) 1–3 мм;
в) 2–4 мм;

15. Сатҳро аз чиҳо бояд тоза кард?
а) чиркро ва доғҳои равғанӣ;
б) ранг ва оҳак;
в) оҳак ва лой.

16. Ҳангоми бо шилми ширеӣ часпонидани кошиҳо дар ҳаҳтаҳоро чӣ кашидан зарур аст?
а) тӯлоб;
б) расм;
в) шерит;

БОБИ V. КАСБУ ХУНАРИ МИЛЛӢ

Кулолгарӣ

Кулолгарӣ аз намунаи хунарҳои қадима ва ачиби мардуми тоҷик буда, дар тули ҳазорсолаҳо аз ҳунари ҳиҷи рӯзгор то ба санъати баланди миллӣ табдил ёфтааст. Чи тавре ки олимони бостоншинос баъзе тадқиқоти ҳафриётҳои зиёд қайд карданд, кулолгарӣ қисми таркиби зиндагии моддӣ ва маънавии мардуми тоҷик ҳисоб меёфт. Агарчанде ки ин ҳунар то ҳанӯз ҳаёти одамонро давраи ибтидоиро чамъият бошад, мунтазам он ба ҳастии инсоният чукургар ворид шуда, ба моҳиятҳо умр, рушду камол ва мавҷудиятро, ташаккулу такомулро ҷаҳонбинии инсон мубаддал гардид.

Яъне такомули асосии истеҳсолӣ, сарфи назар аз ҷиҳатҳои ҷараёнҳои истеҳсолиро шакли чамъиятӣ пояҳои давраҳоро пав ба давро ва сар мегузаронад. Чунонеки чамъиятҳо бе истеҳсолот нучуд дошта наметавонад. Ҳамин тавр, ба ҷуҳиҳо хулоса омадан мумкин аст, ки ҳар ҷуҳа сатҳҳо истеҳсолоти чамъиятӣ, аз ҳосилдаҳолиҳо ҷараёнҳо истеҳсолӣ, ҳаҷмҳо маҳсулоти сифолӣ, ки ва ҳаҷмҳо фаъолияти истеҳсолии инсон аст. Ба ҳиро дар мисоли зарфҳо аз Саразм, Хуҷбук, Истаравшан, Афросиёб, ҷанубӣ Туркманистон ва ғайра ёдоштомада ҳамиқу равшан мебинем.

Баъдан кулолгарӣ ба санъати зебо ва ҳолмаҳкам табдил ёфт, зеро инсонҳо дарккунандаи ҳаҳокату тароват ва ҳусни ҳаёт мехостанд, дар эҷоди ҳуд орзу ва ҳаҳанонро дили ҳудро ҳаҳассум гардонанд. Ҳамин тавр кулолгаронро минбаъда кӯшиданд ҳаваҳсути ҳаридаҳон ҳеш рӯзгори ҳудро абадӣ гардонида, сохтани ҳаҳаҳоҳо гуногуни рӯзгорро аз гил ҳоҳ кардаанд ва минбаъд ин ҳунар ҳаваҳсути онҳо ҳайни ҳабиҳаҳо ҳаҳар ҳаҳ гардид. Баъд аз он ки аз мис, биринҷӣ ва тилло сохтани асбобу анҳомҳо рӯзгор вусъат пайдо ҳард, кулолгарӣ то ҳадоҳо рӯ ба ҳаназзул ниҳод. Аммо ҳабаски сохтани зарфҳо металлӣ зиёд ва маҳнат ҳалаб мекард, ҳаҳин метавон гуфт, ки онҳоро бештар одамони ҳисобҳаҳ доро истифода мебурданд. Аз ин рӯ, ба хулосае метавон омад, ки ҳунари кулолгарӣ ҳосӣ ҳиҳмҳ ҳисобҳаҳ ҳамбаҳаҳ ҳалқ шуд. Аз ҳабаски шумораҳ мардуми поҳор дар ҳамаҳ давру замонҳо бештар буд, ин санъат аз ҳайр нарафт ва то замони мо омада расид.

Зинда кардани мероси ниёгон бошад, муҳаббати ҷавононро ба санъати миллӣ меафзояд. Онҳоро водор мекунад, ки дар рӯҳиҳо меҳнатдӯстӣ тарбия ёбанд, сояҳо истеҳсоли зарфу ҳавочиҳоро ба рӯзгори мо зарурро ба роҳ монда, дар афзун гардонидаҳо моҳ ниёзи мардум ва аз бухрони иҳтисодӣ раҳонидаҳо ҷамъиятро саҳм ҳиҳарад.

35. Маълумоти мухтасар доир ба таърихи хунари кулолгарӣ

Аз рӯйи маълумотҳои баҳастоварданшуда фаҳмидан мумкин аст, ки аввалин маснуоти сафолӣ дар давраи палеолити болоӣ ба вуҷуд омадааст. Аз гил тайёр кардани зарфҳоро одамон дар даврае, ки дар ҳазорае 6-и то милод аз худ намудаанд.

Мутобиқ ба сатҳи кӯҳнагӣ ин раф ва нишондиҳандаи маснуоти сафолӣ ба вуҷуд омад. Нахустин маснуоти сафолӣ дар ҷаҳонҳои ҳаҷмгирии ҳирмҳоро, аз ҷумла ҳудуди Осиёи Хурд, Эрон сохта шудаанд (ҳазорае 7-и то милод). Дар Осиёи Миёна ҳаҷмгирии намунаҳои маснуоти сафолӣ дар қитъаи ноҳияи Ҷазораи Чабал, ки маснуоти ҳаҷмгирии Чайҳун аст (Туркманистони ҳозира), ба даст омадааст. Ҷуҷатгирии намунаҳои сафол дурушту содаанд. Аз ҳазорае 6-и то милод сифатҳои мушаккаш маъмул гардиданд.

Истеҳсоли чунин маснуот бонки мураккаби технологиро тайёр кардани маҳсулот ва пухтани он гардид. Торафт шакли маснуот мукаммалтар ва ба ҳаракати ҳаҳмиранд дигар моддаҳои маҳдӣ ва ҳамчунин руғанро, ки ҳаҷми хушкшавии сафолро мустаҳкам мекард, ҳамроҳ мекардаанд.

Дар ҳазорахои 4-2-и то милод сафол дар ноҳияҳои Байнанҳаҳрайн, Эрон, Осиёи Миёна ва Чин паҳн ёфт. Дар қисми ҷанубу шарқии Аврупо маданияти Кукутени-Триполия паҳн шуд. Аниҳоҳо, ҳатто, пахшу вигор ва тасвирҳои маснуоти сифолии ҳазорахои 4-3-и то милод гуногунанд. Усули вигорӣ хайрхоҳ, ки он дорои композитсияи мукаммал буд, маъмул гардид. Махсусан, бозёфтҳои сафолии ҷанубӣ Туркманистон нурҳмо ҳанд. Технологияи истеҳсоли маснуоти сафолӣ мутаҳаммил такмил ёфт. Дар ҳазорае 6-и то милод дар Байнанҳаҳрайн Шимолӣ ҳунармандии кулолӣ (дар Ярмаҳалиҳ) мавҷуд будаанд.

Дар ҳазорахои 5-2-и то милод ҳунармандиҳои кулолӣ дар ноҳияҳои Шарқи Миёна ва Наздик паҳн шудаанд. Барои пухтани сафол ҳунармандҳои дукаба ҳарҳ истифода мебурданд.

Пайдоиши маснуоти сирдор ба ихтишофи сафол таъсири калон расонид. Сирдавонӣ аввал дар кулолгарӣ, баъдтар дар сохтани ҳаҳмнорӣ истифода гардид. Дар ҳазорае 1-и то милод ҳаҳмнорҳо дар Месопотамия, Эрон ва Бобул бо сафолсирдорҳо мӣёфтанд. Дар маснуоти сирдорикадиме одатан рангҳои осмонӣ, сабзфом, фирӯзӣ ва зард бартарӣ доштанд. Дар нимаи дуюми ҳазорае 2-и то милод нимаи якуми ҳазорае 1-и милод давраи пеш аз ислоҳоти истеҳсоли маснуоти сафолӣ ном шуд. Ҳунармандони Юнон ангобҳои сурху сиёҳ ва ранги ҳаҳмиро истифода бурда, дар ин ҳар ҳисоб бузург гардиданд. Тарзи истеҳсоли ҳаҳмиро ҳанӯз то охир ба мутахассисон маълум нагардидааст. Таҳқиқи ноҳияҳо нишон медиҳад, ки тарзи тайёр кардани онҳо гуногун буда, онҳо рангҳои маҳаллӣ ва баъзан рангҳои ҳориҷиро, ки ба ҳаҳмиро истифода мебурданд. Дар саноати кулолгарӣ истифода кардани ҳаҳмиро ҳанӯз то ҳанӯз ихтишофи истеҳсоли сафолро ба ҳаҳмиро ҳанӯз ҳаҳмиро ҳаҳмиро ҳаҳмиро

Эзоҳ: Ин хори амалӣ дар вақти экскурсия ё таҷрибаҳо иҷро карда мешавад.

Саволҳо барои санҷиш.

1. Оиё ба ҷаҳонӣ ва марказҳои тараққиёти ҳунари миллии ҳунармандӣ маълумот диҳед?
2. Марказҳои ин ҳунари миллиро номбар кунед?
3. Аввалин ҳунармандон кӣ ва дар куҷо маҳкур шудаанд?

36. Нақш ва ҳалқаҳои он

Кулолони асрҳои IX-X навъҳои гуногуни сирро тайёр карда, истифодаистанд. Аввалҳо сирҳо ишкорро ба кор мебурданд, баъд маълум гардид, ки сирҳо аз сурб тайёркунӣ сифатҳои хеле баланд аст. Сирҳо сурби ранги хуб надоштанд, ҳатто шаффоф буданд ва ин имкон медод, ки нақшҳо аз ҷиҳатҳои сир рӯйи зарф бо нақшу ҳиҷоҳои ҷилвоҳ ороста дода шавад. Кулолони он давра ба таркиби сирҳо ба миқдори муайян қалъаи ҳамроҳ ҳамуда, онро рангдор мекардаанд, ҳатто сирҳо ҳангоми шаффоф нашуда, ҷиҳатҳо сабзранг ё тиранг мешуд. Дар асрҳои IX-X зарфҳои нақшинашударо хеле гуногун буданд. Тайёр кардани ин гуна зарфҳо сӣҳатӣ маҳоратро талабро ҳамчунин дошт. Аввал худи зарфро дар чарҳи кулолӣ месохтанд ва баъди хушкшудан рӯйи онро бароҳ нақш тайёр карда, ба рӯйи он ангоб мемолиданд. **Ангоб-лойобаҳо** маҳсуе мебошад, ки пахтаи маҳин бехта шуда, онро бо усули маҳсуе тайёр мекардаанд ва ҷиҳатҳо ба он ранг меомехтанд. Дар асрҳои IX-X асосан ангоби сафед, сурх ва сиёҳро истифода мебурданд. Баъди молидани ангоб рӯйи зарф хеле ҳаҳту суҳта мешуд ва бароҳ гулпартоҳ замиҳаро мувофиқ ба вуҷуд меомад.

Пас аз ин, бори дигар зарфро ангобалударо хушкоида, баъдан ба рӯйи он гул меҷаҳтонданд, нақш мехиҷиданд ва оҳиҳаҳ ба ҳумдон ҷиҳоҳ, меҷуҳтанд. Ҳамин ки пухт, баъди хушк шудан ба рӯйи зарф сир ҷаҳонида, бори дуюм меҷуҳтанд. Ҳангоми тайёр кардани ин гуна зарф, барои ранг ҳаҳтуҳаҳо нақшҳо ва ҳуди тобиши ранг, аниқу дақиқ дошиҳаҳ шарт буд, ки ҳаҳтуҳаҳо ба маротиба пухта шудан дар таркиби маҳсулоти зарф чӣ гуна таҳаҳҳурот ба вуҷуд ҳоҳад омад.

Яке аз роҳҳои ороиши зарфҳои рузгор катиба буд. Катибаро асосан дар ҷиҳаҳо ҷиҳаҳо, ҳоса, табак ё ҳуд дар мобайн ҷой медоданд. Катиба ҳинчунин дар рӯйи кӯчаҳо ва ҷароҳаҳо сиёҳ, ҳоҳ ҳида мешавад. Катиба, одатан бо ҳаҳи зебоҳу ҳоҳо, ки аниҳаҳо ҳудро ноҳт, анҷом ҳода мешуд. Мазмуни катибаҳо

гуногун аст: "Хайрату барокот ба сохиби ин ҷиз", "Баракат", "Хайрот" ва ғайра. Дар баъзе ҷойҳо калиба ҳамчунин таъбирҳои гуногун дорад. Ба монанди "Аввали дониш тахт асту ниҳоиаш ширин", "Саховат нишони мардон", "Саховат нишони ҳикмату давлат аст" ва ғайра.

Аксаран нақшҳо ин гуна зарфҳо нақшҳои одиї исломї, ҳаёти таъвирї, ҳаҷвиҳои ҳаётї ва набототї аст, ваҳе таъвири маҳсулот низ ба назар мерасад, масалан таъвири мурғон бисёр дида мешавад. Дигар навъи нақш рангубори мармарї мебошад. Баъзе оҳаридаанд ки нақш ранҳои гуногунро бе ягон тартиби муайян бо ҳам парча-парча мемолиданд ва дар ин ҳолат нақши муайяни маъмулдор пайдо намешуд. Дар ин гуна нақш на шакли муайяни он, балки тобиши он, мувофиқати ранг ва ҷилои он муҳим буд.

Ҳамчун усули нисбатан оромтар зарфҳои сафолї усули нақш, ҳаёти ҳаррӯзаи бароварданї нақш низ дар зарфҳои нақшдори мармарї ё худ зарфҳои сирдора сабз дида мешаванд. Ҷойи ҳаррӯзадаҳуда бо сир пур карда мешуд ва дар замиҳои рӯйи зарф нақшҳо барҷастаю ба вуҷуд меомад, ки асосан аз таъвири шаклҳои ҳандасию набототї ва таъвири мурғон иборат буд.

Сафолҳои асрҳои IX-X бе шакку шубҳа дастоварди мекунанд, ки дар ин давра хосиятҳои меҳнати ҳеле рушд ёфта, бисёр тарзу усулҳои кор ба ҳуд тарҳида, таркибу сифати сир дорои ҳеле такмил дода шуд. Дар нақшу ҳиҷорї зарф низ ҳеле комёбиҳо даст рас гардидааст ва миқдори истеҳсоли зарфҳои сафолї ба марҳилаи афзуд.

Истеҳсоли кулолии асрҳои XI-XII ҳам аз нуқтаи назари техникаву технология ва ҳам шаклу ороиш ҳеле хуб омӯхта шудааст. Зеро бисёрҳошиҳосии зарфҳои мансуб ба ин давраро дар қабрҳои тамоми шаҳристонҳои асримиёнагї ба миқдори зиёд пайдо кардаанд. Дар як қатор маҳалҳо осори истеҳсолоти кулолиҳо гардида, кӯрахои сафолпазї, қолибҳои нақшинрӯй ва асбобҳои маҳсуси кӯрасозї ва ҷойгоҳи зарф, аз қабили сеҳои барои аз ҳам ҷудо кардани зарфҳо ёфт шудаанд.

Зарфҳои сирдор дар истеҳсолот мавқеи асосї доштаанд. Бештар сири сиёҳранги шаффоф ва миеҳо ранги ҳиратоб ба кор бурда мешуд. Аз байни сирҳои ғайришаффоф, хусусан, сири фирӯзаҷуми хушсифат ва зебо, ки дар вақтҳои охир пайдо шуда буд, беш аз пеш мавриди истифода карор мегирифт. Дар баробари шаклҳои кулолии зарфҳои сирдор, шаклҳои нави такмилёфта низ ба вуҷуд меомадаанд. Чунончи, агар дар асрҳои IX-X чароғҳо равғандони мудаввар ва нӯги кӯтоҳ доштаанд,

равшанӣ ончо рахдор, нӯгашон тарошида ва дарозтар аст. Мисоли ҳарфҳо зиёд нишгара бо ҳалқон ҳаддаши ҳаҳшҳои пабототӣ, тасвири мавҷудоти зинда (хусусан, парандагон) ороиш меёбанд. Замиҳои нақшу нигори ҳарфҳо аксарҳо сиёҳ ва беранг буда, рангҳои порчаҳо ва сиёҳ низ маҳсуб кор фармуда мешаванд. Рангҳо тасвирҳо хеле гуногун - сиёҳ ва сафед, қаҳваранг ва сурх, сабз ва зард, кабуд ва нилуфарӣ аст. Дар ороиши ҳарфҳо ҳамоно комёбиҳои замони гузашта истифода шуда, дар айни замон онҳо ҳайҳо ва ҳаҳоҳо ҳам ёфтанд.

Навиштаҷоте аз ҳаҷ ҳиҷрии ҳайриҳоҳона ва пайдомез аз ҳайл рафта, ҳайл ончо навиштаҷоте мухтасар мегирад, ки ҳатто аз як калима иборат буда, калима чандин бор ҳаҳорат сабт мегардад. Ньюе нуқтаҳои ҳатиҳаҳ ба эҷоҷ меоянд, ки ал шаклҳои зебои ҳурӯфи фарохам омада, ягон маҳлиро ҳрод намекунанд ва ҳонда ҳаҳ ламанаванд. Дар тасвири мавҷудоти зинда низ аломатҳои рамзӣ ба назар мерасанд.

Масалан, тасвири мурғон, ки аз ҳадим дар ороиши ҳарфҳо истифода мешаванд, хеле сатҳӣ мебошанд, аҳсар вақт ҳатто суратҳо мурғ нурра оварда нашуда, фақат қаноти он такроран тасвир мегардад. Нақшҳои ҳаддаси ва пабототӣ низ гуногун мебошанд. Ду тарҳиҳо ҳаҳҳо дида мешаванд: яке нақшеҳ, ки фаҳат як ҳисми рӯйи ҳарфро фаро гирифта, дар замиҳо ҳарҳ ҳам мегардад ва одатан замиҳаҳо сабз ё зардранг мешавад: ҳатаре нақшеҳ, ки ҳамоми рӯйи ҳарфро пӯшида, дар замиҳаҳ ягон ҷойи ҳолӣ намегузорад. Бисёр нақшу нигорҳо тоза ва рангуборҳо нав пайдо мешаванд. Масалан, нақшҳое, ки бо ҳати нафиси сафед, сиёҳ ва порчаҳо дар замиҳаҳ ҳаҳвараҳ ҳаҳҳо шуҳанд, аҳҳомдараҳа назарраҳ ҳанд.

Дар асрҳои XI-XII бошад сайҳалҳои ҳоҳиҳӣ тайёр карда мешуд. Сафҳаи он сафеҳ ва ё ҳиҳаҳе пуҳ ирҳаҳ, мӯрт (зудшиҳаҳ) ва ҳозеҳ буд. Ба рӯйи он нуҳаи ҳабудҳо ва ҳиҳлобӣ медаванданд. Дар деворҳо тунҳи он сурҳчаҳо гирда, секунҳа ё ҳуҳ ҳорҳунҳа мекунонанд, ки пас аз сир ҳодан ҳамчун нақшҳо зебо шиҳаҳро ба ҳуҳ ҳаҳб мекард.

Зарфҳо сафолиҳ тунҳи бесир ва нурнақшу нигори асрҳо XI-XII хеле ҳунарманданд сохта шудаванд. Аксари ин зарфҳо аз кӯзаҳо, ҳаҳонаҳо, гуногунҳаҳ ва гуногунҳаҳм иборатанд, ки таҳаҳ ончо тоҳ гирд ё мурулҳаҳ ва тоҳ мисли фҳиз ҳеҳуҳамдор мебошанд. Баъзе нақшу нигорҳо ҳуда аз воситаҳо техникӣ низ истифода мебурданд. Чунончи, ҳисмҳо ва ҳоҳо кӯза ва баъзе ҳаҳонҳо ончо ҳам дар дарунҳ ҳодиҳҳо нақшҳо сохта, сипас ҳамаҳ ин ҳисмҳоро ба ҳам васл мекардаанд. Ингунин ба

воситаи қолибҳои махсус дар рӯйи зарфҳои гайр аз ҳар гуна сурат ва нақшҳои гуногуб менигоранд. Дар ороиши ашёи сафолӣ боз дигар воситаҳо низ ба кор бурда мешуданд.

Нақшҳои ҳандасӣ ва наботӣ, китобӣ, тасвири ҳайвонот, мурғ, моҳӣ, одам ва ҳар гуна маҳсулоти хӯрокӣ, зарфҳо ва ҳар гуна ашёро зебо оро додаанд. Тасвирҳои ин зарфҳо ба таври гуногун тарҳ ёфтаанд. Яке аз услубҳои маълум ҳалқаи тасмаҳаҳнест, ки дар баъзе аз китобӣ, дигаре нақшҳои мураккаби наботӣ ва сеҳрӣ сурати ҳайвон ҷой гирифтаанд. Офтобӣ мисоли китобадорро бо нақшҳои парандаҳо ва ҳайвонотӣ болдори афсонавӣ ороишёфта маҳсулоти корҳои устоҳои асрҳои XI-XII мебошанд. То ҳол дар ҳудуди собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ аз ҳудуди он пайдо шудааст, ки шояд аз осорҳои Ӯрстеппа (Истаравшан, ҳозира) мебошад. Дар асрҳои XI-XII дар Осиёи Миёна (Афросиёб, Марв, Хуҷанд, Истаравшан) истеҳсоли кӯзаҳо ба ҳукми анъана даромад. Аввал ҳунармандҳо сир мегаштанд. Аз асрҳои XIII-XIV сир ҳарда, маснуоти ҳунарҳои сафолӣ дар сохтмони биноҳои Осиёи Миёна маълум гардид. Мақбараи Байқулиҳон дар Бухоро (1358), мақбараи Муҳаммади Бакирӣ дар Ванҷакент (1342-1343), ороишҳои мақбараҳои Шоҳи зинда, Бибиҳонум, Ҳазрати дар Самарқанд ва ғайра дар асрҳои XVIII-XIX дар марказҳои ҳунар ва мактабҳои хоси истеҳсоли маснуоти сафолӣ дар Самарқанд, Риштон, Ғиждувон, Бухоро, Шаҳрисабз, Тошканд, Хева, Хуҷанд, Қаратег ба авҷи ташаккӯф расиданд. Аммо ҳудуди дар тӯли асрҳои XIX-XX нисбатан доштанд. Баъзе шаҳрҳо дар Тоҷикистон барои ташаккӯфи санъати кулолӣ шароити фароҳам овардаанд. Кулолгарони тоҷик ва офарандагони маснуоти сафолӣ ба ҳаҷмҳои нав ва ҳаҷмҳо ва ҳаҷмҳо ва ҳаҷмҳо дода, дар устоҳонаҳо, корхонаҳои таълимию истеҳсолӣ, шуъбаҳои фанни бадеии ҷумҳурӣ, фабрикаи "Армуғон"-и шаҳри Душанбе ва дигар ҷойҳо мутахассиҳо тарбия, маҳсулоти кулолӣ мебаровардаанд.

Бехтарин намунаҳои ҳунарҳои анъанавӣ дар Осорхонаи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, осорхонаҳои шаҳру ноҳиявии ҷумҳурӣ нигоҳداشта мешаванд.

Сиҳати ҷиддиро ҳаҷмҳо кулолон А. Мавлонов, Б. Маҳморов, У. Мелиев (Конибодом), С. Расулов, А. Қодиров (Қарқин), А. Ҳоҷиев (Урметан, ноҳияи Айнӣ), барадарон Сафарбой ва Сайфиддин Сохибовҳо (Чӯрқӯҳ, шаҳри Исфара), Г. Ҳаҷиев (Истаравшан), М. Бӯриев, Ш. Ҳамиев (Хуҷанд) ҳама дорад, дар ҷаҳон шуҳратёр гардонидаанд.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Оҷ ба нақшаҳо ва намудҳои онҳо маълумот диҳед.
2. Аҳолӣ чист ва онро барои ҷи истифода мебаранд?
3. Дар кӯрси кулолии асрҳои XI-XII ҳунарҳо чӣ ҳаҷм доштанд?
4. Оҷ ба нақшаҳои ҳаҷмӣ, паботӣ ва ҳаҷмӣ маълумот диҳед?
5. Маҷмуоти спордӣ-саҳҳатӣ дар соҳтмони биноҳои Осиёи Миёна истифодашударо номбар кунед?
6. Кулолиро номгӯрро ҷомбар кунед.

37. Хок ва хосиятҳо он

Хок қабати болоии қишри замин аст, ки дар натиҷаи вайрон шудани ҷинсҳои кӯҳӣ ва фаъолияти ҳаётии организмҳои наботӣ ва ҳайвонӣ ба вуҷуд омадааст.

Хок аз ҷинсҳои кӯҳӣ ҳосил мешавад. Ҷинсҳои кӯҳӣ дар натиҷаи амалиёти дар як вақт рӯйдиҳанда, ба монанди бадлесӣ ва ҳосилшавӣ, ки ба ҳамдигар робитаи сахт доранд, ба хок табдил меёбанд.

Ҷинсҳои кӯҳӣ ва маҳдиҳо дар рӯйи замин зери таъсири ҳарорат, борништ, гиҳо, амалиётҳои химиявию биохимиявӣ, ки ба фаъолияти организмҳо зиҳда ҳобастанд, вайрон мешаванд. Амалиётҳоро, ки ҳаҷмӣ он ҷинсҳои болоии қишри замин вайрон шуда тағйир меёбад, бадлесӣ меноманд. Дар натиҷаи бадлесӣ ҷинсҳои кӯҳӣ бо як қатор сифатҳои нав соҳиб мешиванд. Вобаста ба омилҳои пайдоиш бадлесӣ-физикӣ, химиявӣ ва биологӣ мешиҳад.

Ҳамин тавр, дар натиҷаи таъсири мутақобилаи массаи ҷинсҳои кӯҳӣ бо организмҳо зиҳда, натиҷаи ниҳоии фаъолияти ҳаётии онҳо ва унсурҳои гидросфераю атмосфера ҷинсҳои кӯҳӣ ба хок табдил меёбад.

Хок аз чор ҳолат иборат аст: сахт, моеъ, ҳаҷмӣ ва зиҳда. Ҳолати сахт (қисми сахти хок) аз моддаи маъданӣ (минералӣ) ва органикӣ иборат аст, ки дар ҳаҷмҳои ҳосилшавӣ ташаккул меёбад. Ҳолати моеъ ин об ва намакҳо дар он ҳалшуда мебошад. Ҳолати ҳаҷмӣ ҳаворо дар бар мегирад, ки масоҳаи ҳаҷмӣ аз об озоди хокро пур карданд. Ҳолати зиҳда хокро организмҳо зиҳда ташкил медиҳанд, ки дар хок сукунат доштаанд, бевосита дар ҳаҷмҳои ҳосилшавӣ ширкат меварзанд.

Аксари хокҳо аз заррачаҳо ҷудогонаи маҳдиҳо ва ҷинсҳои кӯҳӣ иборат мебошанд, ки онҳоро унсурҳои механикӣ меноманд. Андозаи онҳо гуногун аст. Аз шикастаҳоҳои калон то заррачаҳоро дар бар мегиранд, ки андозааашон ҳазорҳо ҳиссаи

микроэлементҳо мебошад.

Миқдори заррачаҳои ашқозаашон гуногуни хок таркиби механикии онро ташкил медиҳанд. Таркиби механикии хок аҳамияти калон дорад, зеро хосиятҳои агрономии хок, ки ҳосилхезии онро муайян мекунад ба он вобаста аст.

Қариб ҳамаи хосиятҳои физикӣ (зичӣ, масаҳамӣ, намигузаронӣ, обгузаронӣ, низоми ҳаво-гарму) ва технологиянии хок (сахтӣ, часпаки, сафотакбаҳсӣ) ва таркиби механикиро вобастаги дорад.

Аз рӯйи таркиби механикӣ хокро ба гилбум, реги, регомеҳ ва ресбум ҷудо мекунанд.

Гилбум аз заррачаҳои хурди коллоиҳо иборат аст. Дар таркиби гилбум 50-80% заррачаҳои гил ва 20-50% рег мавҷуданд. Гилбум обро бисёр ҷаббида, онро хеле дер нигоҳ медорад. Об дар хок ҳосилнокиро, ҳаворо фишурда мебарорад. Гилбум, одатан зич, сахт (ҳангоми хушк шудан) ва часпак (дар маврини бисёр тар будан) мебошад.

Хокҳои реги 20-50% заррачаҳои гил ва 50-80% заррачаҳои рег доранд. Онҳо нисбат ба гилбум об ва ҳаворо бехтар гузаронида, нами хеле меҳаванд. Хокҳои регӣ қобилияти ба ҳисоб захира кардани намиро доранд.

Хокҳои регомеҳ ва ресбумҳо бо доштани реги бисёр фарқ мекунанд. Ресбумҳо 90-100% рег ва камтар аз 10% гил доранд. Таркиби хокҳои регомеҳ аз 80-90% рег ва 20% гил иборат аст. Ресбумҳо об ва ҳаворо ба чуқурӣҳои ҳеҷ ҳолатҳо нигоҳ медоранд.

Ба таркиби механикии хок моддаҳои органикӣ низ дохил мешаванд. Моддаҳои органикӣ дар таркиби бокимондаи барги ним ва решаи растанӣ, ҷасади ноҷӯсидаи ҳашарот мавҷуданд. Ба организмҳои зиндаи хок қисмҳои зеризамини растаниҳо, ҳашаротҳо, кирмҳо ва дигар ҷонвароне, ки дар зери замин сукунат доранд, мансуб мебошанд. Илоҳа бар ин, дар ҳар хок ба миқдори ҳеҷ макроорганизмҳои гуногун: бактерияҳо, замбӯруғҳо мекаш гирифтаанд.

Дар таркиби хок қариб ҳамаи элементҳои химиявӣ ба таври маълум дида мешавад. Элементҳои нисбатан пахшшудаи хок кислород (49%), силитсий (33%), алюминий (7,13%), оҳан (3,8%), карбон (2%), калсий (1,37%), натрий (0,6%), магний (0,6%), нитроген (0,1%) мебошад.

Хок ба монанди ҷисмҳои табиӣ, бевосита дар натиҷаи фаъолияти умумии шароитҳои табиӣ пайдо шуда, минбаъд дар ҳолати шароитҳо тағйир ба инкишоф меёбад.

Кори амалӣ.
Интихоб намудани хок барои кулолӣ

1. Мувофиқи нишондоди ноҳиятӣ бо намудҳо хокҳо барои кулолӣ шинохт шавад.
2. Барои кулолӣ хокро интихоб кунед.
3. Хокро интихобшударо ба ҳаҷм ҷудошиҳо тоза кунед.
4. Хокро тозакардашударо ба ҳаҷм ҷудо кунед.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Хок чист?
2. Хок аз кадом ҳолатҳо иборат аст?
3. Таркиби механикии хок чӣ гуна аст?
4. Таркиби моддаҳои органикиро хокро шарх диҳед?
5. Дар таркиби хок кадом элементҳои ҳаётӣ мавҷуданд?

38. Асбобу ускунаҳо барои кулолӣ

Дар устохонаи таълими ҷойи корӣ кулолӣ таҳкиқ гардида, дар ин ҷо ҳар гуна корҳои кулолӣ ичро карда мешавад. Ба ғайр аз ин, барои кандани расми гиҷ, муҳофиза ҳаёбиёт ҷой ҷудо карда мешавад. Боз дар устохонаи ҷойи махсус барои нигоҳ доштани реҳолҳо гуногун, асбобҳо барои коркарди маснуот (коркардкуни шакли тегаш гуногун, мӯйҳалам) ҷудо карда шудаанд.

Бо мақсади боз ҳам беҳтар ҳифзкам овардани шароити хубе кор дар устохонаи дастгоҳҳои механикии кулолӣ, дастгоҳи бо ҳаракати гардиши кулолӣ, лакгоҳҳо барои тарошидан ва сайқалу ранг кардани маснуот истифода бурда мешавад. Ба деворҳои устохонаи ҳаракату аёнияти зарурие, ки дар он рахҳо ва лаҳзаҳоҳ сохтани маснуот ба ёфтанд, гузонда мешаванд.

Ичтуниҳо ҳудоҳ барои пухтани маснуоти кулолӣ ва лакгоҳҳо махсус, ки барои сохтани ҳар гуна маснуоти кулолӣ заруранд, мавҷуд аст. Дар устохонаи корҳои ороиш, сайқалдиҳӣ, ранг ва сир ҳавоҳидани маснуоти кулолӣ ичро карда мешаванд.

Барои сохтани маснуот асбобҳо ва ҳаҷмҳо: зарфи махсус бо об, корди фолиҳӣ барои бурридан ва тарошидани ҳой, корди чӯбин, ки тегҳои он шаклҳо гуногун доранд (фоҳашакл, ҳимлаҳо, камонашакл). зарфҳои махсуси сирдор ё сафолин барои нигоҳ доштани ҳой, мӯйҳалмҳо ҳулозавӣ гуногун (даврашакл, ҳамвор) ташкилоҳ барои сохтани маснуот ва коркарди ороишию сайқалдиҳӣ, кӯраи барқӣ ҳушк кунанда.

Дар хисми ёриранонии устохона, асосан, масолеҳои истифодашаванда: хиш, гач (гипс), шаклҳо (формаҳо), қолабҳо ва хуттиҳои барқии хушккунанда ва хумдони барои пухтани маснуоти кулолгарӣ ҷузошта мешавад.

Дар устохонаи таълимӣ ба сифати ҷойи кулолгар маконеро интихоб кардан лозим аст, ки хушк, барҳаво ва шароити ҳавои наҳӣ ивазкардашаванда, пошта бошад. Дар акси ҳол, ҳангоми хушк кардан ва пухтани маснуоти кулолгарӣ аз кӯрҳо бӯйи об ва дуд баромада, фазои устохонаро ифлос мекунад, ки ин сабаби вайрон шудани шароити санитарию гигиенӣ мегардад. Чунки, ки ба мо маълум аст, дар чунин шароит кор кардан қатъиян манъ аст.

Корҳои амалӣ
Шинохтан бо сохт ва таъйиноти асбобҳои кулолгарӣ

1. Бо таркиби ҷойи кори кулолгар шинохт шавад.
2. Бо сохт ва тарзи кори асбобҳои кулолгарӣ шинохт шавад.
3. Бо асбобҳои кулолгарӣ шинохт шуда, ҳоҳиш намудашударо гирифта, ҷой тайёр намоед.
4. Бо характер технологии сохтани ашёи шинохтшуда, амалҳои корро малак кунед.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Ҷойи кори кулолгар чӣ тавр таркиб карда мешавад?
2. Барои кулолгарӣ кадом асбобҳоро истифода мебаранд?
3. Барои пурра ҷиҳозонидани устохонаи таълими бояд чӣ гуна кирҳои ашёи додан лозим аст?
4. Қисми ёриранонии устохонаи таълимӣ барои чӣ лозим аст?

39. Амалиётҳои пиҳкорӣ

Солҳои охир барои аз нав барқарор ва таракқӣ додани санъатҳои миллӣ ва ҳунарҳои мардумӣ, ба монанди кандакорӣ дар чӯб, пичкорӣ, мисгарӣ, кулолгарӣ ва дигар намудҳои санъат таваҷҷуҳ зиёд гардида, ҳаматарафа такмил ва дастгирӣ шуда истодаанд.

Кормандон, дар баробари дастиёбиҳои, тарақиётҳо кардан, нам кардан, лойкунӣ, амалиётҳои кор ва хушкшудани он, роҳҳои тайёр кардан ва истифодаи рангҳои кулолгарӣ ва дар охир ба тарзи дар хумдон хушкшудан аз пухтани маснуоти тайёри кулолгарӣ маълумоти пурра мегиранд.

Тайёркардан ва истифода бурдани лойдарсаҳои кулолгарӣ, яке аз вазифаҳои муҳимтарин ва асосӣ ҳисобида мешавад. Барои

он, ки маҳсулоти сохтмонӣ сифати баланд ва намуди зебокунанда доштаанд, дар маҳали аввал шаҳр ва ноҳия сохтмон ва таркиби хокро нав ҷоянд. Ҳамин бо назардошти ташкилёбиҳои ҳаҷмии хок сохтани маҳсулоти баландсифат имконпазир аст. Равандҳои тайёр кардани маҳсулоти кулолгарӣ аз рӯйхати мураккаб буда, он аз ҳаҷмгирӣ ва ҳароратҳои баланд ва доимӣ пурраро талаб мекунад. Офаридани маҳсулоти бадеии кулолгарӣ бевосита аз интихоби хок сар меҳисобад. Дар ноҳияи Суғд барои корҳои кулолгарӣ хок, асосан аз деҳаи Ғулакандӣ ноҳияи Ҷаббор Расулов ва шаҳраки КИМ-и шаҳри Исфара овардаанд. Ранги хоки ин ҷойҳо сурхтоб буда, дар таркиби худ ҳаҷмҳои хурдҳо: санг, парчаҳо, хиҳо, ҷӯр ва ғайра ба ҳисоб ҳастанд. Мақсад аз истифодаи бурдани хиҳо ин ҷойҳо ин аст, ки ҳаҷо часпак буда, маҳсулоти сохтмонӣ ба ҳаҷмгирӣ устувор мебаранд. Ба ғайр аз устохонаҳои шаҳри Хуҷанд ин хокро устохонаҳои кулолгарии ба ноҳияи Ҳиштӣ ноҳиядҳои Ҷаббор Расулов, Спитамен, шаҳри Исфара ва ғ. истифода мебаранд.

Баъзе интихоби хок ҳаҷо тоза мекунанд, ҳаҷо аз симлаҳ ҳузаронида, дар муддати як шабонарӯз дар ҳарфи маҳсус ба об пӯҳ карда мемонанд. Сипас ин лойро муддати 10-15 дақиқа ба ҳойомеҳ (глиномешалка) меандозанд, ки дар натиҷа давраҳои он ҳаҷмҳои хок пурра ҳал мешаванд, ҳаҷмҳои ҳалшуда ва ҳурушаҳо пурра майда карда мешаванд. Дар равандҳои тайёр шудани лой дар ҳойомеҳ ба он мӯйи ҳайвонот ё ҳаракати пиҳмонҳо ҳамин ҳамроҳ карда мешаванд, ки он сахтӣ ва мустаҳкамии маҳсулотро баланд мекунад. Вақте ки лой пурра ҳал карда мешавад, оро ҳисм-ҳисм дар болои сурфаи тахтагӣ ба шакли кӯпӯла ҷиҳфта, бо мушт коркард мекунанд (мушткӯбӣ). Бо ин роҳ аз ҳаҳои лой ҳаво ва ҳаргуна ҳаҷҳо, ба монанди санг, ҷиҳаҳои чӯб ва дигар чизҳо, ки аз симлаҳ ҳангоми ҳеҳдани хок мегузаранд, тоза карда мешавад. Ба ғайр аз ин бо ин роҳ ҳаво таркиби лойро мебаранд. Чунки миқдори камӣ ҳаво дар таркиби лой барои сохтани маҳсулоти хуби бадеи пушворӣ калон меоварад. Агар дар кабати лой сангҳо майда монад, он гоҳ ҳангоми пухтани маснуоти сохтмонӣ дар ҳарорати баланд он кафида, сабаби корнопӯям шудани маснуот мегардад.

Тасвир ва сохтани маснуот. Баъди пурра тайёр шудани лой миқдори барои сохтани маснуот лозимиашро ҷиҳфта, ҳоҳиҳмандашро дар ҳаҷтаҳо ва сифраҳо барои ҳеҳ гуҳ пакардани пиҳмонҳо ҷиҳ ох медорад. Пеш аз сохтани маснуот, хоҳ бо усули дастӣ, хоҳ бо усули механикӣ, аввал тарҳи пурраи он бо ду намуд,

ҳаҷм бо тарҳи ранга ва беранг дар ҳолати аҳдӣ ва муайяншуда ҳосил карда мешавад. Ҳаҷм расм кашидани сохтмонро, шакл, сохт, аҳдоф ва ранги пурра ва аниқ таъмин мекунад сохтан он мушкил мебошад. Агар маснуоти сохтмонро аз ҳаҷмҳо ҳаҷмҳои ҳаҷмиро ҳосил бошад, он гоҳ аҳамиятнокиро ҳар як он ҳаҷмро алоҳида ҳосил карда мешавад. Масалан: сарпуш, даста, чумак ва ғайраро барои кӯчо, гулдон, чойник, ҳиҷуҳои элементҳои орнаментӣ барои маснуоти ҳиҳоҳдодашуда, ба монанди тасвири гул, барг, парванда ва ғайраро.

Хулоса, тасвири лешакии маснуот бояд дар ҳуҷ ҳамчун он маҳсуботро, ки барои пурра сохтан ва ранг кардани маснуот зарур аст, дошта бошад.

Тартиб додани ҳаҷмҳо чубаки гул

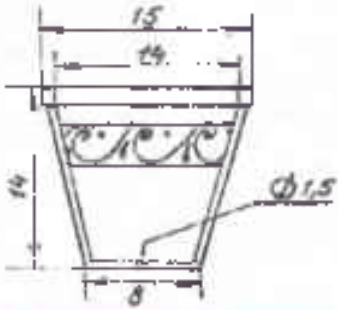

№	Номгӯй	Миқдор	Маводҳо	Андоза
1	Чубаки гул	1	Хоҳиш кун	130x140x50

- Зарф барои парвариши гул.
- Аҳё ки як чизнёт ибораст аст.
- Интихоби хоҳ, тоза кардани хок, намкунӣ, мушкулӣ, амалҳои корӣ, хушкунӣ ва пухтан.
  Ҳиҷ-Ҳе.
- Аҳё бо ранги ороиш доҳя мешавад.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Амалиётҳои корро дар қисми коркарди дастӣ номбар кунед.
3. Марҳилаҳои амалиёти корро баён кунед.
2. Пеш аз сохтани маснуот чӣ бояд кард?
4. Дар бораи тасвир ва сохтани онҳо маълумот диҳед!

40. Сохтани маснуот бо усули дастӣ

Сохтани маснуоти кулолгарӣ бо усули дастӣ ҳанӯз аз ҳунарҳои қадимтарини ба шумор меравад. Ин маснуот аз тасвири онҳо, ки аз замонҳои қадим ба мо омада расидаанд, аз тасаввуроти ҳаёлоти рангини сокинони даврахои гуногуни таърихӣ маълуманд. Дурӯст ва моҳирона истифодабурдани ранг, ҳаҷм ва шуррааниҳои лоҳаи шакл ва сохти маснуот, аз тараккиёти баланди санъати кулолгарии он замонҳо ҳикоят медиҳад. Ба монанди: тасвири зан бо ҷаҳвори, ҳайвонҳои ҳоҳиҳо, тасвири ҳайвонҳои ваҳшӣ ва ғайраҳо.

Пеш аз он ки ба сохтани ягон маснуот шурӯъ кунем, мо бояд бо шакл, сохт ва характери ин шуррааниҳо шинос шавем (ҳайвон, парранда, ҳашарот, рӯзгор ва ғайра аз рӯйи расм, бевосита бо худи ин). Доништан ва асбобе, ки барои сохтани маснуот зарур аст, нисбатан зарфи махсуе бо об, корди металлӣ барои буридан ва тарошидани лой, корди чӯбин, ҳар як тарафи он ба шакли гуногун тарошида шудааст (фоҳишакӯ, нимдавра, кимоншакл), тасвири маснуоти сохтиашаванда бо расми сиёҳу сафед. Пас аз ин лойро ба рӯйи тахта ё ҳарифта, ба кор шурӯъ кардан лозим аст.

Пеш аз ҳама аз лой шакли умумии маснуот, яъне шакли абстрактии он сохта шуда, қисмҳои алоҳидаи он бо корди чӯбӣ ё металлӣ ниҳоят лоҳа меҳаванд. Масалан: агар тасвири одам, ҳайвонот ва парранда бошад, он панҷ узвҳои алоҳида ва ҳаҷми ҷойгиршавии онҳо пай дар пай тарошида мешаванд. Ин амалиёт ниҳоятҳо дар вақти сохтани асбобҳои рӯзгор низ ба ҷой карда мешавад. Аз сабаби он, ки дар доиҷ ҳар ҳамин ҳаҷмҳои ороишро ҷиҳо кардан номумкин аст, маҳсулот ба як муддати муайян (10-12 дақиқа) барои хушконидан дар ҳарораташон 18-20° С ба рӯйи пешгоҳҳо гузошта мешавад.

Баъди як вақти муайян намиҳои лой қасеан кам меҳаванд ва пас аз устувор шудани сохтиҳо он, агарчи бо корди металлӣ ба ороишҳои дуҳам сар карда, характери ҳар як қисмҳои алоҳидаи маснуот нисбатан шуррааниҳо лоҳа мешаванд. Дар вақти сохтани асбобҳои ҳар рӯзгор истифодашаванда ин амалиёти зоҳӣ набошад, яъне дар сатҳи рӯёи онҳо тасвирҳо нақшаҳо, меваҳо, ҳайвонот, дар ҳарданаҳо ҳоҳи кӯҳиву гулҳоҳо, ҳоҳиву ҳиё ҳаҳо ҳаҳоҳо ҳаҳ ҳ ҳ

хушккунанда дар гармии то он кадар бавоиз боз аз нав гузошта, хушк мекунанд. Дар ин равиш асосан бо кордҳои металлии майда орнаментро нурра ба охир расонида, бо лаҳтаи дар оби маҳлули ранг тарканшуда маснуотро охиста сайқал медиҳанд. Баъди ин маснуот шиҳоят суфта гардида, барои ранг кардан тайёр мешавад.

Корҳои амалӣ.

Тартиб додани хариталаи технологии тубачаи гил.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Пеш аз сохтани маснуот чӣ бояд кард?
2. Кадом амалиёт асосӣ ҳисобида мешавад?
3. Корҳои орнаментро дар кадом муҳлат иҷро намудан лозим аст?
4. Тартиби кори сайқалдиҳиро шарх диҳед?

41. Сохтани маснуот бо усули механикӣ

Ҳанӯзмон ба тариқи механикӣ аз коркарди марказонидани лой то сохтани маснуоти сатҳи мураккабдошта маҳорату малакаи мосмуҳаз.

Яке аз ҳаҷмҳои асосие, ки сифатнокӣ ва устувории маснуоти кулолгарӣ ба он вобастагӣ дорад, марказонидани лой дар чархи кулолгарӣ мебошад. Лекин хуб коркардшуда дар маҳдуд нисбати бояд бехаракат намояд. Барои ба ин мақсад расидан бояд тарзи гузоштани лойро дар чарх нурра донист. Лойро бо ду роҳ: устувор (дар айни вақт озод) дошта, бо ёрии ҳаракатҳо ба шакли дилхоҳ овардан мумкин аст. Пеш аз сохтани ҳар гуна маснуот кулолгарии гуногунвазн бо ангушти калон (ангушти ҳайратӣ) лойро аз марказ ба зер карда, чуқурии маснуоти сохтаҷавандаро ҳисоб мекунанд. Баъд аз ин бо дасти рост аз сатҳи маснуоти сохтаҷудаистода дошта, бо ангушти ҳалқа ва ҳаҷвҳои маснуотро вобаста ба таъсири пешакӣ ҳисобкардашуда охиста-охиста мебарорданд. Ба ин таъкид карда, ки ҳар ҳоҳ маснуотро бо обе лойолуд тар карда менигаранд, ки лаҳзаи байни маснуот ва ангушти ҳосил шавад. Бо ҳамин роҳ дар чархҳои кулолгарӣ ҳар гуна маснуоти зебо ва дилчасп сохтан мумкин аст.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Ба тариқи механикӣ сохтани маснуотро шарх диҳед?
2. Ҳаҷмҳои асосии кулолгарӣ кадом аст?
3. Барои ба мақсад расидан чӣ бояд кард?
4. Барои чӣ бо обе лойолуд маснуотро тар мекунанд?

Корҳои амалӣ

Харитаи технологии

ТУБАКИ ГУЛ

№	Марҳалаҳои иҷроиш кор	Аломатҳо	Асбобу маводи лозима
1	Интихоби хом		
2	Тоза кардани хом		Элек
3	Нам кардани хом		Зарф, об
4	Ҷойкунӣ		Зарф
5	Мушткунӣ		Зарф, тахтачо
6	Кулолгарӣ, тарҳовкунӣ, хушк кунӣ		Чархи кулолӣ, корд ё чӯбин, корди фиштӣ (металлӣ), матоъ, тахтачо хушк
7	Пухтан		Хумдон, ҳезум, муфлӣ
8	Ороиши тубакча		Ранг, муйқаламҳои гуногун

42. Ранг ва ороиши маснуот

Равиҷаи ранг кунии маснуот, яке аз ҷаҳаҳои бисёр муҳим ва асосӣ ба шумор меравад. Чунки барои зебо ва ҷилвагар шудани маснуоти кулолгарӣ пакши ранг хеле равон аст. Барои ҳамин ҳам мо рангро тарзе интихоб мекунем, ки он ба зарфи сохташуда зебиҷо ва ҳоиз бошад ва аз тоҷиби дигар иҷроиши боҳо дар ҷаҳаҳо кор фикр ва ақлро ҳуҷо вобаста ба маснуоти пурраи маснуот ишлоҳ дода метавонад. Дар ин ҳол, дар вақти мувофиқат

пайкардани шакл бо мазмун маснуот намуди асли худро ифода карда наметавонад.

Ҳар як пиҳе пеш аз истифодаи ранг боиҷ тарҳи тайёр ва интихоби оқилонаро доранд. Чунки падидаистани тарҳи тайёр кардан ва истифодабарии ранг ҳунарҳунандаро ба дунёрихои зиёд ру ба рӯ мекунад. Тарҳи тайёр кардани ранг таъриҳи дуру дарозро дорад. Масалан: кулолгарони асрҳои IX-X маснуоти сохтаруро бо як маҳорати баланди бадеӣ оро медоданд, ки ин аз сатҳи маҳорати баланди бадеии онҳо дарак медиҳад. Онҳо пиёлаҳои гуногуни рангро тайёр карда метавонистанд. Аз он ҷумла тарҳи тайёр кардани сирри шаффоф (бесиҷ)-ро, ки асосан барои рӯйпуш ва пурҷило гардонидани сатҳи рӯйи маснуот истифода бурда меҳаванд, хуб медонистанд.

Чуноне, ки аз сохаи зиндагиҳорӣ (живопис) хеҳҳои гуногуни ранг маълум аст, дар сатҳи кулолгарӣ ҳам намудҳои гуногуни рангро истифода мебаранд. Тарҳи технологиҳои тайёр кардани ва истифодабарии рангҳои кулолгарӣ аз рангҳои рангинӣ ва сиёҳ (ҳаворанг) фарқ мекунад.

Аксарияти рангҳои дар кулолгарӣ истифодашаванда нисбати хокаро доранд, ки онҳо бо об ё маҳлули гулбута ҳал карда меҳаванд.

Бо ҳамроҳ кардани хокаи сиёҳ ба гулбуттаи сурх ҷигарранги баланд ё паст (нисбат ба миқдори хокаи сиёҳ) ҳосил карда меҳавад. Пеш аз ранг кардани маснуот онро бо диққат аз назар мегузаронанд, ки корҳои оромӣ пурра тамом карда шудаанд ё не? Пас аз ин маснуотро аз ҷаҳ бо фиҳорҳо ҳамвор. Баъдан мулоими хуҷҷ ё мӯқалами мулоими мӯйин тоза мекунанд. Тоза кардани маснуот аз ҷаҳ корҳо асосӣ буда, дар ин ҳол ранг ба маснуот ҳаҷ намечасбад ва дар як муддати кӯтоҳ метавонад ҷудо гардад. Баъд аз тоза кардани маснуот, он аз рӯйи расми пешакӣ кашидашуда, яъне тарҳи нурраи он ранг карда меҳавад. Масалан: сурх, сафед, сабз ё осмонӣ ва ғайра. Миқдорҳо дарҳории рангро, ки барои нурра ранг кардани яҳчанд маснуот кифоя мекунад, тирифта, дар ҳарфи маҳсуси сирдор ҳал мекунанд. Баъди ранг кардан, яъне рехтани он, асосан ҳарфи силиндрӣшакли дастаи дарозҳошта (250-300 мм) истифода бурда меҳавад. Ба ин ҳарфи алюминии дасталор, кошуҳои калонӣ чӯбин, металлӣ, кафҷеи бевосита дар рӯзгор истифодашавандаро мисол овардан мумкин аст. Ин равандро рангкунӣ, асосан бо қитъа, яъне рехтани ранг аз болои маснуот ичро карда меҳавад, ки дар ин вақт ранг ба сатҳи маснуот яккелаи тақсим шуда, имкониятҳо баландӣ паст шудани онро ҳал мекунад. Дар вақти бо ин роҳ ранг кардани маснуоти

рӯй он нӣёна, ҳоҳ, гулдон ва ғайра асосан бо дасти чап аз қисмҳо посӣ маснуот ҳосил, бо дасти рост аз доҳил ва берунӣ он ранги мерезанд. Сипас дар як вақт маснуотро даҳр ҳалқаҳо меистанд, ки ранг дар сатҳи он ҳафтӣ якхела гирад. Баъд ин маснуотро як муддат дар кутиҳо хушкунанд ё бевосита дар ҷойи гарм нигоҳ медоранд, то ки ранги сатҳи он хушк шавад. Илова бар ин маснуотро, бо мӯйҳаҳмҳо даврашакл ё ҳамвори ҳаҷмдоранда харҳеҳ вобаста ба нақши тасвирмешуда ва мухрҳо гуногун, ки аз ресмаҳои мулоим бурида шудаанд, оро медиҳанд. Дар рӯйи маснуот, асосан тасвирҳо гулҳо, шохҳо, ҳайвонҳо ҳам такроршаванда, тасвирҳо ҳарҳуҳо парандаҳо ва ҳайвонҳо ва манзарахои табиат аксҳо карда мешавад. Ягона тасвирҳо дар маснуот ифодашуда бояд бо шакл ва ҳаҷмҳоҳо он мувофиқат кунад.

Баъзан бо ҳам хушкоҳиҳо рангҳо тасвирҳо маснуотро бо сир рӯйпӯш мекунанд. Дар вақти бо сир рӯйпӯш кардани маснуот он пафкаҳо ҳеҳо ва нурчиҳо, балки мустаҳкам ва нурдонҳо мегардад. Гарчи ҳайёр ва истифодабарии сир кӣ ранг гуногун ва мураккаб мебошад.

Саволҳо барои санҷиш:

1. Барои ҳаҳмҳои ранг кӣ ҳаҳо мухим ҳаҳ?
2. Ранги чӣ гуна интихоб мекунанд?
3. Нӣ аз рангҳо чӣ гуна ҳарҳо оро карда мешавад?
4. Аҳамиёти рангҳоро ҳаҳ ё ҳафтӣ ҳаҳмҳо ҳаҳмҳо.
5. Дар бораи тасвирҳо ҳаҳҳо маълумот диҳед.
6. Баъзан хушкоҳиҳо рангҳо тасвирҳо чӣ гуна ҳаҳмиятро оро мекунанд?

БОБИ VI. ЛОИҲАИ ЭҶОДӢ

Интихоби лоиҳа. Миз ва ҳатшаванда

Ҳуҷраи корӣ мав ниҳоят ҳанг мебошад. Падару модарам ҳамеша эроз мегиранд, ки болои мизи корӣ мав тартибу низоми тозаҷарсо дорад: ҳамоми китобҳо ва ҳамеҳиҳои мактаби бетартиб ҷойгир буда, онҳо дар вақтаи ба ҷойҳои худ гузошта намешаванд. Баъзан аз ин ҳолати ноҷувори бетартибона худам ҳам ҳеч чиз ёфта наметавонам. Аз ҳамин лиҳоз мин қарор кардам, ки китобҳоро ошда дар мизу токчаҳои ҳатшаванда ба девор васлгардида ҷузорам. Лоиҳаи ҷуҳиҳо мизро дар мачалиҳо, китобҳо ҳидаам ва дар асоси ин шароити ҳуҳамро ба ҳисоб гирифта, нақшаи мизи «сехрнок»-и ба девор васлшавандаро ҳоҳ намудам. Ин миз ба ҳеҳ рост карда шуда, дар вақти лозимӣ боз кат карда мешавад. Ҳамин таҳр ҳуҷраи корамро ба тартиб даровардам. Пас аз ҳатми мактаб ба ягон мусассисаи таҳсилоти олӣ дохил мешавам ва ҳуҷраи сехрнок маро хоҳарҳаам нетифода мебарад.

43.1 Намунаи мизҳои сохташаванда

Сохтори мизҳо гуногун мебошанд. Мизро аз чӯб ё ки фанер, тахтаи ҷунук, ки ғафсиаш 20 мм мебошад, месозанд. Тавсифи баъзе намунаҳои сохтори миз дар ҷадвали 10 оварда шудаанд.

Ҷадвали 10.

Намунаи сохтори мизҳо

№	Сарпаванди сохтор	Таҷҳизот ва ашёҳо	Ашё
1.	2	3.	4
	Тахтачаи чорчӯбаи чорқиса, сарпуш, поҳо аз бруски ва тахта сохташуда, ҳамчун сарпуш бо ҳаҷмаи кутӣ вехтахта ҷойгир карда шудаанд.	Мизи дурелгари, арра, ранда, ...ма, ...ма, ...ҳ, сӯҳон, ҳирсак, ...ҳкан, ...ҳкаҳ ва ...ҳ сӯҳон.	Тахтаи чӯб, тахтаи чӯб: чорчӯбаи – 50х50х500 мм сарпуш ва поҳо – 25 мм.
	Тахтачаи чорчӯбаи чорқиса, сарпуш ва поҳо аз фанерҳо сохташуда.	Хоҳоҳ ...ҳбобҳо	Фанерҳо ...ҳ ...ҳ ...ҳ ...ҳ 20 мм
	Тахтачаи чорчӯбаи чорқиса, сарпуш ва фанерҳо сохташуда, поҳо аз чӯб: чорчӯбаи чорқиса дар ...ҳ тарҳ ...ҳ ...ҳ ...ҳ ...ҳ.	Хоҳоҳ ...ҳбобҳо ва ...ҳ сирҳ: ...ҳ ...ҳ ...ҳ ...ҳ

Хазен хол ҳамчо сарпуш ва гиҷ ҳисоб шуда, то 10 мм сохта шудаанд.	Штангенциркул, СТД 120 М ченак, мейзо.	Хазон хол ҳамчо сарпуш аз фанерҳо сохтан лозиманд 10 мм сохта шудаанд.

Оҳиста-оҳиста ҳамдигар мукиса замуда, намунаи бехтаринро интихоб мекунанд. Бо ин мақсад, пашаи сохтори мизеро, ки зер нақшаи 42 оварда шудаст, дида мебароем.

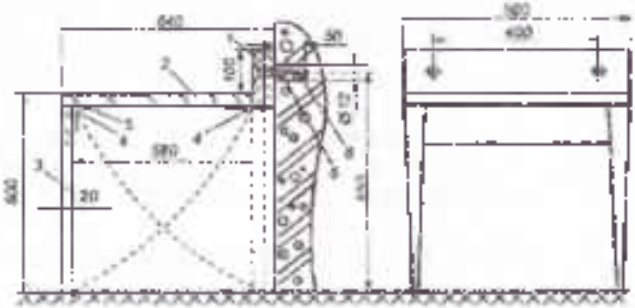

Расми 42. Миз ва ҷаҳонанда.

1-чаҳонаи чорпаҳлу мустаҳкамшавандаи; 2-сарпуш; 3-пояҳо; 4-ҳалқа; 5-место чўбаш мустаҳкамкунанда;

Мунофиқи нақша он аз ҳорчўбаи мустаҳкамкунанда, сарпўш ва поёҳо иборат мебошад. Ин шаклро (стулро) ба воситаи механизм бо ҳалқаи махсус тайёр шудаанд. Баландии миз ва бастаро ба ҳадде ҳоҳанд то аз 500 то 600 мм мешавад. Бари он аз 500 то 600 мм-ро ташкил медиҳад. Дарозии миз 500–1000 мм.

Чорчўбаи мустаҳкамкунанда ба девор бо воситаи ҳалқаи чўбин ҳиҷ доҳта шуда, барои бо ҳам мустаҳкам гардонидани ба девор меҳчўб ҷаҳ мешавад.

Интихоби намуни сохтори миз

Чаҳонаи 10 имконият медиҳад, ки намуди сохтори миз интихоб гардад, вар чанд мухлат сохта шуданаш, сарфи хароҷоти маҳсулот ва тайёр намудани намунаҳои гуногунро он муайян карда шавад: муайян кардани эҳтиёҷоти як нафуси аз намунаи дигар барои мо зиёдтар мебошад. Таҳлилҳои пояҳои миз бо воситаи дастгоҳи хароҷоти сарфи зиёди вақт ва кувваро талаб мекунад. Гарчи ҳарҷ зиёд гардад, ҳаҷм ҳамчо ин усул пояҳои мизро аниқ бозеб ёфтан медиҳад.

Дар фурӯшгоҳи шаҳри Ҳавлиҷамон бокимонданҳои фанергаҳо бо андозаҳои 620х620х20 мм мавҷуд мебошад. Нархи як то фанергаҳо

3 сомонӣ мебошад. Дар замони ҳозира дастрас кардани чӯбу тахта душвор аст, бинобар ин сохтори сарпӯш бо чӯбин маҳкуми барои меорӣ ва бар замми ин ҳарҷи он вақти гулӯҳиро талаб менамояд.

Акнун пеш аз он ки намунаи дуюмро ҳисоб кунем, аввал ҳаҷмҳо ва арзиши аслии ҳар як намунаро ҳисоб мекунем.

44.Арзиши аслии намунаҳои ҳаҷмҳои мизҳо

Намунаи 1

Чӯби чорчӯбаи ашёиаш 50х 110х 620 мм ва ҳаҷми он

V_1=34100 см³ =3.41 дм³ =0.0034 м³ мебошад.

Тахтаҳо барои сарпӯш бо андозаҳои 25х650мм ва ҳисобҳои 620 мм буда, ҳаҷми V_2=9610 см³ =9,61 дм³ =0,0096 м³ зиёдро дорад.

Барои поёҳои миз тахтаҳои андозаҳои 25х70х600 мм ва ҳаҷмаш

V_3=1050 см³ =1,05 дм³ =0,00105 м³ 0,0010 м³ лозим мебошад.

Ҳаҷми чӯби миз ба сарфаҳанда

$V=V_1+V_2+V_3$=0,0034+0,0096+0,0010=0,014м³

Аз рӯйи нарҳи W1 – 1 метри кубии чӯбу тахта 495 сомонӣ арзиши чӯбу тахта C1 = V*W1=0,014*495=6,93 пулиро меҳаад.

Барои миз 4 то ҳалқаҳо бо нарҳи W2 ҳар каҳоме 40 дирам. Аз рӯйи арзиши C2 =1с 20 дирам сарф меҳаад. Фарз кардем, 18 то меҳи нечдор барои мустаҳкам кардани ҳалқаҳо сарф меҳаад. 1 кг меҳи нечдор аз рӯйи нархнома W3=10 сомонӣ мебошад. Он гоҳ арзиши аз рӯйи C3=1с80дирам меҳаад.

Ҳаҷми соат вақти корӣ, мувофиқи мудданҳои дурдаҳои тарҳрезӣ ҳисоб аз рӯйи 1с 25дирам дар ҳар соат бо арзиши меҳнати C4 баҳо дода шуда, ба 1,25х8=10 сомонӣ баробар меҳаад. Дар ин ҳо арзиши аслии таҳмиҳии ҳаҷмҳои якумиҳо ҳисоб меҳаад.

$C_1+C_2+C_3+C_4$=6,93+1,20+1,80+10=19,93

Намунаи 2

Барои сохтани ҳаҷо миз лутф тахтаи арзиҳаш 3 сомонаро ҳисоб ҳеҳ.

4 то ҳалқа бо нарҳи 30 дирам. 30 х 4 = 1с 20 дирам меҳаад.

20 дона меҳи нечдор барои мустаҳкам ҳамудани ҳалқаҳо ва чӯби поёҳо лозим аст.

Нарҳи 1 кг меҳи нечдор 10 с ҳоҳад, 20 дона меҳи нечдор 2 сомонӣ меҳаад.

8 соат вақти корӣ бо мудда 1 с 25 дирами дар як соат ба 1,25х8=10 с баробар меҳаад.

Ҳамҳоҳаи ҳаҷмҳо тайёр кардани намунаи дуюми миз чунин меҳаад.:

C=3+1,20+2+12,25=18,70

Хулоса; арзиши аслии миз мувофиқи намунаи 1 – 19 сомонию 93 дирам; намунаи 2 – 18 сомонию 70 дирам; намунаи 3 – 4 ҳисоб карда шавад. Ҳамин тавр мувофиқи ҷадвал ҳисобкуниҳои иқтисодӣ гузаронида шуда, намунаи камхарч интихоб карда мешавад.

Аз ҳар ҷиҳат, сохтери миз дар асоси намунаи 2 самараноК ва бо маҳсул мувофиқ мебошад.

Ҷадвали 11

45. Харитаи технологӣ. Мизи кӯтиҳаҳо

Номи ҷузъҳои миз	Пайдарпайии амалиётҳо	Эскизи корҳо	Таҷҳизот ва асбобҳо
Тахтаҳои ҳаҷмдорро кӯрканг	1.Фанерпахтаро бо андозаи 105x61 см ҳисобкунӣ, гулӯшта, арра карда шавад		Миз, дурадгарӣ, чӯрчаи миз, калиф, арра.
	2.Фанерпахтаро бо меҳи печдор мустаҳкам карда, дарозиаш сӯрохиҳо d=4мм ҷойгир кунед.		Печкаш, парма d=4мм, дастгоҳи парма кунӣ 2М112М
	3.Кирпичҳо тахтачаро бо сӯҳаи гирифта, оғаро бо андозаи 60x100см ранг кунед.		Миз, дурадгарӣ, ранг, сӯҳаи коғаз сӯнбода
2. Сарпӯш	4.Сарпӯшро бо андозаи 60x60см чӯбак гирифта, сипас ҷуфт карда, рамка намуди хирраҳои тӣғаи ҳиро бо сӯҳаи гирифтан лозим аст.		Миз, дурадгарӣ, чӯбак, қалам, арра, ранг, сӯҳаи коғаз сӯнбода
3. Поёк	5.Пас аз чӯбак гирифтан ҳисобкунӣ гулӯшта, арра карда, ҷуфт намудан лозим аст		Миз, дурадгарӣ, чӯбак, арра, ранг, сӯҳаи коғаз сӯнбода
	6. Дар девор ду то сӯрохӣ бо андозаи 3x50см парма карда шавад.		қалам, ҷадвал, ҷаҳмаи маҳсус, дрел, болта
	7.Ду то чӯби поёнтарошро андозаи 15x50см-ро гирифта, ҷуфт ва ҳиро тарошида, бо сӯрохиҳо девор маҳкам мекунанд.		Миз, дурадгарӣ, ҷадвал, қалам, арра, ранг, ҳеша ё тӣғирча, болта.
1,2 ва 3	8.Маҳсулро ҷилҳаро ҳисобкунӣ карда шуда, онро бо ҳамдигар сарпӯшҳо ва тахтаи чорчӯбаро ҳиҳиҳо дар масофаи 600мм мустаҳкам карда мешаванд.		Миз, дурадгарӣ, ҷадвал, қалам, болгӣ, печкаш, меҳи печдор, 4 донаи ҷилка

	9.Тахтаи чорчаро чорчӯб ва чевор ба воситаи меҳи 40 мм ё меҳи печдор мустаҳкам карда шавад. Пас аз он мизро дар ҳолати кушода ва ҳаталуда мунтазам карда месанҷем.		Болга, мехак.
	10.Сатҳи мизро кардан карда, лак ё ток рӯйпӯш кардаем		Кӯлак, сунбола, чӯтка, лак

46.Ҳаҷмҳои озмоиш ва ҳулосаҳо

Озмоиш нишон дод, ки ба зуд чамъ кардани чизҳои миз аз кӯшодани от осон аст. Лекин ин миз ноустувор буда, ҳангоми чумбонидан ноҳиҳои он бо ҳамдигар чамъ мешаванд. Барои устувор нигоҳдоштани миз олоти устуворкунанда зарур аст.

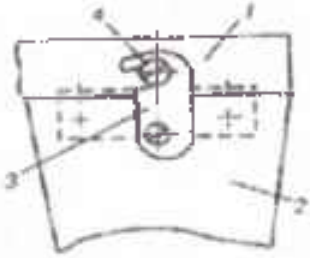

Расми 43. Фиксатори ноҳии миз.

1) сарпӯш, 2) ҳок, 3) чаҳдак, 4) меҳи печдор.

Ба фикри ман олоти устуворкунанда дар ҳолати пайвандии ноҳиҳо, яъне дар сарпӯш ва ҳазонаи мешаванд (расми 43). Олоти устуворкунанда ба воситаи меҳи печдор ба тарафҳои берунаи ноҳия ва сарпӯш пайваст карда шудааст. Чунки олоти ёрирасонро аз тахтаи металлӣ ва гафсаашон 1-2 мм сохтан айни муддао мебошад.

Олоти устувор ба ҳимоя ва ҳифзи гардиҷиҳоиро ниҳоят самаранок фиҳ карда шудааст. Ҳифзи гардиҷиҳоиро ба ноҳия ҳалқа мустаҳкам карда шуда, ба осонӣ ба ҳар тараф гардонида мешавад.

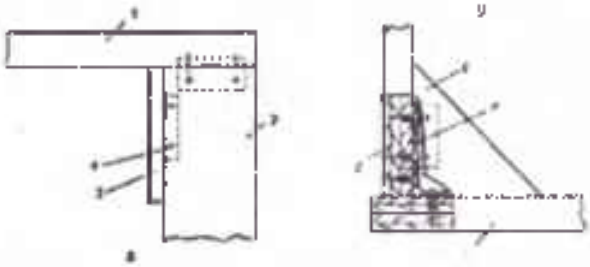

Расми 44. Фиксатори поя дар ду холат.

а) дар ҳолати кушуда, б) дар ҳолати корӣ.

1) варақи 2) пол, 3) ҷузъи гардонандаи, 4) ҳалқа.

Чунин мустаҳкамкунандаро ман ихтирӣ намудам. Акнун мо устувор буда, ба осонӣ ва тезӣ гуҷоиш мешавад. Лекин мушкилиҳо ҳанӯз ҳаҷ шуд. Тарафи поёнӣ мо нисбат ба деворҳо майл карда меистад. Барои бартараф кардани ин мушкилӣ бо воситаи ҷоиз сарбӯши мезро устувор нигоҳ доштан метавонам. Ин роҳи ягонаи бартараф кардани мушкилиҳо бавучудомада мебошад, зеро роҳи дигаронро наёфтам.

Кори беҳатари

Диққат!

Ҳангоми мустаҳкам кардани ҷӯйи чорпоёна чорчӯбаро ба деворҳо бояд бидонед, ки дар доҳили деворҳо ҳоло пойҳои барои ҳамчуҳ набошад!

Саволҳо барои санҷиш:

1. Аз рӯйи кадом нишонҳо сохтори мо интихоб карда мешавад?
2. Андозаи ҳаҷмии мизи ҷиҳозро чӣ тавр муайян карда мешавад?
3. Бо кадом мақсад арзиши ҳаҷми ҳар як намуди намунаи мо ҳисоб карда мешавад?
4. Бо кадом мақсад мо ҳисобкунӣ карда мешавад?
5. Ба фикри шумо доиҳаи мезро интихобкардашуда беҳтарин мебошад ва ҳангоми истифодаи он чиро бояд тағйир дод?

МУНДАРИҶА

Муқаддима.....3

БОБИ I. АСОСХОИ ИСТЕҲСОЛОТ

1.Маълумот дар бораи равандҳои технологӣ дар соҳаи саноати филизгудозӣ (металлургӣ).....4
2.Маълумот дар бораи равандҳои технологӣ дар соҳаи саноати сабук.....6
3.Маълумот дар бораи равандҳои технологӣ дар соҳаи саноати маҳсулоти биологӣ.....7
4.Маълумот дар бораи равандҳои технологӣ дар соҳаи хоҷагии кишоварзӣ.....10
5.Маълумот дар бораи равандҳои технологӣ дар саноати маданӣ.....13
6.Маълумот дар бораи равандҳои технологӣ дар соҳаи саноати сӯзишворӣ.....15
7.Маълумот дар бораи равандҳои технологӣ дар соҳаи саноати энергетика.....17
8.Хусусиятҳои технологӣ ва таҳлил кардани истеҳсолот.....19

СИСТЕМАҲО МОШИНАҲО ВА КОМПЛЕКСҲОИ ТАҶҲИЗОТИ ТЕХНОЛОГӢ

9.Асосҳои техника.....22
10.Механикоиҷрокунии истеҳсолот.....26
11.Маълумоти асосӣ дар бораи дастгоҳҳои автоматӣ.....30

ИҚТИСОДИЁТ ВА ТАШКИЛИ ИСТЕҲСОЛОТ

12.Маълумоти умумӣ дар бораи иқтисодиёти истеҳсолот.....33
13.Ташкили меҳнат дар корхона.....37

ТАРАҚҚИЁТИ ИЛМИО ТЕХНИКӢ ДАР ИСТЕҲСОЛОТ

14.Роҳҳои асосии тезонидани тараққиёти илмию техникӣ.....40
15.Маҳсулоти нав ва технологияи ҳозира.....42
16.Автоматонии равандҳои истеҳсолӣ.....45
17.Мафҳуми системаҳои эҷодиёнии истеҳсолӣ.....49
18.Техникаи электронии ҳисоб дар истеҳсолот.....52

БОБИ II. ИНТИЗОМИ КАСБ

19.Шавқу заҳ ва рағбат.....58
20.Кобилиятҳо ва корҳои ниҳоят ба касб.....62
21.Сифатҳо ва интихоби касб.....64
22.Роҳҳои сохтмонӣ таҳсилоти касбӣ.....69
23.Ҳаҷмҳои ҳаётӣ ва касбӣ.....73

БОБИ III. ИҚТИСОДИЁТИ ОИЛА

24.Иқтисодиёти оила дар ҳаёти иқтисодии ҷамъият.....77
25.Талаботи оила.....83
26.Бучаи оила.....93
27.Бучаи талаба. Таҳлили харочоти ҳаррӯза, ҳарҳафтаина, ҳармоҳа ва ҳарсола.....115
28.Харочоти доиӣ ва ҷойгиркунӣ.....116

29. Маркетинг дар иқтисоди оила. Реклама мол... ... ... .122
30. Менеҷмент дар иқтисоди оила. Мафҳуми менеҷмент дар иқтисоди оила..... 126
31. Сохибкорӣ дар иқтисоди оила.....129
32.Иқтисоди ҷамиятҳои пешдиҳавитӣ. Вазифаю таъйиноти ҷамиятҳои пешдиҳавитӣ..... .... .134

БОБИ IV. МАДАНИЯТИ КОРҲОИ ТАЪМИРУ СОХТМОН

33. Асосҳои технологияи коркиркорӣ.....143
34.Коркиркориҳо... ... ...